

บทที่ ๓

เนื้อหาและตัวละครในพระนิพนธ์บทละครนอก

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาประเภท ที่มา ลักษณะเนื้อหา สารสำคัญของพระนิพนธ์บทละครนอก ความสัมพันธ์ระหว่างพระนิพนธ์บทละครนอกกับวรรณคดีร่วมสมัย และตัวละครในพระนิพนธ์บทละครนอก

๓.๑ ประเภทของพระนิพนธ์บทละครนอก

ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ แล้วว่าพระนิพนธ์บทละครนอกจำแนกได้เป็นสองประเภท คือ พระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกือบสมบูรณ์ และพระนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเฉพาะตอน

๓.๑.๑ พระนิพนธ์บทละครนอกที่มีเนื้อหาเกือบสมบูรณ์

ได้แก่เรื่องแก้วหน้าม้า

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้า เป็นเรื่องยาวติดต่อกัน แต่มิได้มีเนื้อหาบริบูรณ์ คือมีเนื้อความเริ่มตั้งแต่ท้าวมงคลราชและนางมณฑาครองเมืองมิดิตา มีพระโอรสชื่อพินทอง วันหนึ่งพินทองไปทรงว่าวแล้วว่าวขาดลอยไป บังเอิญนางแก้วหน้าม้าซึ่งเป็นหญิงชาวบ้านและมีหน้าตาอัปลักษณ์เหมือนม้าเก็บว่าวได้ จึงขอถวายตัวเป็นสนมแลกกับว่าว ท้าวมงคลราชคิดอุบายกำจัดนาง โดยแกล้งใช้ให้นางไประลอกเขาพระสุเมรุมาถวาย แต่พระฤทธิช่วยให้นางแก้วหน้าม้ากระทำการได้สำเร็จโดยมอบของวิเศษให้ เมื่อนางแก้วหน้าม้าเข้ามาอยู่ในวังก็พยายามเสนอตัวให้พินทอง พินทองรังเกียจนางแก้วหน้าม้าจึงหนีไปอภิเษกกับนางทัตสมาลี ซึ่งเป็นธิดาท้าวพรหมทัตแห่งเมืองโรมวิถี ก่อนไปได้ส่งให้นางแก้วหน้าม้ามีลูกถวาย นางแก้วหน้าม้าจึงซ่อนกลพินทอง โดยแปลงกายเป็นนางมณีนุสรีรูปโฉมงดงาม ตามไปช่วยพินทองจนมีโอรสด้วยกัน ต่อมาท้าวมงคลราชมีราชสาส์นมาให้พินทองกลับไปเมืองมิดิตา ระหว่างทางขบวนเรือสำเภากลางพินทองหลงเข้าไปในเมืองยักษ์พาลราช นางแก้วหน้าม้าแปลงเป็นมาฆพมาช่วยไว้ได้ แล้วถวายนางสร้อยสุวรรณจันทร์ธิดายักษ์ให้เป็นสนมของพินทอง เมื่อพินทองกลับถึงเมืองมิดิตา

นางแก้วหน้าม้าได้นำโอรสมาถวาย พินทองเข้าใจว่านางแก้วหน้าม้าไปขโมยลูกของนางมณีมา ต่อมาพินทองสังเกตเห็นว่าสร้อยสุวรรณจันทร์เกรงกลัวนางแก้วหน้าม้า จึงสอบถามจนรู้ความจริง แล้วทำอุบายลวงให้นางแก้วหน้าม้าอดครูปได้สำเร็จ ท้าวมงคลราชจึงจัดงานอภิเษกพินทองกับนางมณี ฝ่ายนางทัศนาลีไม่เห็นพินทองกลับเมืองโรมวิถีจึงเดินทางมาตาม แล้วมีปากเสียงกับนางมณีเพราะความหึงหวง

ความต่อจากนี้ไม่พบต้นฉบับ สันนิษฐานว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์ค้างไว้เพียงเท่านี้ เหมือนกับบทละครร่วมสมัยบางเรื่องที่กวีไม่ได้แต่งจบเรื่อง เช่น บทละครเรื่อง โคบุตร และ สิงห์ไกรภพ ของสุนทรภู่

๓.๑.๒ พระนิพนธ์บทละครนอกที่มีเนื้อหาลเฉพาะตอน

นอกจากเรื่อง แก้วหน้าม้า กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์บทละครนอกไว้อีก ๔ เรื่อง ได้แก่ เรื่อง ไกรทอง เทวัญนางอุลา มณีพิชัย และ สุวรรณหงษ์ แต่เป็นการเลือกนิพนธ์เฉพาะตอนที่จะใช้แสดงละครเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นตอนที่เนื้อหาสนุกสนานและเหมาะแก่การแสดงละครนอก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑.๒.๑ เรื่อง ไกรทอง

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์ความตอนต้น ตั้งแต่ นางตะเภาแก้ว ตะเภาทองริดาเสริมฐีลงมาต้นน้ำกับบ่าวไพร่ ชาลวันซึ่งเป็นจระเข้มีฤทธิ์ เห็นนางตะเภาทองมีรูปโฉมงดงามจึงคาบไปเป็นภรรยา ทำให้นางวิมาลาและนางเลื่อมถายวรรณซึ่งเป็นภรรยาเก่าเกิดความหึงหวงพากันมาตำว่านางตะเภาทอง ฝ่ายเสริมฐีมีความโกรธแค้นและเสียใจมาก จึงประกาศให้สินบนแก่ผู้ที่น่าชาลวันได้ แต่พวกหมองจระเข้ต่างถูกชาลวันกัดตายเสียสิ้น ต่อเมื่อไกรทองรับอาสาจึงสามารถปราบชาลวันได้สำเร็จ ถึงแม้ว่าไกรทองจะได้รับทรัพย์สินเงินทองเป็นรางวัล และได้แต่งงานกับนางตะเภาแก้วตะเภาทองแล้ว แต่เนื่องจากไกรทองพึงใจรูปโฉมของนางวิมาลา จึงตามไปเกี่ยวพาราตีนางถึงถ้ำทอง และได้นางวิมาลาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง

๓.๑.๒.๒ เรื่องเทวัญนางकुลา

เรื่องเทวัญนางकुลา เป็นพระนิพนธ์ที่มีเนื้อความค่อนข้างยาว แต่เรื่องไม่ค่อยต่อเนื่องกัน ความตอนแรกเริ่มจากท้าวไภยวงศ์ให้ทหารไปฆ่านางकुลา จนถึงเทวัญนุราชปราบนางकुลาได้ และความอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงนางจันทวดีผูกคอตาย จนถึงนางकुลาทำอุบายเข้าเฝ้านางจันทวดีเมื่อเรื่องย่อมีดังนี้

ท้าวไภยวงศ์และนางชีวิกาครองเมืองมยุรา มีโอรสชื่อเทวัญนุราช อยู่มาวันหนึ่งมีภูเขาใหญ่ผุดขึ้นท้ายเมือง โหรทำนายว่ามีหญิงกาลิอาศัยอยู่ ท้าวไภยวงศ์และเทวัญนุราชจึงยกทัพไปปราบ แต่นางकुลาจับตัวเทวัญนุราชไปได้และพยายามปลุกปล้ำจะเอาเป็นสามี เทวัญนุราชลงให้นางकुลาพาตัวมาส่ง แล้วมอมเกล้าจับนางकुลาใส่กรงให้ทหารนำไปถ่วงน้ำ แต่นางकुลาแหกกรงหนีออกมาได้แล้วจับตัวเทวัญนุราชไปอีกครึ่งหนึ่ง ระหว่างที่เดินทางไปในป่า เทวัญนุราชหลบหนีไปกับกองทัพท้าววิเรนทร์ โดยเข้าไปซ่อนในรถทรงของนางจันทวดีราชธิดา เมื่อกลับถึงเมืองท้าววิเรนทร์จึงต้องจัดงานอภิเษกให้เพื่อป้องกันคำครหา นางकुลารู้ข่าวก็เข้ามาอาตະวาดโงงาน แต่พระฤๅษีซึ่งมาร่วมพิธีช่วยสอนมนตร์ให้เทวัญนุราชปราบนางकुลาได้สำเร็จ และแนะนำว่าให้เลี้ยงนางकुลาไว้เป็นทหาร

พระนิพนธ์อีกตอนหนึ่งความเริ่มตั้งแต่นางจันทวดีผูกคอตาย แต่พวกสาวใช้มาช่วยไว้ทัน ฝ่ายเทวัญนุราชคืนบรรทม ไม่พบนางจันทวดีก็เศร้าโศกเสียพระทัย เทพารักษ์จึงบอกความว่าวิรุณภักตร์มาตะกคทัพถักนางไป ให้เทวัญนุราชไปตามทางจากพระฤๅษี แต่เทวัญนุราชไม่ระวังตัวจึงถูกไฟกรดจากตาฤๅษีเผาจนสิ้นชีวิต พระฤๅษีจึงชุบร่างให้ใหม่เป็นร่างเพชร และมอบพระขรรค์และศรวิเศษให้ด้วย ระหว่างเดินทางกลับ เทวัญนุราชพบนกอินทรีสองตัวซึ่งเป็นศิษย์พระฤๅษี จึงสาบานเป็นพี่น้องกัน นกอินทรีรับอาสาพาเทวัญนุราชและนางकुลาไปส่งยังเมืองวิรุณภักตร์ ต่อจากนั้นนางकुลาเข้าไปสืบข่าวนางจันทวดีโดยปลอมเป็นหมอเสน่ห์ รับอาสาทำเสน่ห์ให้วิรุณภักตร์

ความที่ขาดหายไปตอนกลางเรื่องและตอนท้ายเรื่อง สันนิษฐานว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤๅษีทรงนิพนธ์ไว้ เนื่องจากเรื่องเทวัญนางकुลา เป็นเรื่องที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ ไม่ได้ปรับปรุงจากบทละครนอกสมัยอยุธยา จึงต้องนิพนธ์เป็นเรื่องยาวเพื่อให้คนรู้จักและติดตาม

เรื่องได้ พระนิพนธ์ส่วนที่เหลือยังคงเป็นตอนที่ผู้นิยมนำไปเล่นละคร จึงมีหลักฐานเป็นต้นฉบับ
ตัวเขียนตกทอดมาถึงปัจจุบัน ส่วนตอนที่มิได้รับความนิยมนำมีผู้คัดลอกไว้ จึงสูญหายไป

๓.๑.๒.๓ เรื่องมณีพิชัย

กรมหลวงภูวเนครนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์เรื่องมณีพิชัยตอนต้น ความตั้งแต่
ท้าววรกรรมและนางบุษบงแห่งเมืองปาดลิดำริจะหาคู่ให้พระธิดา จึงให้เสนาไปประกาศไปยัง
กษัตริย์ร้อยเอ็ดพระนครให้มาชุมนุมกัน เพื่อให้นางเกษมิเลือกเป็นคู่ครอง แต่นางเกษมิไม่
พอพระทัยกษัตริย์องค์ใดเลย ท้าววรกรรมจึงประกาศให้ชายชาวเมืองมาชุมนุมกันให้นางเกษมิ
เลือกอีกครั้ง พระอินทร์ทราบเรื่องก็แปลงเป็นคนบ้านมาร่วมงานด้วย แล้วยันดาลให้นางเกษมิเห็น
ร่างจริง นางเกษมิจึงทิ้งพวงมาลัยไปให้เจ้าบ้าน ทำให้ท้าววรกรรมกริ้วมาก ตั้งให้เสนาจับไล่คน
ทั้งสองออกจากเมือง พระอินทร์จึงตำแดงร่างแล้วพานางเกษมิไปครองคู่ในสวรรค์ ต่อมานาง
เกษมิทรงครรภ์ พระอินทร์จึงพานางกลับมายังโลกมนุษย์ พระธิดาที่ประสูติออกมามีรูปโฉม
งดงามและมีกลิ่นกายหอม พระอินทร์จึงขนานนามให้ว่า ขอพระกลิ่น แล้วเนรมิตตั้งของเครื่องใช้
ให้นางอยู่ในปล้องไม้ไผ่ลำหนึ่ง วันหนึ่งมณีพิชัยซึ่งเป็นโอรสของท้าวพิชัยนุราชและนางจันทร์
แห่งกรุงศรีอยุธยาเสด็จมาประพาสป่า พบไม้ไผ่ลำที่นางขอพระกลิ่นอาศัยอยู่ มีขนาดใหญ่และ
มีกลิ่นหอมประหลาด จึงตัดไม้ไผ่นั้น เมื่อพบนางขอพระกลิ่นก็หลงรักจึงพานางกลับเมืองด้วย
ต่อมาพระเจ้ากรุงจีนส่งราชทูตมาสู่ขอมณีพิชัยให้พระธิดา นางจันทร์เห็นมณีพิชัยกำลังหลงใหล
นางขอพระกลิ่น จึงทำอุบายใส่ร้ายนางขอพระกลิ่นว่าเป็นผีกระตือกิมแมว แล้วจับนางใส่หีบให้
นางกำนัลนำไปทิ้งในป่า แต่พระอินทร์มาช่วยนางขอพระกลิ่นไว้โดยแปลงร่างให้เป็นพราหมณ์
เพื่อหาทางพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองและแก้แค้นนางจันทร์ต่อไป

๓.๑.๒.๔ เรื่องสุวรรณหงส์

ความในบทพระนิพนธ์นี้ เป็นตอนที่ต่อจากสุวรรณหงส์ถูกหอกยนต์ เริ่มเรื่อง
จากนางเศษฐียงคอยสุวรรณหงส์จนรุ่งเช้า ครั้นเห็นรอยเลือดที่วิมบัญชรและสายขนดก็รู้ว่า
สุวรรณหงส์ต้องหอก จึงตัดสินใจหนีออกจากเมืองและตามรอยเลือดนั้นจนสลบไป พระอินทร์จึง
ลงมาช่วยโดยแปลงร่างให้เป็นพราหมณ์ แล้วมอบสรและน้ำมันวิเศษใช้ชุบชีวิตคนให้ ระหว่าง
เดินทางเจ้าพราหมณ์สู้รบกับยักษ์กุมภณัจจนกุมภณัจถูกศรสิ้นชีวิตแต่เจ้าพราหมณ์ช่วยชุบชีวิตให้
กุมภณัจจึงถวายตัวเป็นข้ารับใช้ แล้วแปลงร่างเป็นพราหมณ์ได้นำทางพราหมณ์เล็ก ไปเมือง

ไวยรัตน์ พราหมณ์ทั้งสองรับอาสาทำวสุทัณฺฑนุราชแก้ไขสุวรรณหงส์ให้ฟื้นคืนชีวิต สุวรรณหงส์สงสัยว่าพราหมณ์เล็กคือนางเกศสุริยงปลอมตัวมา ทำวสุทัณฺฑนุราชจึงแนะนำให้สุวรรณหงส์ทำอุบายพิชุงณ์ แต่นางเกศสุริยงสามารถแก้สงสัยได้โดยมีกุมภภณฺฑ์คอยช่วยเหลือ หลังจากนั้นพราหมณ์ทั้งสองก็ลอบหนีกลับเมืองมัตตัง

ผู้วิจัยสังเกตว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงตั้งพระทัยนิพนธ์บทละครเรื่อง ไกรทอง และ มณีพิชัย ให้ความต่อกันกับบทพระราชนิพนธ์เรื่อง ไกรทอง และ มณีพิชัย ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์อาจมีพระประสงค์ที่จะแต่งคอนอื่น ๆ โดยเว้นคอนที่เป็นพระราชนิพนธ์ เพื่อให้มีบทละครสำหรับเล่นละครได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ผู้ที่สนใจจะอ่านบทละครเพื่อความบันเทิง ก็สามารถติดตามเรื่องได้ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องได้ด้วย การที่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนิพนธ์บทละครต่อกับบทพระราชนิพนธ์นี้ ได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในเชิงกวี และทรงเชื่อมั่นว่าสามารถนิพนธ์บทละครให้มีความไพเราะเทียบเคียงกับพระราชนิพนธ์ได้

ส่วนบทละครเรื่อง สุวรรณหงส์ นั้น มีความแตกต่างจากเรื่องอื่น เพราะทรงเลือกนิพนธ์เฉพาะคอนกลางเรื่องซึ่งมีเนื้อความเหมาะแก่การแสดง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์ทรงอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ในสมัยก่อนกวีมักแต่งบทละครเป็นเรื่องยาวตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แล้วเลือกเล่นละครเป็นคอน ๆ เช่น พระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง อิเหนา ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขกระบวนบทละคร และทรงพระราชนิพนธ์เฉพาะคอนที่จะใช้เล่นละครเท่านั้น กรมพระราชวังบวรมหาดิศัยและกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ก็ทรงนิพนธ์บทละครเฉพาะคอนที่จะใช้เล่นละครตามแบบพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์, ๒๕๐๗ : ๑๘๐-๑๘๑)

๓.๒ ที่มาของพระนิพนธ์บทละครนอก

บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ มีทั้งที่ทรงนิพนธ์ขึ้นจากเค้าเรื่องเดิม ทรงนิพนธ์ตามเค้าเรื่องบทละครนอกตำนานอุษยชาติ และทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ พระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นจากเค้าเรื่องเดิม

เรื่องที่ทรงนิพนธ์จากเค้าเรื่องเดิมที่มีมาก่อน ได้แก่ เรื่องแก้วหน้าม้า และไกรทอง ดอนตัน

๓.๒.๑.๑ เรื่องแก้วหน้าม้า

อัครวิทย์ เรื่องรอง ได้ศึกษาเรื่องแก้วหน้าม้า พบว่าเรื่องแก้วหน้าม้า เป็นนิทานพื้นบ้านภาคกลางที่แพร่หลาย ได้รับอิทธิพลจากเรื่องสังข์ทองและมีการประพันธ์เป็นกลอนสวดในสมัยอยุธยาตอนปลายชื่อเรื่องปิ่นทองกลอนสวดซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นต้นเค้าของพระนิพนธ์บทละครนอกเรื่องแก้วหน้าม้า เพราะมีอนุภาคของการซ้อนรูปและแปลงรูปตรงกัน ทั้งยังเรียกชื่อตัวละครฝ่ายหญิงตรงกันอีกด้วย (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๓๐, ๔๖, ๗๒-๗๓)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่ากรมหลวงวชิรญาณวชิรมิตรฤทธิทรงนิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้า ตามเค้าเรื่องปิ่นทองกลอนสวด โดยทรงคำนึงถึงวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้แสดงละครนอกเป็นหลัก เห็นได้จากทรงนำเค้าโครงเรื่องเฉพาะความตอนต้นของเรื่องปิ่นทองกลอนสวดซึ่งมีความสนุกสนานมานิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้า และละเว้นความตอนปลายซึ่งเป็นเรื่องของตัวละครรุ่นลูกซึ่งไม่น่าสนใจและมีจำนวนตัวละครมากเกินไป นอกจากนี้ยังทรงเพิ่มเติมอนุภาคบางตอนคือให้ขบวนเรือของพินทองหลงเข้าเมืองยักษ์ ให้นางมณีวิวาทหึงหวงกับนางทัศนมาตี และปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพและบทบาทของตัวละคร เช่น ให้นางแก้วหน้าม้ามีหน้าตาเหมือนม้า มีกิริยาไม่เรียบร้อย ชอบล้อเลียนพินทอง ให้พินทองมีนิสัยขลาดกลัว เพื่อสร้างอารมณ์ขัน อันเหมาะแก่การแสดงละครนอก*

* ดูรายละเอียดในบทที่ ๕

๓.๒.๑.๒ เรื่องไกรทอง

เรื่องไกรทอง เป็นนิทานพื้นบ้านของจังหวัดพิจิตร อาจมีเค้าความจริง แล้วมีการแต่งเติมเสริมเรื่องการใช้ไสยศาสตร์ในการปราบจระเข้ จนกลายเป็นนิทานที่แพร่หลาย (เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, ๒๕๒๐ : ๓๔)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ทรงนิพนธ์บทละครเรื่อง ไกรทอง ตอนต้นตั้งแต่ชาลวันลักพานางตะเภาทองถึงไกรทองได้นางวิมาลา ตามเค้าเรื่องเดิมที่เล่าสืบต่อกันมาแบบนิทานพื้นบ้าน เพราะบทละครจำนวนเท่าที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าแต่งก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๗ : ๑๓๐-๑๓๑) มีเฉพาะตอนนางตะเภาก้าวตะเภาทอง หึงหวงนางวิมาลา จนถึงนางวิมาลากลับไปถ้ำทองเท่านั้น*

๓.๒.๒ พระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ตามเค้าเรื่องบทละครนอกสมัยอยุธยา

พระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ตามเค้าเรื่องบทละครนอกสมัยอยุธยา มีจำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ เรื่องมณีพิชัย ตอนมณีพิชัยได้นางขอมพระกลั่นถึงมณีพิชัยคราวอุทานางขอมพระกลั่น และเรื่อง สุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต

๓.๒.๒.๑ เรื่องมณีพิชัย

สำหรับต้นเค้าของเรื่องมณีพิชัยนั้น สักดิ์ศรี เข้มมั่นคงกล่าวว่า เรื่องมณีพิชัย มิใช่ในนิทานพื้นบ้านไทย และน่าจะมาจากเรื่องกัทลิตรรภาของทมิฬ เพราะเนื้อเรื่องมีความคล้ายคลึงกันมาก กล่าวคือ นางกัทลิตรรภาซึ่งเป็นนางเอกของเรื่องเกิดในดินกัวย ส่วนนางขอมพระกลั่นเมื่อเกิดมาแล้วพระอินทร์เอาใส่ไว้ในกระบอกลูกไม้ไผ่ ต่างก็มีสามีเป็นพระราชาและติดตามสามีเข้าไปอยู่ในเมือง ต่อมานางกัทลิตรรภาถูกใส่ร้ายว่าเป็นราชกษัตริณีเนื้อคน มีหลักฐานคือกระดูกมือและเท้าคนที่มีผู้นำมาซ่อนไว้ได้เพียง ส่วนนางขอมพระกลั่นถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกระสือ

*ไกรทอง สมุดไทยเลขที่ ๒๘

มีหลักฐานคือเลือดแมวเปื้อนอยู่ที่ริมฝีปากและมีหางแมวติดอยู่ที่มวยผม ทั้งสองถูกจับไต่ออกจากเมือง และในท้ายที่สุดเมื่อความจริงปรากฏ ต่างก็ได้กลับมาครองรักกับสามีอย่างมีความสุข (ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดา, ๒๕๓๕ : ๑๕-๑๑)

ในสมัยอยุธยา มีผู้นำเรื่องมณีพิชัยมาแต่งเป็นบทละครนอก ดันฉบับที่พบได้แก่ สมุดไทย เลขที่ ๑๔ มีเนื้อความดั้งเดิมมณีพิชัยเสด็จประพาสป่า จนถึงเจ้าพราหมณ์ไฉน ทหารป่าวประกาศหาหมอไปรักษานางจันทร์ แต่ดันฉบับก่อนข้างชำรุดและลบเลือนไปมาก

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนำบทละครเรื่อง มณีพิชัย ถิ่นนวนเก่านี้มาทรงนิพนธ์ขึ้นตามเค้าเรื่องเดิม ส่วนเนื้อเรื่องมณีพิชัยตอนต้น ตั้งแต่ นางเกษมณีเลื้อกู่จนถึงกำเนิดนางขอพระกลิ่น คาดว่าพระองค์ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่*

๓.๒.๒.๒ เรื่องสุวรรณหงส์

บทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ที่แต่งในสมัยอยุธยา พบดันฉบับเก่าจำนวนมาก แต่ฉบับที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนำมานิพนธ์ขึ้นใหม่ ได้แก่ สมุดไทย เลขที่ ๑๖๔ ความดั้งเดิมนางสุริยงตามหาสุวรรณหงส์ จนถึงสุวรรณหงส์ตามนางเกษมณีไปเมืองมัตตัง สมุดไทย เลขที่ ๑๖๒ ความดั้งเดิมสุวรรณหงส์สุบินว่าจะได้คู่ จนถึงกุมภกษัตริย์ มาศกาที่หัก สมุดไทย เลขที่ ๑๖๓ ความดั้งเดิมนางเกษมณีตามหาสุวรรณหงส์ จนถึงสุวรรณหงส์สังขยพราหมณ์แปลง โดยกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงเริ่มนิพนธ์ตั้งแต่ นางเกษมณีรู้ว่าสุวรรณหงส์ต้องหอก จึงออกติดตามรอยเลื้อคไป จนถึงนางเกษมณีลอบหนี สุวรรณหงส์กลับเมือง

* ดูข้อ ๓.๒.๓.๑

การที่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนำเนื้อหาบทละครนอกเรื่องมณีพิชัย และสุวรรณหงส์มานิพนธ์ใหม่ แสดงให้เห็นว่าบทละครทั้งสองเรื่องนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายนับแต่สมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ แต่บทละครตำนานเก่านั้นกระบวนกลอนไม่สู้ราบรื่นสละสลวยนัก พระองค์จึงทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ให้ไพเราะกว่าเดิม และให้มีความสอดคล้องแก่การแสดงมากยิ่งขึ้น *

ในเรื่องมณีพิชัย กวีทรงปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องหลายตอนเพื่อให้เรื่องสนุกสนานเข้มข้นขึ้น เช่น ให้มณีพิชัยลอบพานางขอพระกัณโถมาอยู่ในวัง แทนการจัดงานอภิเษกอย่างเปิดเผยให้นางจันทร์ใสความนางขอพระกัณโถขณะที่มณีพิชัยอยู่ด้วย และให้นางกำนัลนำนางขอพระกัณโถไปปลุกปล้ำแทนการให้พระอินทร์ลักตัวนางขอพระกัณโถไปตามความในตำนานเก่า

ส่วนเรื่องสุวรรณหงส์ ทรงดัดทอนเนื้อเรื่องตอนนางเกศสุริยงมีปากเสียงกับพี่เลี้ยงเพื่อดำเนินเรื่องให้รวดเร็วขึ้น และเพิ่มบทบาทตัวละครประกอบ (คือกุมภกัจจและนมนยูเวก) ให้เด่นขึ้นกว่าเดิม

อนึ่ง บทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกเรื่อง เป็นการสร้างซ้ำจากบทละครสมัยอยุธยาเช่นกัน การนำเนื้อหาวรรณคดีอยุธยามาแต่งใหม่นั้น นอกจากเป็นการอนุรักษ์วรรณคดีเก่าแล้ว ยังช่วยปรับปรุงวรรณคดีอยุธยาให้ดีขึ้นด้วย (ชตคา เรื่องรักษติจิต, ๒๕๓๒ : ๒๒-๒๓)

๓.๒.๓ พระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่

เรื่องที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่มีจำนวน ๒ เรื่อง ได้แก่ เรื่องมณีพิชัย ตอนนางเกษมิเลือกคู่ถึงกำเนิดนางขอพระกัณโถ และเรื่องเทวีอุณางสุลา

* ดูบทที่ ๕

๓.๒.๓.๑ เรื่องมณิพิชัย

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนิพนธ์เรื่องมณิพิชัย ตอน นางเกษมณีเลือกคู่ถึงกำเนิดนางขอพระกัณฐ์ขึ้นใหม่ โดยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีร่วมสมัยเรื่อง สมบัติอมรินทร์คำกลอน และเรื่องสังข์ทอง เพราะมีอนุภาคที่คล้ายคลึงกันหลายตอน ดังต่อไปนี้

สมบัติอมรินทร์คำกลอน

- พระอินทร์แปลงกายมาเลือกคู่

พระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง

- การประชุมไฮรศกษัตริย์และชาวเมืองให้พระธิดาเลือกเป็นคู่ครองถึงสองครั้ง
- พระธิดาเลือกคู่ครองที่ปลอมแปลงมาโดยการเสียดวงมาลัย
- พระชนกชนนีกริ้วพระธิดาที่เลือกคู่ไม่เหมาะสมแก่ฐานะและชาติตระกูล จึงขับไล่พระธิดาและผู้ที่ได้รับเลือกออกจากพระนคร
- ตัวละครชายเข้าเหย้าและถือเทียนพ่อตาก่อนเปิดผมรูปลักษณะที่แท้จริง

อย่างไรก็ดี พระนิพนธ์เรื่องมณิพิชัย ซึ่งกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนิพนธ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลับไม่มีผู้นิยมนำไปเล่นละครเหมือนเรื่องอื่น (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลพรหม, ๒๕๐๗ : ๑๘๓) เหตุที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากเรื่องมณิพิชัยตอนนี้ มีการดำเนินเรื่องที่คล้ายคลึงกับเรื่องสังข์ทองอย่างมาก ผู้ชมชื่นชอบเรื่องสังข์ทองมากกว่า เพราะตัวละครชายคือเจ้าเงาะ มีลักษณะที่ดึงดูดใจมากกว่าเจ้าบ้ำในเรื่องมณิพิชัย พระนิพนธ์เรื่องมณิพิชัยจึงไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร ทั้งที่เป็นบทละครที่มีสำนวนโวหารไพเราะ และมีเนื้อเรื่องที่สนุกสนานเรื่องหนึ่ง

ในปัจจุบันมีผู้เห็นคุณค่าของพระนิพนธ์เรื่องนี้กล่าวคือสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ได้นำเรื่องมณิพิชัย ตอนกำเนิดนางขอพระกัณฐ์ พระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ มาปรับปรุงใช้ในการแสดงละคร เนื่องจากเป็นตอนที่มีบทกลกขบขัน เหมาะแก่การแสดงละครนอก

๓.๒.๓.๒ เรื่องเทวัญนางकुลา

อัครวิทย์ เรื่องรอง สันนิษฐานว่า บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า ได้รับความนิยมน้อยกว่าหลาย กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิจึงนำลักษณะเด่นของนางแก้วหน้าม้ามาสร้างเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่ง และผูกเป็นเรื่องเทวัญนางकुลาขึ้น เพื่อใช้แสดงละครนอกเช่นเดียวกัน (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕: ๑๔๘)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เรื่องเทวัญนางकुลา ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีต้นรัตนโกสินทร์หลายเรื่อง โดยกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนำลักษณะเด่นของตัวละครและเหตุการณ์บางตอนในแต่ละเรื่องมาปรุงแต่งผูกเรื่องขึ้น ดังต่อไปนี้

จากเรื่องรามเกียรติ์

- ตอนนางจันทวดีผูกคอตายได้ตื่นจันทน์แล้วนางสนมมาช่วยได้ทัน คล้ายกับตอนนางสีดาผูกคอตายได้ตื่นโศก แล้วหนุมานช่วยได้ทัน

จากเรื่องควา

- ตอนนางकुลาปลอมตัวเป็นหมอเสน่ห์เข้ารับอาสาทำาววิรูปุกกักร์ คล้ายตอน หลวิชัยคิดแก้แค้นให้ควา โดยปลอมตัวเป็นฤาษีเข้ารับอาสาทำเสน่ห์ให้ท้าวสันนุราช

จากเรื่องพระอภัยมณี

- นางकुลาเกิดจากจอมปลวกมวกหินคล้ายกับนางผีเสื้อสมุทรเกิดจากก้อนหินที่ค่อย ๆ งอกออกมาเป็นร่างผีเสื้อยักษ์ และต่างก็เป็นมนุษย์ที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ และจับตัวเอกฝ่ายชายไปปลูกปล้ำ หวังจะเอาเป็นสามีเช่นเดียวกัน

- นางकुลาปรากฏตัวขึ้นพร้อมกับแผ่นดินไหว มีพายุและฟ้าผ่าคล้ายกับนางสุนิษาคในเรื่องพระอภัยมณีที่ปรากฏตัวขึ้นครั้งแรกหลังเกิดฟ้าผ่า ทั้งนางकुลาและนางสุนิษาคเป็นผู้มีพลังมาก สามารถอุ้มตัวละครชายเดินป่าได้เป็นวัน ๆ และมีบทบาทคล้ายเป็นทหารคู่ใจของตัวละครชายเช่นเดียวกัน

- นางकुลา และบ่อดอกในเรื่องพระอภัยมณี ไร่เวทมนตร์คาถาและอยู่ยงคงกระพันเหมือนกัน

- นางकुตาเป็นหญิงที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ แต่รู้เวทมนตร์คาถาและมีความสามารถในการรบ จึงได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งเป็นเจ้าจอมของเทวัญนุราช คล้ายกับนางวาลีในเรื่อง พระอภัยมณี ซึ่งเป็นหญิงหน้าตาอัปลักษณ์แต่มีวิชาความรู้ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นสนมเอกของพระอภัยมณี

อย่างไรก็ตาม นางวาลีเป็นเพียงตัวละครประกอบที่มีบทบาทเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์คงจะนำลักษณะเด่นของนางวาลีมาสร้างเป็นนางकुตา ซึ่งเป็นตัวละครที่มีความคล้ายคลึงกัน แต่ให้เป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมเด่นตลอดทั้งเรื่อง

- เทวัญนุราชหนีนางकुตา โดยขออาศัยไปกับกองทัพหัวเวินทร์ ซึ่งพานางจันทวีราชธิดามาประพาศป่า แล้วภายหลังเทวัญนุราชได้อภิเษกกับนางจันทวี คล้ายกับพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร ไปกับทัพเรือของหัวอุเทน ซึ่งพานางสุวรรณมาติราชธิดามาประพาศห่มทะเล แล้วภายหลังพระอภัยมณีได้นางสุวรรณมาติเป็นมเหสี

- นางकुตาคำพระฤๅษีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองเทวัญนุราชและนางจันทวี คล้ายกับตอนนางผีเสื้อสมุทรคำพระฤๅษีที่ช่วยปกป้องพระอภัยมณีและนางเงือก

จากเรื่องแก้วหน้าม้า

- นางकुตาคลายนางแก้วหน้าม้าคือมีหน้าตาอัปลักษณ์ และพยายามเสนอรักให้ชายก่อนด้วยการปลุกปล้ำชาย

- เทวัญนุราชคล้ายพินทองคือมีนิสัยอ่อนแอและไม่มองอาจเช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์น่าจะได้รับความบันดาลใจจากวรรณคดีร่วมสมัยต่าง ๆ เหล่านี้ ผสมผสานกับจินตนาการของพระองค์จนสามารถสร้างสรรค์บทละครเรื่องเทวัญนางकुตาขึ้น มิใช่ได้รับอิทธิพลจากเรื่องแก้วหน้าม้า เพียงเรื่องเดียวเท่านั้น

จากการศึกษาที่มาของบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พบว่าส่วนใหญ่ทรงนิพนธ์ขึ้นจากเค้าเรื่องเดิมที่มีมาก่อน และนิพนธ์ตามเค้าเรื่องบทละครสมัยอยุธยา ลักษณะนี้เป็นความนิยมของกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ที่นำเนื้อหาของวรรณคดีอยุธยา มาแต่งใหม่ เช่น เรื่องรามเกียรติ์ อุณรุท อิเหนา ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ เพื่อรักษาเรื่องเดิมไว้ไม่ให้สูญหาย เป็นการอนุรักษ์วรรณคดี และเป็นการแสดงความประทับใจของคนสมัยรัตนโกสินทร์ที่มี

ต่อวรรณคดีอยุธยา (ดวงมน จิตรจันทน์, ๒๕๓๔ : ๒) นอกจากนี้ยังเป็นการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมแก่การแต่งและการอ่านมากยิ่งขึ้นด้วย

ดังนั้นพระนิพนธ์บทละครที่กรมหลวงภูวเนครนวิทรฤทธิทรงนิพนธ์ขึ้นจากเค้าเรื่องเดิม ได้แก่ เรื่องแก้วหน้าม้าและไกรทองคอนต้นตั้งแต่ชาวันลักพานางตะเกาทองถึงไกรทองได้นางวิมาลา พระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ตามเค้าเรื่องบทละครตำนานอยุธยา ได้แก่ เรื่องมณีพิชัย คอนมณีพิชัยได้นางขอพระกลั่นถึงมณีพิชัยคราวอุทานางขอพระกลั่น และสุวรรณหงส์ คอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต ส่วนพระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ ได้แก่ เรื่องเทวีอุณางคณาและมณีพิชัย คอนนางเกษมณีเลือกคู่ถึงกำเนิดนางขอพระกลั่น

๓.๓ ลักษณะเนื้อหาของพระนิพนธ์บทละครนอก

แม้ว่าพระนิพนธ์บทละครนอกจะมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกับเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยทั่วไป คือเป็นเรื่องราวผจญภัยเพื่อแสดงให้เห็นความสามารถของตัวเอกแต่มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ นิยมให้ตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดของเรื่อง

ในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ตัวละครที่สำคัญที่สุดคือตัวเอกฝ่ายชาย โดยสร้างเรื่องให้ตัวเอกฝ่ายชายออกผจญภัยไปตามบ้านเมืองต่าง ๆ ได้ต่อสู้กับมนุษย์หรืออมมนุษย์เพื่อพิสูจน์ความสามารถและบุญบารมี ได้พบคู่ครองแต่ต้องพลัดพรากจากกันจึงต้องฝ่าฟันอันตรายนานัปการ ในที่สุดจะได้รับชัยชนะและเกียรติยศชื่อเสียงแล้วเดินทางกลับเมือง (สุวรรณา เกรียงไกรเพชร, ๒๕๑๘:๓๖) แต่ในพระนิพนธ์บทละครนอก (ยกเว้นพระนิพนธ์เรื่องไกรทอง) ตัวเอกฝ่ายหญิงกลับเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดของเรื่อง การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่จึงมุ่งแสดงบทบาทและพฤติกรรมของตัวเอกฝ่ายหญิง แม้เนื้อเรื่องจะยังปรากฏอนุภาคการพลัดพรากจากกันของตัวละครแบบเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็ตาม แทนที่จะให้ตัวเอกฝ่ายชายออกเดินทางติดตามค้นหาตัวเอกฝ่ายหญิงและเผชิญกับเหตุร้ายต่าง ๆ กลับสร้างเงื่อนไขและสถานการณ์ให้ตัวเอกฝ่ายหญิงออกเดินทางผจญภัยเพื่อแสดงความสามารถและคุณธรรมให้เป็นที่ประจักษ์ เช่น ในเรื่องแก้วหน้าม้า นางแก้วหน้าม้าเดินทางไประลอบเขาพระสุเมรุและต่อสู้กับยักษ์พาลราช ในเรื่องเทวีอุณางคณา นางคณาสู้รบกับกองทัพทหารของเมืองมยุราและเมืองมารัน แล้วเข้าไปทำอุบายลวงยักษ์วิรุณภัคคร

ในเรื่องมณีพิชัย นางขอพระกัณทิดหาวิธีแก้แค้นนางจันทร์ และภพด้วงมถินให้ตนเอง ในเรื่อง สุวรรณหงส์ นางเทศศรียรบนชนะยักษ์กุมภภณฑ์ แล้วยังช่วยชุบชีวิตกุมภภณฑ์และสุวรรณหงส์ด้วย

การกำหนดให้ตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นตัวละครเด่น นอกจากจะเป็นการเสนอโครงเรื่องที่แปลกใหม่เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ชมและผู้อ่านแล้ว ยังแสดงให้เห็นทักษะของกวีที่ขอมรับและยกย่องความสามารถของสตรีเหนือบุรุษอีกด้วย

๓.๓.๒ นิยมแสดงให้เห็นลักษณะเด่นของตัวเอกฝ่ายหญิงและลักษณะด้อยของตัวเอกฝ่ายชาย

นอกจากเรื่องไกรทอง พระนิพนธ์บทละครทุกเรื่องล้วนแสดงให้เห็นลักษณะเด่นของตัวเอกฝ่ายหญิง เปรียบเทียบกับลักษณะด้อยของตัวเอกฝ่ายชาย โดยกวีทรงใช้กลวิธีการแต่งดังต่อไปนี้

๓.๓.๒.๑ สร้างตัวเอกฝ่ายหญิงและตัวเอกฝ่ายชายให้มีคุณสมบัติและอุปนิสัยต่างจากชนบเดิม

ตัวเอกฝ่ายหญิงในชนบเดิมจะมีคุณสมบัติคล้ายกัน คือมีรูปโฉมงดงามและมีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อสามี แต่ตัวเอกฝ่ายหญิงส่วนใหญ่ในพระนิพนธ์บทละครนอกจะมีความรู้ความสามารถในการรบ มีความเฉลียวฉลาด กล้าหาญ และอดทนอันเป็นคุณสมบัติที่เพิ่มขึ้นจากเดิม ทำให้ตัวละครเหล่านี้มีลักษณะโดดเด่นและมีความน่าสนใจ

ส่วนตัวเอกฝ่ายชาย ไม่มีวิชาความรู้ ไม่มีฝีมือในการรบ ไร้ไม่เท่าทันคนและมีนิสัยอ่อนแอ คุณสมบัติเหล่านี้ต่างจากตัวเอกฝ่ายชายในชนบเดิมที่จะมีวิชาความรู้ มีความเก่งกล้าสามารถ เฉลียวฉลาดและมีความเข้มแข็ง

การสร้างตัวเอกฝ่ายหญิงและชายให้มีคุณสมบัติต่างไปจากชนบเดิม ทำให้ผู้ชมและผู้อ่านเห็นความแตกต่างแบบตรงข้าม ระหว่างลักษณะเด่นของตัวเอกฝ่ายหญิงกับลักษณะด้อยของตัวเอกฝ่ายชายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๓.๓.๒.๒ สลับบทบาทระหว่างตัวเอกฝ่ายหญิงกับตัวเอกฝ่ายชายตามความนิยม ในชนบทเดิม

ในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ตัวเอกฝ่ายหญิงจะไม่ใคร่มีบทบาทในเรื่อง มักเป็นเพียงเครื่องเสริมบารมีตัวเอกฝ่ายชาย เช่น เป็นคู่อภิเษกเมื่อตัวเอกฝ่ายชายชนะเลิศในการแข่งขันประลองฝีมือ ถูกยักษ์ลักพาไปแล้วได้รับความช่วยเหลือจากตัวเอกฝ่ายชาย ฯลฯ แต่ในพระนิพนธ์บทละครนอกนิยมให้ตัวเอกฝ่ายหญิงได้แสดงความสามารถต่าง ๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือตัวเอกฝ่ายชายให้รอดพ้นจากภัยอันตราย เช่น นางแก้วหน้าม้าช่วยชีวิตพินทอง นางเกศสุริยงช่วยชีวิตสุวรรณหงส์ นอกจากนี้ตัวเอกฝ่ายหญิงยังมีบทบาทในฐานะเป็นผู้ช่วยเหลือตัวละครอื่น ๆ ในเรื่องด้วย เช่น นางกฤดาช่วยนางจันทวดี นางเกศสุริยงช่วยกุมภภณซ์

การกำหนดคุณสมบัติ ลักษณะนิสัย และบทบาทตัวละครเช่นนี้สอดคล้องกับการดำเนินเรื่องที่มีตัวละครหญิงเป็นตัวเอกที่สำคัญที่สุด ตัวเอกฝ่ายหญิงจึงมีคุณลักษณะเด่นเหนือตัวเอกฝ่ายชายอย่างเห็นได้ชัด และยังเป็น การเปลี่ยนทัศนคติเดิมที่หญิงมักมีสถานภาพเป็นรองชาย ให้เป็นตรงกันข้ามคือหญิงสามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งยังมีความเก่งกล้ากว่าชาย อาจช่วยเหลือฝ่ายชายและผู้อื่นในสังคมได้ด้วย

อย่างไรก็ดี พระนิพนธ์เรื่อง ไกรทอง ยังคงลักษณะเนื้อหาตามแบบขนบนิยมในวรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ คือให้ความสำคัญแก่ตัวเอกฝ่ายชาย ไกรทองจึงเป็นการผจญภัยของตัวเอกฝ่ายชาย เพื่อแสดงให้เห็นความเก่งกล้าสามารถในเชิงรบแล้วได้หญิงงามเป็นคู่ครองในท้ายที่สุด

๓.๓.๓ ให้ความสำคัญแก่สติปัญญา ความสามารถและคุณธรรมของมนุษย์

แม้ว่าบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศาตรนรินทรฤทธิ์จะยังคงปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เวทมนตร์คาถา ของวิเศษ ฤาษี เทวดา ฯลฯ ตามลักษณะของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่กวีทรงให้ความสำคัญแก่ศักยภาพของมนุษย์มากขึ้น โดยให้ตัวละครใช้สติปัญญา ความสามารถและคุณธรรมในการแก้ปัญหาชีวิต

ดังจะเห็นได้ว่า ไกรทองมีความขยันหมั่นเพียรไม่หาคความรู้จึงมีวิชาปราบจระเข้ ส่วนสาเหตุที่พระฤทธิช่วยเหลือนางแก้วหน้าม้า และพระอินทร์ช่วยเหลือนางเกศสุริยงเพราะทั้งสองได้แสดงความกล้าหาญ ความเพียร และความอดทนให้เป็นที่ประจักษ์

ถึงแม้ว่าพระฤทธิจะมอบก้อน ลีวกรด เรือเหาะ พร้าได้และกระต่ายทองให้นางแก้วหน้าม้า อาจารย์วัดหน้าพระธาตุมอบหอกสกัดโลหะให้ไกรทอง พระอินทร์สอนมนตร์แก้พิษงูให้นางขอมพระกลั่น และมอบสรและน้ำมันวิเศษให้นางเกศสุริยง แต่จะเห็นได้ว่าการแก้ไขอุปสรรคให้ถูกลงไปนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับของวิเศษที่ได้รับมาเท่านั้นแต่ขึ้นอยู่กับสติปัญญาและความสามารถของตัวเอง เพราะปัญหาทุกอย่างไม่อาจแก้ไขได้ด้วยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพียงอย่างเดียว เช่น นางแก้วหน้าม้าต้องหาวิธีมีลูกกับพินทองซึ่งหนีไปอภิเษกกับพระริดาเมืองโรมวิดิ นางकुลาคิดทำอุบายลวงวิรุณภักตร์เพื่อหาทางเข้าผ้านางจันทวิ นางเกศสุริยงบุกป่าฝ่าดงเดินทางไปเมืองโยยรัตน์ด้วยความมานะพยายามและอดทน โดยปราศจากพาหนะวิเศษหรือการช่วยเหลือของเทวดาในการข่นระยะทางให้ และนางยังใช้ปัญญาแก้ไขอุปบายทดสอบของสุวรรณหงส์ได้สำเร็จด้วยไกรทองมีจิตใจที่เข้มแข็งและใช้ความสามารถของตนเองในการต่อสู้กับชาลวันเช่นเดียวกับนางแก้วหน้าม้าและนางเกศสุริยงเมื่อรบกับยักษ์ ทั้งนี้อาวุธวิเศษและเวทมนตร์คาถาเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งที่ช่วยให้ตัวละครได้รับชัยชนะเท่านั้น

จากการศึกษาวิเคราะห์พระนิพนธ์บทละครนอก พบว่ากรมหลวงภูเนตรนรินทรฤทธิโปรดนิพนธ์บทละครเฉพาะคอนที่จะใช้เล่นละคร โดยมีทั้งที่ทรงนิพนธ์ขึ้นตามเค้าเรื่องเดิมและบทละครตำนานเก่าที่มีมาก่อน และที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ ลักษณะเด่นของพระนิพนธ์บทละครนอกคือ การให้ความสำคัญแก่ตัวละครหญิง จึงมีตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นตัวเดินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ และให้ความสำคัญแก่ศึกษาภาพของมนุษย์ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของวรรณคดีสันรัตนโกสินทร์

๓.๔ สารสำคัญ

สารสำคัญ คือความคิดสำคัญของเรื่องที่แสดงให้เห็นลักษณะอันเป็นวิถีธรรมชาติของโลกและมนุษย์ (กุหลาบ มัตถิกะมาศ, ๒๕๒๐ : ๘๓-๘๔) จากการศึกษาวเคราะห์บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูเนตรนรินทรฤทธิ พบว่าแต่ละเรื่องมีสารสำคัญดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ เรื่อง แก้วหน้าม้า

เรื่องแก้วหน้าม้าแสดงให้เห็นว่าการกระทำของมนุษย์ที่ดำรงมั่นอยู่ในคุณงามความดี สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตให้สมปรารถนาได้ (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๑๓๐-๑๓๑)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้นางแก้วหน้าม้าประสบความสำเร็จในชีวิต นอกเหนือจากคุณธรรมคือการดำรงมั่นอยู่ในคุณงามความดีตามที่อัครวิทย์ เรื่องรองกล่าวไว้แล้ว ยังต้องมีสติปัญญาอีกด้วย กล่าวคือ นางแก้วหน้าม้ามีความกล้าหาญและความเพียร พระฤทธิจึงช่วยให้ไปชะลอเขาพระสุเมรุได้ หลังจากนั้นนางได้ใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ หาทางมีไอรสกับพินทอง แล้วเสี่ยงชีวิตช่วยเหลือคนรักอย่างกล้าหาญ โดยมีทั้งพยานบุคคลและหลักฐานยืนยัน จึงสามารถชนะใจพินทองและคนโกธจัดได้ในที่สุด

ดังนั้นสาระสำคัญของเรื่องแก้วหน้าม้าจึงได้แก่ บุคคลที่มีความเพียรในการทำความดี และมีสติปัญญาจึงจะสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตไปในทางที่ดีได้

๓.๔.๒ เรื่อง ไกรทอง

สาระสำคัญของเรื่องไกรทอง คือวิชาความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ทำให้ไกรทองปราบจระเข้ได้สำเร็จ นำชื่อเสียงมาให้ไกรทอง ทั้งยังได้รับรางวัลเป็นทรัพย์สินเงินทอง และได้แต่งงานกับธิดาเศรษฐีเป็นการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยนำความสงบสุขมาให้ชาวเมืองพิจิตรอีกครั้งหนึ่ง

ในทางตรงกันข้ามก็แสดงให้เห็นว่าผู้ใช้วิชาความรู้ในทางที่ผิด นอกจากจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นแล้วยังเป็นโทษแก่ตนเองด้วย ดังเช่นชาตวันมีใจพาดขอบกินเนื้อมนุษย์แล้วยังลักพานางมนุษย์มาเป็นภรรยา สุดท้ายก็ต้องได้รับผลกระทบตอบสนอง ทั้งยังทำให้คนในครอบครัวต้องเดือดร้อนไปด้วย

๓.๔.๓ เรื่องเทวัญนางकुลา

เรื่องเทวัญนางकुลา มุ่งเสนอแนวคิดที่ว่าปัญญาจะช่วยให้บุคคลผู้มีปัญญานั้นประสบ
ความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา

จากเนื้อเรื่อง แม้เทวัญนุราชจะถูกนางकुลาจับตัวได้ไปถึงสองครั้ง แต่สามารถใช้ปัญญา
รักษาตัวรอดได้ทุกครั้ง โดยครั้งแรกเทวัญนุราชแกล้งทำเป็นป่วยและให้นางकुลาพาส่งกลับเมือง
โดยหลอกว่าจะจัดงานอภิเษกให้เป็นมเหสี แต่แท้จริงแล้วทำอุบายจับนางकुลาใส่จันทับจะนำไปถ่วง
น้ำ เมื่อนางकुลาพังกรงออกมาได้ก็จับตัวเทวัญนุราชไปอีกครั้ง คราวนี้เทวัญนุราชหนีไปขอความ
ช่วยเหลือจากท้าววิเรนทร์ซึ่งเสด็จมาประพาสป่า แล้วได้นางจันทวดีซึ่งเป็นพระธิดาของ
ท้าววิเรนทร์เป็นชายา แต่ขณะที่จัดงานอภิเษกอยู่นั้นนางकुลาได้ตามมาอาละวาด เทวัญนุราชจึงพา
นางจันทวดีไปหลบหลังพระฤๅษี พระฤๅษีได้มอบไม้เท้าวิเศษและตอนมนตร์ปราบนางकुลาให้
เทวัญนุราช เทวัญนุราชจึงได้นางकुลาเป็นข้ารับใช้ ส่วนนางकुลาก็ได้เทวัญนุราชเป็นสามีสมดัง
ปรารถนาเพราะไม่หลงกลท้าวไถยวงศ์และรับอาสาเข้าช่วยเหลือนางจันทวดีด้วยความเฉลียวฉลาด

๓.๔.๔ เรื่องมณีพิชัย

เรื่องมณีพิชัยเสนอสารสำคัญว่าความไร้ปัญญาและเหตุผลทำให้มนุษย์ประสบปัญหา
ต่าง ๆ ในชีวิต

ในตอนต้นเรื่อง เมื่อนางเกษมิเลือกพระอินทร์ซึ่งจำแลงเป็นคนบ้าเป็นคู่ครอง ท้าว
วรกรรมตั้งให้เสนาจับนางเกษมิและเจ้าบ้า ไปปล่อยเกาะ โดยไม่คำนึงว่าพระองค์เองนั้นเป็นผู้
อนุญาตให้พระธิดาเลือกคู่ได้ตามใจปรารถนา จึงถูกพระอินทร์คิดเตียนว่าเป็นกษัตริย์ธรรมดา
ไม่รักษาคำพูด ส่วนความตอนหลังแสดงให้เห็นว่ามณีพิชัยเป็นคนหูเบา เมื่อนางจันทรทำอุบาย
ใส่ร้ายนางขอมพระกัณฐิกาเป็นศิกระสือกินแมวกี่เชื้อ โดยไม่ทันใครตรวจให้รอบคอบ ทำให้นาง
ขอมพระกัณฐิกาถูกนำตัวไปปล่อยทิ้งไว้ในป่า ถ้าหากพระอินทร์ไม่เสด็จมาช่วย นางขอมพระกัณฐิกาก็อาจ
ได้รับอันตรายถึงชีวิต ทั้งนี้เป็นเพราะมณีพิชัยไม่ใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหา จึงต้องพรากจาก
มเหสีผู้เป็นที่รัก เรื่องมณีพิชัยจึงเน้นความสำคัญของการใช้ปัญญาและเหตุผล

๓.๔.๕ เรื่องสุวรรณหงส์

สารสำคัญของเรื่องสุวรรณหงส์ คือมนุษย์ที่ไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตา มีความเพียรพยายาม มีคุณธรรม มีความรู้และสติปัญญา ย่อมประสบความสำเร็จในชีวิต

ในเรื่องสุวรรณหงส์ สุวรรณหงส์ถูกหอกยนต์สิ้นชีวิตแต่กลับฟื้นขึ้นมาได้อีกครั้ง เพราะนางเกศสุริยงผู้เป็นนมहेतीไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตาและยึดมั่นในคุณธรรม กล่าวคือเมื่อนางเกศสุริยงทราบว่าสุวรรณหงส์ได้รับบาดเจ็บ ก็ออกเดินทางตามรอยเลือดจนเป็นลมสลบไป พระอินทร์เห็นว่านางเป็นผู้มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี และมีความเพียรพยายาม จึงช่วยแปลงเพศให้เป็นพราหมณ์ พร้อมทั้งมอบสรและน้ำมันวิเศษให้ ระหว่างเดินทางไปเมืองไอยร์คัน นางเกศสุริยงได้แสดงความกล้าหาญโดยรบชนะยักษ์กุมภณช์ จากนั้นก็ใช้วิชาความรู้ชุบชีวิตสุวรรณหงส์ขึ้น แล้วแก้ไขอุปายที่สุวรรณหงส์ใช้ทดสอบตนด้วยความเฉลียวฉลาด

นางเกศสุริยงจึงเป็นผู้ที่ไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตาและสามารถพลิกชะตาชีวิตของตนเองด้วยคุณธรรมและสติปัญญา กล่าวคือคือมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี มีความเพียรพยายาม อดทน และกล้าหาญ จึงมีผู้เห็นใจและให้ความช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังมีความรู้และมีปัญญาเฉลียวฉลาด จึงสามารถแก้ไขอุปายต่าง ๆ และเอาชนะอุปสรรคทุกสิ่งได้

พระนิพนธ์บทละครนอกทั้ง ๕ เรื่องเสนอแนวคิดสำคัญที่คล้ายคลึงกัน คือแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถแก้ไขอุปสรรคในชีวิตได้ด้วยคุณธรรมคือความเพียร สติปัญญา และความรู้ความสามารถของคน

กวีชี้ให้เห็นว่าความรู้สำคัญมาก ตามชนบทเดิมกวีนิยมให้ตัวเอกฝ่ายชายมีวิชาความรู้ แต่เมื่อมีการขยายตัวทางการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้ผู้หญิงมีโอกาสได้รับการศึกษา เช่นเดียวกับชาย ความรู้และความสามารถจึงมีความสำคัญเหนือเพศ รูปลักษณ์ ยศศักดิ์ ฐานะและชาติตระกูล ดังนั้นตัวละครหญิงที่มีความรู้ด้านเวทมนตร์คาถาและมีความสามารถในการรบ จึงมีบทบาทในการช่วยเหลือตัวละครชาย ส่วนผู้ที่มีรูปลักษณ์ไม่งดงามก็อาจได้รับการยอมรับและยกย่องจากคนในสังคม เพราะพากเพียรบำเพ็ญความดีงานจนเป็นที่ประจักษ์ แม้แต่ตัวละครที่เป็นชาวบ้านธรรมดาแต่มีความรู้ความสามารถ ก็สามารถช่วยเหลือคนที่มิฐานะและยศศักดิ์สูงกว่าได้

๓.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างพระนิพนธ์บทละครนอกกับวรรณคดีร่วมสมัย

บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ มีความสัมพันธ์กับวรรณคดีสมัยต้นรัตนโกสินทร์สองลักษณะ คือการรับอิทธิพลวรรณคดีร่วมสมัย และการล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัย

๓.๕.๑ การรับอิทธิพลวรรณคดีร่วมสมัย

สมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุขฯ กรมพระยาดีรงราชานุภาพทรงเล่าว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเลือกสรรเจ้านายและข้าราชการที่เป็นกวีชำนาญกลอนไว้เป็นที่ปรึกษาจำนวน ๗ คน ได้แก่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ขุนสุนทรโวหาร(ภู่) และอาจจะเป็นกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ และพระยาไชยวิชิต(เผือก) เมื่อครั้งยังเป็นเจ้านายไวยวรนาถ นอกจากนั้นไม่ทราบแน่ (สมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุขฯ, ๒๕๐๗ : ๑๔๓)

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงเจริญวัยขึ้นในหมู่นักปราชญ์ราชบัณฑิต และอาจเป็นได้ว่าทรงศึกษาเล่าเรียนศิลปะการแต่งคำประพันธ์จากบรรดากวีในราชสำนักเหล่านี้ จึงมีแนวโน้มที่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์จะทรงได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีร่วมสมัยในการนิพนธ์บทละครนอก ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

๓.๕.๑.๑ ด้านตัวละคร

๓.๕.๑.๑.๑ ตัวละครหญิง

ตัวละครหญิงในพระนิพนธ์บทละครนอกส่วนใหญ่มีคุณลักษณะเด่นในด้านมีวิชาความรู้ และมีความสามารถในการรบ กล่าวคือนางแก้วหน้าม้าสามารถแปลงร่างเป็นหญิงงามและมาพบได้และมีฝีมือในการรบ นางकुตาเป็นผู้ช่วยองคกรกระพัน รู้เวทมนตร์คาถาและมีพลังมาก นางเกศสุริยงมีฝีมือในการรบ นางยอพระกลั่นและนางเกศสุริยงรู้เวทมนตร์ที่ใช้ช่วยชีวิตผู้อื่น แม้แต่ตัวละครประกอบ เช่น นางจันทร์ในเรื่องมณีพิชัย ก็มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ เพราะนางจันทร์ได้แนวคิดในการทำอุบายใส่ร้ายนางยอพระกลั่นจากการอ่านหนังสือเรื่องลิลิตเพชรมงกุฎ ประการสำคัญคือนางแก้วหน้าม้า นางकुตา และนางเกศสุริยงล้วนมีบทบาทสำคัญ

ในการช่วยเหลือตัวละครชายทั้งสี่ ผู้วิจัยตั้งนิยามว่ากรมหลวงวรวงศ์มนตรีรินทรฤทธิ์ทรงได้รับแนวคิดในการสร้างตัวละครเช่นนี้จากวรรณคดีสมัยธนบุรี* และวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น

ในเรื่อง ปาจิตกษมาภกษอนอาน นางอรพิมเป็นหญิงที่เก่งกล้า นอกจากสามารถเอาตัวรอดได้แล้ว ยังเป็นผู้ช่วยเหลือท้าวปาจิตซึ่งเป็นสามีอีกด้วย โดยคิดอุบายกำจัดนายพรานและสามเณรที่ลักพาตนไป แล้วช่วยชุบชีวิตท้าวปาจิตซึ่งถูกพรานป่าฆ่า ภายหลังเมื่อพลัดพรากจากกันก็เป็นฝ่ายติดตามหาท้าวปาจิตจนได้พบกัน

ในเรื่อง พระอภัยมณี ตัวละครหญิงล้วนมีความรู้และความสามารถในการทำศึกสงคราม เช่น นางสุวรรณมาลีได้ศึกษาดำราพิชัยสงครามอย่างเชี่ยวชาญ นางละเวงรู้วิชาภูมิศาสตร์และคัมภีร์โศรเทศต่าง ๆ นางวาลิมีความสามารถในการดูฤกษ์ยามและรู้คัมภีร์โศรเทศ นางเสาวคนธ์ นางบุพผกา นางสุภาลิวัน และนางรำภาสำหรับ มีความสามารถในการรบหัดเทียมชาย

ในเรื่อง ขุนช้างขุนแผน นางทองประศรีเป็นหญิงชาวบ้านที่มีความรู้ดี เพราะสามารถสอนหนังสือพยางงามทั้งหนังสือภาษาไทยและภาษาขอม ตลอดจนคัมภีร์โศรศาสตร์เวทมนตร์ต่าง ๆ โดยอาศัยตำราที่ขุนแผนเก็บไว้ในตู้

ส่วนตัวละครหญิงที่กล้าเสนอรักให้ชายก่อน เช่น นางแก้วหน้าม้า และนางकुตาในพระนิพนธ์บทละครนอก อาจได้รับอิทธิพลจากตัวละครหญิงในวรรณคดีร่วมสมัยที่เริ่มกล้าแสดงออกด้านความรักมากขึ้น เช่น ในเรื่อง กฤษณเพชญ์มณฑ นางประทุมวดีซึ่งมีสติปัญญาเฉียบแหลม บอกความในใจแก่เจ้าชายเพชญ์มณฑด้วยการแสดงท่าทางเป็นปริศนาหลายครั้ง ในเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ขณะที่นางศรีมาลาอพยพตามอยู่ในห้อง นางรำพึงว่าหากตนเป็นชายแล้วคำนี้จะ เป็นฝ่ายเข้าหาพยางงามเสียเอง และในเรื่อง พระอภัยมณี นางวาลิกล้าเสนอตัวเป็นสนมของพระอภัยมณี เพราะมั่นใจในความรู้ความสามารถของตน

---

* เหตุที่จัดวรรณคดีสมัยธนบุรีเป็นวรรณคดีร่วมสมัย เนื่องจากสมัยธนบุรีเป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เพียง ๑๕ ปีเท่านั้น และกวีบางท่านก็มีผลงานตีพิมพ์เนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

นอกจากนี้ตัวละครหญิงที่มีจิตใจเข้มแข็งเคียดเคี้ยวในพระนิพนธ์ บทละครนอกคือนางขอมพระกณิกาและนางเศสุริยงที่ไม่ยอมบอกพระสวามีว่าคนปลอมแปลงเป็น พราหมณ์ติดคามา อาจได้รับอิทธิพลจากตัวละครในวรรณคดีร่วมสมัยเรื่องลักขณวงศ์ ที่นาง ทิพเกศรซึ่ง ไม่ยอมบอกความจริงแก่ลักขณวงศ์ว่าตนแปลงเป็นพราหมณ์แม้จะถูกลงโทษจนถึง ประหารชีวิตก็ตาม

๓.๔.๑.๑.๒ ตัวละครชาย

ตัวละครชายในพระนิพนธ์บทละครนอก ยกเว้นไกรทอง มักขาด ความรู้ความสามารถในการรบ รู้ไม่เท่าทันผู้อื่น มีนิสัยอ่อนแอและมีบุคลิกภาพที่ชวนขบขัน เป็น การตีบต่อความนิยมในการยั่วล้อข้อบกพร่องของตัวละครชายที่เป็นกษัตริย์ในวรรณคดี บทละครนอก โดยรับอิทธิพลจากบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน ภาลัย จะเห็นได้จากตัวละครแสดงกิริยาอาการและบทบาทที่คล้ายคลึงกัน เช่น

เรื่องแก้วหน้าม้า พินทองหวาดกลัวยักษ์จนแสดงกิริยาเป็นเงอะงะ ออกมาหลายครั้ง เช่น นอนห่มผ้าคลุมโปง คลานเข้าไปซ่อนใต้เตียง ฯลฯ คล้ายกับท้าวศวิมถใน เรื่องสังข์ทองที่ถูกพระอินทร์ข่มขู่แล้วหนี “เข้าซ่อนนอนคุดู้” และเมื่อพินทองเผชิญหน้ากับ ท้าวพาดราช ก็กลัวจนตัวสั่นจ้องจะทำอะไรไม่ถูก เหมือนกับไชยเชษฐาในเรื่องไชยเชษฐ์ ตอน ไชยเชษฐ์เข้าเฝ้าท้าวติงหลแก้วกลัวจนตัวสั่นเทา เหงื่อไหลท่วมตัว

เรื่องมณีพิชัย มณีพิชัยเป็นคนหูเบา เชื่อนางจันทร์ว่านางขอมพระกณิกา เป็นผีกระสือกินแมว* จึงยอมให้นางกำนัลนำตัวนางขอมพระกณิกินไปปล่อยป่า คล้ายกับเรื่อง ไชยเชษฐ์ที่ไชยเชษฐ์เชื่อเมลิทังเจ็ดว่านางสุวิญชาตลอดไอรสเป็นท่อนไม้ เป็นกาถิบ้านกาถิบเมือง จึงสั่งให้เนรเทศนางออกจากพระนคร

นอกจากนี้ในพระนิพนธ์บทละครนอกยังมีรายละเอียดอื่น ๆ ที่แสดง ให้เห็นว่ากวีทรงรับอิทธิพลจากวรรณคดีร่วมสมัยเรื่องอื่น เช่น ในเรื่องแก้วหน้าม้า พินทองมี

* ในตำนานอยุธยา มณีพิชัยเชื่อว่านางขอมพระกณิกาถูกคนใส่ร้าย

ที่เลี้ยงสัตว์คนเหมือนอิเหนา และริชาชัยภากษัตริย์คือสร้อยสุวรรณจันทร์ มีชื่อคล้ายริชาผาแผ่ของ พระอภัยมณีที่ชื่อสร้อยสุวรรณจันทร์สุดา ในเรื่องมณีพิชัย นางจินตะหรมีพี่น้องท้องเดียวกัน เจ็ดคน เช่นเดียวกับนางรจนาในเรื่องสังข์ทอง เป็นต้น

๓.๕.๑.๒ ด้านตำนาน ไหวหารและความเปรียบ

ในบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ปรากฏตำนาน ไหวหารและความเปรียบที่คล้ายคลึงกับวรรณคดีร่วมสมัยหลายเรื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในสมัย โบราณนิยมใช้วรรณคดีเป็นแบบหัดอ่านและเป็นตัวอย่างในการแต่งคำประพันธ์ ทำให้ซึมซับจดจำ ได้ง่าย กวีอาจนำตำนานไหวหารที่มีความไพเราะคมคาย หรือตำนานที่พระองค์ทรงรู้สึกชื่นชอบ ประทับใจมาใช้ในการประพันธ์บทละครนอก โดยเฉพาะพระนิพนธ์เรื่องมณีพิชัยตอนต้น ทรงแต่ง เลียนแบบพระราชนิพนธ์เรื่องสังข์ทอง ตอนท้าวสามทให้พระริชาทั้งเจ็ดเลือกคู่อย่างเห็น ได้ชัด

ตัวอย่างพระนิพนธ์ที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีร่วมสมัยมีดังนี้

พระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง		พระนิพนธ์บทละครเรื่องมณีพิชัย	
- จ่าจะคิดปลุกฝังเสียขังแล้ว	ให้ถูกแก้วมิ่งดูเสน่ห์หา (หน้า ๓๘)	- พี่จะคิดปลุกฝังเสียขังแล้ว	ให้ถูกแก้วเกษมณีเข้ามิ่งดู (หน้า ๒)
- ทุกวันนี้ดูที่กับดิวเจ้า เจ็บป่วยครุ่นไปไข้ชรา	ไม่ใช่อะไรแก้แก้ฆ่าลงหนักหนา ถอยกำลังวังชางทุกปี (หน้า ๓๘)	- ทุกวันนี้พี่กับเจ้าก็ฆ่าแก้ เฝ้าเจ็บป่วยด้วยชราสาธาธารณ	ไม่ใช่อะไรแก้ก็จงสังฆาร ไม่ช้านานก็จะมาหลับคาตาย (หน้า ๒)
- ดูกลางทางสังเมือรัก จงเร่งรัดจัดแจงแต่งกาย	อย่าช้านักเลยเจ้าจะจวนสาย บุตรโถมถายขึ้นมา (หน้า ๘๒)	- ดูกลางทางสังเมหิต จงไปแต่งบุตรศิริโสกา	อย่าช้าที่ถอยชายนักหนา ให้ขึ้นมาเลือกงามตามชอบใจ (หน้า ๑๑)
- ครั้นไก่อันแข่งตีของเที่ยงคืน คกแต่งกาอาโอหาริก	ต่างคนต่างคืนขึ้นแคศิก อ้ออ้ออีกทีก็ไปทุกคน (หน้า ๘๘)	- ครั้นไก่อันข่อนค่อนคืน อาบน้ำทาแป้งแต่งตน	ต่างคนต่างคืนขึ้นสืบตน ต่างคนจะให้สวไปด้วยกัน (หน้า ๑๘)
- ลูกขึ้นกระเทียมบาทควาควอชิง ทรลักษณ์อัปรีอิมมิอช มาริกจะทรพลคนอุบาทว์	อิรจนาคูสู่มิ่งช่างมั่งง่าย หน่อถักริชที่ทั้งหลายไม่เอื้อเพื่อ ทุกช่างชั่วชาติประหลาดเหลือ (หน้า ๘๔)	- ลูกขึ้นกระเทียมบาทควาควอหว หน่อถักริชที่ร้อยเกษไม่เจคนา ทำให้อุอาชยพิทกคร	ทุกอ้อถูกถาระเมงฉิ่งน้ำหน้า มาริกใครช่ายบ้านช่นดาปรีอ ทรลักษณ์ที่ทุกถ้อยน้อยไปหรือ (หน้า ๒๔)

<p style="text-align: center;"><u>บทละครเรื่องระเด่นลันได</u></p> <p>- มาจะกล่าวบทไป ถึงระเด่นลันไดอนาคา เสวราชย์องค์เดียวที่เชี่ยวชาญ ตามตลาดเสาชิงช้าหน้า โบสถ์พรหมณ์ อยู่ปราสาทเสาคอดยอดคิ้ว กำแพงแก้วแก้วล้วนด้วย เรือขานนาม มีทหารหอนแห่ฝ่าโมงยาม คอยปราบปรามประจามิตร ที่คิดร้าย (หน้า ๑๕๕)</p> <p>- เรามิ่งมีศรีสุขทุกขะอะไร แต่ข้าวนาให้ทานที่นี้ฤฯ ทั้งปลาเห้งปลาทูปูปลิง เงินทองถมไปทีไรในคลัง ไม่พักซื้อได้ขายเสียหลายถัง เสบียงกรังมีมากไม่ขาดจน (หน้า ๒๑๐-๒๑๑)</p>	<p style="text-align: center;"><u>พระนิพนธ์บทละครเรื่องมณีพิชัย</u></p> <p>- พี่ก็เป็นเผ่าพงศ์วงศ์นักกรีธ ผ่านสมบัติวัดสระเกษวิเศษศรี อยู่มณเฑียรเมรุทองผ่องใสก็ ย้ายพวกผีทั้งเพเป็นเสนา สมบัติพิศตะแคงก็มีมาก ไม่จนขาดคอดยอดคิ้วเสนา มีทั้งจีนกะโหลกโคกกะลา ทุ่มผ่อหมอบอ้อมบ้างไป เงินเพื่อองใส่ปากชากศพมิ ของพี่มีกว่าห้าหกโหล สมบัติบิดาของทราบวีย์ ผู้พี่ไม่ได้คอดยอดคิ้ว (หน้า ๒๔)</p>
<p style="text-align: center;"><u>เรื่องพระอภัยมณี</u></p> <p>- บาทหลวงว่าข้าไม่บอกไว้ดอกหรือ สัญชาติชื่อว่าผู้ชายนาย เพราะหญิง (เล่ม ๑ หน้า ๕๑๖)</p> <p>- พระโศภีชี้หน้าว่าดูเหม็น ชังไว้ไว้รุ่นวาชอิตายโหง เพราะหวงผิวมันมาเผาศะโกรง ว่ากูโง่งมึงก็คกนรกของ อีชีกษาคาโตโมโหมาก รูปก็กากปากก็เปราะ ไม่เหมาะสม นมสองข้างอย่างกระโปรงดูโตงเตง ผิวของเองเขาระอาไม่ น่าชม (เล่ม ๑ หน้า ๑๔๔-๑๔๕)</p>	<p style="text-align: center;"><u>พระนิพนธ์บทละครเรื่องทิวณางคณา</u></p> <p>- ธรรมดาฟ้าดินสิ้นทั้งหลาย ต้องจึงผู้ชายนายเพราะหญิง (เลขที่ ๑๔ หน้า ๔)</p> <p>- เกี่ยวผู้ชายนายอิตายโหง โหมโหมปากปิ้งโง่งเง มึงคำวกก็คกนรกของ อีโตงเตงตาพองท้องพอง (เลขที่ ๑๖ หน้า ๑๔)</p>
<p style="text-align: center;"><u>เรื่องพระอภัยมณี</u></p> <p>- เขาย่อมเปรียบเทียบความว่าขามรัก แต่น้ำผักคั้นจมนมว่าหวาน ครั้นจืดจางห่างเหินไปเนิ่นนาน แต่น้ำตาลก็ว่าเปรี้ยวไม่ เหลือขวแล (เล่ม ๒ หน้า ๑๗)</p> <p>- เหมือนกุลาหน้าดูเหมือนปฐหนึ่ง แกลดูดังใคร่น้ำดำมิดหมิ (เล่ม ๑ หน้า ๑๒๕)</p> <p>- พระขันทองทางดูผู้รับสั่ง เห็นเนื้อหนังง้ำน้ำดำมิดหมิ (เล่ม ๑ หน้า ๑๑๖)</p>	<p style="text-align: center;"><u>พระนิพนธ์บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า</u></p> <p>- ขามรักน้ำผักก็หวานดำ ไม่ขอกจ้ำเพราะสมักรักใคร่ ครั้นเขยชมสมจิตรที่คิดไว้ กลัวจะไม่เหมือนครั้งแต่หลังมา (เล่ม ๑ หน้า ๑๕)</p> <p>- พิศดูรูปร่างอย่างกุลา หน้าตาแน่นเหมือนพาดิ นุ่งห่มปุ๊กปุกกุยกราช รูปกายง้ำน้ำดำมิดหมิ มิดกับคนผู้ทั้งบุรี แต่ท่วงทีกลาอาจอง (เล่ม ๑ หน้า ๒๕)</p>

จากข้อมูลที่ยกมาข้างต้น นอกจากจะเป็นหลักฐานสนับสนุนว่าพระนิพนธ์ บทละครนอก ได้รับอิทธิพลด้านตำนาน ไวยาหารและความเปรียบจากวรรณคดีร่วมสมัยแล้ว ยังทำให้ เห็นได้ว่ากรมหลวงวรวงศ์รัตนทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้า เทวัญนางอุลา และมณีพิชัย ตอนต้น โดยได้รับแรงบันดาลใจพระทัยจากนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ พระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ทองในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและ บทละครเรื่องระเด่นต้นไคด้วย

๓.๕.๒ การล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัย

วรรณกรรมล้อเลียน (parody) เป็นการเลียนแบบบุคคล เหตุการณ์ หรือวรรณคดี สำคัญเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยทำให้รู้สึกขบขัน เสียดสี หรือสร้างภาพที่เกินจริง เพื่อล้อเลียนในเชิง ขบขัน ให้หาสาระไม่ได้ หรือเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ด้วยวิธีการลอกเลียนแบบแบบคาบ (Harry Shaw, ๑๙๗๒ : ๒๗๗) เช่น เรื่องระเด่นต้นไค พระมะเหล็กเถใด วงศ์เทวราช ฯลฯ

การล้อเลียนในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่เป็นการเสนอเนื้อเรื่อง ตัวละคร หรือแนวคิด ให้ผิดแผกจากที่เคยเป็นมา หรือต่างจากค่านิยมเดิมของสังคม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ นั้่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีการแต่งวรรณคดีประชันกับเรื่องเดิมและแต่งล้อเรื่องเดิมเพราะความรู้สึก เกิดขุนวรรณคดีในฐานะเป็นครูเริ่มลดน้อยลง เช่น การที่พระบาทสมเด็จพระนั้่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กวีในยุคนั้นช่วยกันแต่งกลบทแข่งกับเรื่องศิริวิบุลกิต ของหลวงศรีปริษา (เซ่ง) (ชลดา เรื่องรักภักษิต, ๒๕๑๒ : ๓๕) การแต่งเรื่องล้อเรื่องเดิม เช่น เรื่องระเด่นต้นไค ของ พระมหามนตรี (ทรัพย์) ที่แต่งเลียนแบบพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่องอิเหนา โดยให้ตัวเอกเป็น คนเจ้าชู้ แย่งชิงภรรยาของผู้อื่น คัด้ายอิเหนาซึ่งแย่งนางบุษบาจากจรงกา และบรรยายลักษณะ ตัวละครและพฤติกรรมต่าง ๆ เหมือนเป็นภักษิตีย์ เพื่อล้อเลียนความสูงส่งของวงศ์เทวัญ ทั้งที่ ความจริงตัวเอกของเรื่องเป็นเพียงแค่ขอมานที่เป็นชู้กับภรรยาของแขกเถียงว้าว เรื่อง พระมะเหล็กเถใด ของคุณสุวรรณ แต่งล้ออนุภาคการอุ้มสมในเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ และสมุทรโฆษ คำฉันท์ ซึ่งเดิมเทพอุ้มตัวเอกฝ่ายชายไปสมฝ่ายหญิง แต่ในเรื่องล้อโดยเปลี่ยนให้เทพอุ้มตัวเอกฝ่าย หญิงไปสมฝ่ายชาย นอกจากนี้วรรณกรรมล้อเลียนอาจล้อเลียนโดยพยายามเลียนแบบการใช้คำ ทิลา ทศนคติ อารมณ์ หรือความคิดของผู้เขียนอีกคนหนึ่งเพื่อทำให้เกิดความตลกขบขัน (J. A. Guddon, ๑๙๗๗ : ๔๗๒ - ๔๗๓) เช่น เรื่องพระมะเหล็กเถใด ที่แต่งล้อสนิยมของการแต่งกลอน

ในยุคนั้นที่เน้นสัมผัสในกันมาก คุณสุวรรณจึงแต่งกลอนโดยใช้คำที่มีสัมผัสในแพรวพราว แต่เป็นคำที่ไม่มี ความหมาย

ในบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศ์นรินทรฤทธิมี โคร่งเรื่องและอนุภาค บางตอนที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับที่ปรากฏในวรรณคดีต้นรัตนโกสินทร์หลายเรื่อง เช่น ให้ความสำคัญแก่ตัวเอกฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชายและสร้างตัวเอกทั้งชายและหญิงให้มีคุณสมบัติและพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับตัวเอกในวรรณคดีบทละครและวรรณคดีนิทานเรื่องอื่น เป็นการล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัย ดังต่อไปนี้

๓.๕.๒.๑ ด้าน โคร่งเรื่อง

ในวรรณคดีไทย ส่วนใหญ่ตัวละครชายมักเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นที่สุดในเรื่อง ตัวละครอื่น ๆ จะมีความสำคัญในฐานะที่ได้เข้ามาปรากฏเกี่ยวพันอยู่กับตัวเอกฝ่ายชายเท่านั้น เช่น เรื่อง อิเหนา อุณรุท ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง ฯลฯ (สุวรรณมา เกียรติกอเพ็ชร, ๒๕๑๘: ๒๒๒) แต่ในพระนิพนธ์บทละครนอกเรื่อง แก้วหน้าม้า เทวีอุณนางศุภา มณีพิชัย และ สุวรรณหงส์ ถ้วนมีตัวละครหญิงเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นที่สุดในเรื่องและเป็นตัวเดินเรื่องทั้งสิ้น จึงเป็นการล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัยที่นิยมเสนอให้ตัวละครชายเป็นตัวละครสำคัญที่สุดของเรื่อง

นอกจากนี้ในวรรณคดีรัตนโกสินทร์ตอนต้นนิยมสร้างปมขัดแย้งอันเกิดจากความงามของตัวละครหญิง เช่น นางสีดาในเรื่อง รามเกียรติ์ นางจันทร์สุดาในเรื่อง อุทวิ นางสุวรรณอำภาในเรื่อง อักษณวงศ์ นางสร้อยสุดาในเรื่อง สิงหไกรภพ ฯลฯ ต่างมีรูปโฉมงดงามจึงถูกตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ลักพาไปเพราะอยากได้เป็นคู่ครอง ตัวละครชายจึงต้องออกติดตามไปช่วยเหลือ แต่ในพระนิพนธ์เรื่อง แก้วหน้าม้า และ เทวีอุณนางศุภา กวีทรงสร้างปมขัดแย้งของเรื่องจากรูปสมบัติที่ตรงกันข้าม คือความอัปถักษณ์ของตัวละครหญิง กล่าวคือนางแก้วหน้าม้าและนางศุภาเป็นหญิงที่มีรูปร่างอัปถักษณ์แต่หลงรักชายรูปงาม จึงถูกฝ่ายชายรังเกียจเหยียดหยามและหาทางกำจัดเสีย ทำให้เรื่องดำเนินไปด้วยความขัดแย้ง เป็นการล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัยเรื่องอื่น ๆ

๓.๕.๒.๒ ด้านตัวละคร

๓.๕.๒.๒.๑ ตัวละครหญิง

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงสร้างตัวเอกฝ่ายหญิงในบทละครเรื่องแก้วหน้าม้าให้มีรูปลักษณะ ลักษณะนิสัย และพฤติกรรมที่ต่างจากตัวเอกฝ่ายหญิงในวรรณคดีเรื่องอื่น คือมีหน้าเหมือนม้า คาเหมือนงระเซ่ และรูปร่าง “จ๋าม่าคำมิดหมี” ต่างจากตัวเอกฝ่ายหญิงในวรรณคดีร่วมสมัย เช่น นางบุษบาในเรื่องอิเหนา “งามจริงยิ่งเทพนิมิต” นางสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ “คมขำถ่าอางเหมือนอย่างเขียน ไม่ผิดเพี้ยนพิมพ์พัศตร์พระลักษมี”

นอกจากนี้นางแก้วหน้าม้ายังมีนิสัยชอบล้อเลียน คอถือค่อเถียงสามี และมีกิริยาที่กระโดดกระเดกไม่เรียบร้อย ต่างจากตัวเอกฝ่ายหญิงตามขนบวรรณคดีที่มีกิริยามารยาทงามสมเป็นกุลสตรี และเคารพเชื่อฟังสามีเป็นอย่างดี เช่น นางมัทรี ในเรื่องเวศตันครชาดก เป็นต้น

ตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องเทวีอุณนางคฤ คือนางคฤนั้นเป็นฝ่ายเสน่หารักให้ชายก่อนเช่นเดียวกับนางแก้วหน้าม้า เป็นการล้อเลียนวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ตัวละครชายเป็นฝ่ายเกี่ยวพาหญิงก่อน ถ้าฝ่ายหญิงปลงใจด้วย ความรักก็ราบรื่น แต่ถ้าฝ่ายหญิงปฏิเสธ ฝ่ายชายก็อาจใช้กำลังเพื่อบังคับจิตใจหญิงที่ตนหมายปอง เช่น ขุนช้างปล้ำนางวันทองในเรื่องขุนช้างขุนแผน ศรีสันต์ถวนถามนางสุพรรณกัลยาในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ในพระนิพนธ์เรื่องมณีพิชัย ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงคือพระเจ้ากรุงจีนเป็นผู้ส่งราชสาส์นมาขอผู้ชายคือพระมณีพิชัย ให้ไปอภิเษกกับพระธิดามิฉะนั้นจะยกทัพมาทำสงคราม เป็นการล้อเลียนพฤติกรรมตัวละครในวรรณคดีร่วมสมัย เช่น ท้าวกะหมังกุกหนึ่งส่งราชสาส์นมาขอร้องนางบุษบาให้แก้วิหยาสะก่าผู้เป็นโอรสในบทละครเรื่องอิเหนา

๓.๕.๒.๒.๒ ตัวละครชาย

นอกจากไกรทองแล้ว ตัวเอกฝ่ายชายในพระนิพนธ์บทละครนอกล้วนมีลักษณะด้อยในด้านความรู้และความสามารถในการรบ นอกจากนี้ตัวละครบางตัวยังมี

บุคลิกลักษณะคล้ายสตรี กล่าวคือ ฟันทอง เทวัญนุราช และมณีพิชัย มินิทัยอ่อนแอ ชอบร้องไห้ฟูมฟายเมื่อเกิดปัญหา นอกเหนือจากนี้ ฟันทองและเทวัญนุราชยังปากจัดและมีจริตกิริยาคคล้ายสตรี โดยเฉพาะในตอนที่ถูกตัวละครหญิงปลูกปล้ำกอดครัดก็จะปิดป้อง คำทอ และคบตีอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นการให้ภาพลักษณ์ตรงกันข้ามกับตัวละครชายแบบวีรบุรุษในวรรณคดีร่วมสมัยที่มีความเก่งกล้า เช่น คาวี สังข์ศิลป์ชัย สิงหไกรภพ อิเหนา ฯลฯ

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์กับวรรณคดีร่วมสมัยทั้งสองลักษณะ คือการรับอิทธิพลวรรณคดีร่วมสมัยและการล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัย ล้วนแสดงแนวคิดสำคัญอย่างเดียวกันคือให้ความสำคัญแก่ตัวเอกฝ่ายหญิง โดยสร้างตัวเอกฝ่ายหญิงให้มีความรู้และความสามารถเหนือชายรวมทั้งมีอิทธิพลภาพในการแสดงความรักมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์อาจทรงได้รับแนวคิดในการสร้างตัวเอกฝ่ายหญิงจากผู้หญิงในสังคมสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ กล่าวคือแต่เดิมนั้นผู้หญิงจะมีความรู้เฉพาะวิชาการบ้านการเรือน เช่น การเย็บปักถักร้อย การปรุงอาหาร การปรนนิบัติสามี ฯลฯ แต่ผู้หญิงยุคใหม่นี้ได้รับการศึกษามากขึ้น และมีความรู้ความสามารถในเชิงกวีทัศนศึกษา เช่น เจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้นิพนธ์บทละครเรื่อง ควาหึงและอิเหนา พระองค์เจ้าหญิงมณฑาและพระองค์เจ้าหญิงอุบล พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงนำเนื้อหาเรื่อง เวสตันครซาค กัณฑ์ कुमारมานิพนธ์เป็นคำฉันท์ เรื่อง กุมารคำฉันท์ ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงยกย่องว่า

“...ใครอ่านก็เห็นจะขอมหมดทุกคนว่าแต่งดีหนักหนา
ถึงตำนานผู้ชายก็ยากที่จะแต่งให้เทียบถึงได้ ควรเป็นตัวอย่าง
ให้เห็นความในข้อหนึ่งว่าการศึกษาของสตรีในประเทศเรานี้
โดยเฉพาะที่เป็นสมาชิกในราชสกุลได้รุ่งเรืองมาแต่โบราณ...”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๓๕ : ก-ข)

พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาวัตร พระธิดาในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงนิพนธ์เรื่อง นิพพานวังหน้า ซึ่งประกอบด้วยคำประพันธ์หลายประเภทได้แก่ ร่าย โคลง กาพย์ และกลอนเพลงยาว และพระองค์เจ้าบุตรี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้

รับการสถาปนาเป็นกรมหลวงวรเศรษฐดาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นพระองค์หนึ่งที่น่าถือกันว่าทรงสามารถแต่งบทกลอนสุกวิชายได้ จึงได้ทรงรับเชิญให้แต่ง โคลงเรื่องรามเกียรติ์สำหรับจารึกที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย (สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ราชานุญาต, ๒๕๓๔ : ๒๑๐) แต่กวีหญิงในสมัยนี้มีได้มีเพียงเจ้านายในราชสำนักเท่านั้น เพราะยังมี ตามัญชน เช่น คุณพุ่มซึ่งแต่งนิราศวังบางยี่ขัน และ เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ คุณสุวรรณซึ่งแต่ง เรื่อง อุณทร้อยเรื่อง พระมะเทอดไธ กลอนเพลงยาวเรื่องหม่อมเบ็ดสุวรรณและอาการประชวร ของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ สะท้อนให้เห็นความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาที่ขยายตัวในหมู่ ประชาชนอย่างทั่วถึง ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสเล่าเรียนเขียนอ่านจนมีความสามารถในการประพันธ์ เช่นเดียวกับชาย แม้แต่นางข้าหลวงในตำแหน่งกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพก็ “รู้จักทำกาพย์กลอน อักษรสาร สำหรับอ่านพระราชนิพนธ์ถวาย” ได้ (กรมศิลปากร, ๒๕๑๖:๗๗) โดยเฉพาะคุณพุ่ม นั้นเป็นผู้หญิงที่มีความเก่งกล้ามาก มีความรู้ถึงขั้นพูดภาษาอังกฤษได้ สามารถหาเลี้ยงชีพด้วยการ แต่งคำประพันธ์และมีชื่อเสียงในการบอกกล่าว มีฝีปากคมกล้าสามารถโต้ตอบกับชายได้อย่าง ทันกัน จนได้รับฉายานามว่า “พุ่มสีกวา” พฤติกรรมที่กล้าเกินหญิงของคุณพุ่มคือการเข้าเฝ้า พระแสงดาบของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ในคราวที่เล่นสีกวาดด้วยกัน (ฉวีรุจิ ฤทธิ์สงคราม, ๒๕๑๗ : ๑๑, ๒๕, ๘๐)

จากภาวะการณ์ในสังคมที่มีผู้หญิงเก่งจำนวนมากเช่นนี้น่าจะส่งอิทธิพลให้กรมหลวง ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์บทละคร โดยกำหนดให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมีวิชาความรู้และเก่งกล้า สามารถ ซึ่งต่างจากตัวเอกฝ่ายหญิงตามขนบเดิมที่มีลักษณะเด่นด้านรูปสมบัติอันงดงามและ คุณสมบัติที่ซื่อสัตย์ต่อสามีเท่านั้น ปรากฏว่าพระนิพนธ์ที่แสดงให้เห็นคุณลักษณะเด่นของ ตัวละครหญิงเหล่านี้ เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ชมและผู้อ่านอย่างมาก

๓.๖ ตัวละคร

ตัวละครมีความสำคัญ เปรียบเป็นหัวใจของเรื่อง เพราะตัวละครที่มีความโดดเด่นย่อม เป็นที่คิดตราตรึงใจของผู้ชมและผู้อ่าน ทำให้สามารถจดจำเรื่องได้ดี ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ ตัวละครในบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ เรียงตามลำดับหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ ตัวละครเอก

ตัวละครเอกที่จะศึกษาแบ่งเป็นฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย

๓.๖.๑.๑ ตัวเอกฝ่ายหญิง

ตัวเอกฝ่ายหญิงจำแนกได้เป็นสองประเภท คือตัวละครที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิม และตัวละครที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม

๓.๖.๑.๑.๑ ตัวเอกฝ่ายหญิงที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิม

ได้แก่ นางตะเภาทองและนางวิมาลาในเรื่อง ไกรทอง ตัวละครในกลุ่มนี้มีคุณสมบัติตามแบบตัวเอกฝ่ายหญิงในขนบเดิม คือมีรูปโฉมงดงามและมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี แต่ไม่มีวิชาความรู้และความสามารถใด ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- มีรูปโฉมงดงาม

นางตะเภาทองและนางวิมาลาเป็นหญิงมีรูปโฉมงดงาม ทำให้ชายที่ได้พบเห็นประสพจะได้นางเป็นคู่ครอง และก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่อง กล่าวคือ เมื่อชาลวันได้พบนางตะเภาทองก็หึงใจในรูปโฉมจึงลักพานางไปเป็นภรรยา ทำให้นางวิมาลาและนางเลื่อมถายวรรณ ซึ่งเป็นภรรยาของชาลวันเกิดความหึงหวง จึงหาเรื่องทะเลาะวิวาทกับนางตะเภาทอง ครอบครัวยุของชาลวันจึงขาดความสงบสุขและเหตุการณ์นี้ยังนำไปสู่การต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับจระเข้ ซึ่งมีผลให้ชาลวันเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ และต้องจบชีวิตลงในท้ายที่สุด

ส่วนนางวิมาลาที่มีรูปโฉมงดงามเป็นพิเศษ ดังที่ไกรทองรำพึงว่า

“เสียดายเจ้าเกิดมาเป็นกุ่มกี้ล ในมนุษย์เช่นนี้หาไม่มี” (หน้า ๔๖)

การที่กวีชมความงามนางวิมาลาว่างามเหนือมนุษย์ คงเพราะต้องการเน้นให้เห็นว่านางมีลักษณะเป็นจระเข้ เมื่อแปลงเป็นมนุษย์แล้วย่อมมีความงามแปลกตาต่างจากคนทั่วไป ความงามของนางวิมาลาติดครีงใจของไกรทองจนต้องตามลงมาหานางถึงถ้ำทอง เมื่อได้

นางเป็นภรรยาแล้ว ก็พานางขึ้นไปอยู่บนบก แต่เมื่อนางตะเภาทองและนางวิมาดาทองทราบเรื่องก็พานางไปร่ำมาดบดินนางวิมาดาด้วยความหึงหวง* ความงามของตัวละครหญิงจึงเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งระหว่างตัวละครด้วยกันในเรื่อง ไกรทอง อีกครั้งหนึ่ง

- มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี

แม้ว่านางตะเภาทองและนางวิมาดาจะมีสามีสองคน คือชาลวันและไกรทองตามลำดับแต่ก็มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีเป็นอย่างดี

เริ่มแรกเมื่อทั้งสองนางอยู่กับชาลวันก็มีความรักและซื่อสัตย์ต่อชาลวัน ดังที่นางตะเภาทองกล่าวกับชาลวันว่า

พลัดพ่อพลัดแม่มาแต่ตัว จะทิ้งบุญทูลหัวเหมือนบิดา (หน้า ๑)

ส่วนนางวิมาดานั้นก็รักชาลวันมากเมื่อเห็นชาลวันบาดเจ็บสาหัส กวีบรรยายว่านางรู้สึกเจ็บปวดแทบจะสิ้นชีวิต ดังนี้

คังองค์พระกาฬชาลวันชิต มาเค็คดวงชีวิตนาง โฉมศรี (หน้า ๒๘)

ครั้นชาลวันตายแล้ว ไกรทองตามมาเกี่ยวพาราสี นางก็มีได้มีใจยินดีกลับหนีเข้าไปซ่อนในห้อง แต่ไกรทองใช้คาถาสะเดาะกลอนแล้วเป่ามนตร์ให้นางหลงรักจึงได้นางเป็นภรรยา

อย่างไรก็ดีเมื่อนางตะเภาทองและนางวิมาดาตกเป็นภรรยาของไกรทองแล้ว ทั้งสองก็มีความรักและซื่อสัตย์ต่อไกรทองเช่นเดียวกับที่ซื่อสัตย์ต่อชาลวัน กวีไม่ได้กล่าวถึงกรณีที่นางตะเภาทองและนางวิมาดามีสามีสองคนด้วยน้ำเสียงดีเดียน แต่แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงเปรียบเสมือนทรัพย์สมบัติอย่างหนึ่งของชาย โดยเฉพาะหญิงที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้จะต้องอยู่ในความปกครองของชาย ซึ่งอาจเป็นบิดา สามีหรือญาติพี่น้อง ผู้หญิงจึงไม่สามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้และมีสถานภาพเป็นรองชาย

* ความตอนนี้อยู่ในพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ตัวละครหญิงในกลุ่มนี้มักเป็นภรรยาที่ดี เคารพเชื่อฟัง และจงรักภักดี ต่อสามี ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ตอนทะเลาะหึงหวงกัน เพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้แก่ เรื่อง แต่ไม่มีความโดดเด่นและไม่มียุทธศาสตร์เฉพาะคนอย่างตัวเอกฝ่ายหญิงตามขนบสมัยใหม่

๓.๖.๑.๑.๒ ตัวเอกฝ่ายหญิงที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม

ตัวเอกฝ่ายหญิงที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม มีวิชาความรู้ด้าน เวทมนตร์คาถา มีความสามารถในการรบ มีคุณธรรมและสติปัญญา ได้แก่ นางแก้วหน้าม้าในเรื่อง แก้วหน้าม้า นางकुตาในเรื่องเทวีคุณนางकुตา นางยอพระกลิ้งในเรื่องมณีพิชัย และนางเกศสุริยงใน เรื่องสุวรรณหงส์

๓.๖.๑.๑.๒.๑ ชาติกำเนิดและรูปลักษณะ

เมื่อพิจารณาตามชาติกำเนิดและรูปลักษณะ สามารถ จำแนกตัวละครในกลุ่มนี้ออกเป็นสองประเภท คือตัวละครที่มีสถานภาพสูงและมีรูปโฉมงดงาม กับตัวละครที่มีสถานภาพต่ำและมีรูปร่างอัปลักษณ์

ตัวละครที่มีสถานภาพสูงและมีรูปโฉมงดงาม ได้แก่ นาง ยอพระกลิ้งและนางเกศสุริยง

นางยอพระกลิ้งเป็นธิดาของพระอินทร์และนางเกษณีจึง มีชาติกำเนิดสูง มีรูปโฉมงดงามและมีคุณลักษณะพิเศษคือมีกลิ่นกายหอมกรุ่น ส่วนนางเกศสุริยง เป็นธิดาพญาอัษฎสุวรรณวิคแห่งเมืองมัตตัง จึงเป็นตัวละครที่มีชาติกำเนิดสูงและมีรูปโฉมงดงาม เช่นเดียวกัน

แต่เมื่อนางยอพระกลิ้งและนางเกศสุริยงต้องเดินทาง ระหกระเหินไปในป่า รูปสมบัตินี้ก็กลับเป็นอันตรายต่อตนเองเพราะอาจถูกชายอื่นลวนลามข่มเหง ได้ ดังที่พระอินทร์กล่าวกับนางเกศสุริยงว่า

แต่เป็นหญิงรูปร่างอย่างนี้   เห็นเต็มทีจะ ไปในป่า
 ทางกันดารมารักษ์ถ้วนศกดา   จะต้องแปลงกายให้เป็นชาย
 (เลขที่ ๖ หน้า ๕)

พระอินทร์จึงช่วยแปลงกายนางขอพระกฤษณะและนาง
 เกศสุริยงให้เป็นพราหมณ์น้อยทั้งสองคน

มนตรี   มีเนียมกล่าวว่าเหตุที่ตัวเอกมักแปลงกายเป็น
 พราหมณ์ เนื่องจากคนทั่วไปนับถือพราหมณ์ว่าเป็นนักบวชหรือผู้ทรงศีล จึงสามารถเดินทาง
 รอนแรมไปในที่ต่าง ๆ ได้อย่างปลอดภัย และส่วนใหญ่พราหมณ์แปลงมักจะเป็นพราหมณ์น้อย
 ทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดความเอ็นดูสงสารจึงให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้
 (มนตรี มีเนียม, ๒๕๓๑ : ๗๕-๘๐)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเมื่อนางขอพระกฤษณะและนาง
 เกศสุริยงแปลงเป็นพราหมณ์แล้วก็ยังคงมีรูปลักษณะ บุคลิกภาพ กิริยาท่าทางรวมถึงน้ำเสียงที่เหมือน
 เดิมทุกประการเพียงแต่ไม่มีหน้าอกอันเป็นสัญลักษณ์ที่เห็นได้ชัดของสตรีเพศเท่านั้น แสดงถึง
 ทศณะของคน ไทยในอดีตว่าสตรีเป็นเพศอ่อนแอ ยิ่งสตรีที่มีความงามเป็นพิเศษด้วยแล้วอาจถูก
 ประทุษร้ายทางเพศได้ง่าย เมื่อตัวเอกฝ่ายหญิงจำเป็นต้องเดินทางไกลจึงต้องมีผู้ช่วยเหลือให้
 แปลงกายเป็นชายเพื่อความปลอดภัยในการเดินทาง เช่น ปะดาระกาหลาแปลงกายนางบุษบาให้
 เป็นชายชื่ออุณากรรณในเรื่องอิเหนา เป็นต้น

ส่วนตัวละครที่มีสถานภาพต่ำและมีรูปร่างอัปลักษณ์
 ได้แก่ นางแก้วหน้าม้าและนางकुลา

นางแก้วหน้าม้าเป็นหญิงชาวบ้านฐานะยากจน พ่อและ
 แม่ของนางมีอาชีพเก็บของป่าขาย เหตุที่นางมีนามเช่นนี้เป็นเพราะมีหน้าตาเหมือนม้า นอกจากนี้ยังมี
 มีรูปร่างฮ้วนและผิวดำอีกด้วย

อัศวิน   เรื่องรองกล่าวว่าในเรื่องปิ่นทองกลอนสด ซึ่ง
 เป็นต้นคำของบทละครเรื่องแก้วหน้าม้า ไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่านางตีปคนมีหน้าตาอัปลักษณ์ แต่

เมื่อนางตามพินทอง ไปที่เมืองศิริพศ นางได้ขอให้พระอินทร์ช่วยแปลงร่างให้เป็นหญิงงาม แสดงว่านางเป็นผู้มีหน้าตาอัปลักษณ์ เมื่อนำมาเสนอในรูปบทละคร กวีได้ปรับเปลี่ยนให้มีหน้าเป็นม้าเพื่อให้เหมาะแก่การแสดงเพราะนางแก้วหน้าม้ามีกิริยากระโดดกระเดก ชอบถ้อยเถียงและต่อถ้อยต่อเถียง (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๕๒,๑๑๗-๑๑๘)

รูปลักษณะของนางแก้วหน้าม้าจึงมีพัฒนาการที่ซับซ้อนขึ้นจากหญิงอัปลักษณ์ พัฒนาเป็นหญิงที่มีหน้าเหมือนม้า แต่สามารถแปลงเป็นหญิงงามได้ด้วยการถอดรูปหน้าม้าออก และยังสามารถแปลงเป็นมาฆพได้อีกร่างหนึ่งด้วย ต่อมาพินทอง ได้ลักรูปหน้าม้านี้ไปเผาไฟก่อนจะอภิเษกกับนางแก้วหน้าม้าหรือนางมณีในตอนท้ายเรื่อง

ชลดดา เรื่องรักษ์ลิจิต ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

การยึดติดอยู่ในรูปลักษณะของตัวละครเอกว่าจะต้องมีความงดงามยังปรากฏอยู่ในขนบของการแต่งวรรณคดีไทยอย่างเหนียวแน่น แม้จะมีการพยายามให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้ น้อยลงด้วยการสร้างให้ตัวละครเอกมีรูปลักษณะที่อัปลักษณ์ แต่ไม่อาจทำให้คนอ่านยอมรับได้ จึงต้องแก้ปัญหาด้วยการให้ตัวละครเอกที่มีรูปอัปลักษณ์นั้นได้เปลี่ยนรูปโฉมให้มีความงามในตอนท้ายเรื่อง (ชลดดา เรื่องรักษ์ลิจิต, ๒๕๓๕ : ๕๐)

ดังนั้นท้ายที่สุดแล้วนางแก้วหน้าม้าก็ต้องอยู่ในร่างของหญิงงาม กลายเป็นนางมณีเพื่อให้พินทองยอมรับเป็นมเหสีได้อย่างสนิทใจ และเพื่อให้ผู้ชมและผู้อ่านยอมรับได้

อย่างไรก็ดีอัครวิทย์ เรื่องรอง ได้ตั้งข้อสังเกตว่า แม้นางแก้วหน้าม้าจะมีบทบาททั้งที่อยู่ในรูปอัปลักษณ์และรูปที่งดงาม แต่บทที่โดดเด่นในฐานะตัวเอกของเรื่องที่ควรแก่การวิเคราะห์นั้นอยู่ในรูปอัปลักษณ์ (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๑๐๐) ผู้วิจัยมีความเห็นต่างไปว่าบทบาทของนางแก้วหน้าม้าทุกบทบาทมีความสำคัญเท่าเทียมกันเพราะตัวละคร

จะแสดงพฤติกรรมที่ต่างกันและมีความเหมาะสมแก่รูปลักษณ์ คือ เมื่อเป็นนางแก้วหน้าม้าจะมี
กิริยาท่าทางไม่เรียบร้อย แต่เมื่อเป็นนางมณีจะมีมารยาทงามและเมื่อเป็นมาณพจะมีฝีมือในการรบ

ส่วนนางตุณานั้นถือกำเนิดจากมวกหิน มีรูปร่างหน้าตา
อัปลักษณ์เช่นเดียวกับนางแก้วหน้าม้า คือ นัยน์ตาพองโต นมยานและฮ้วนท้องพวย

โดยปกติแล้ววรรณคดีไทยไม่นิยมเสนอตัวละครที่จี๊ริ้ว
จี๊เห่ หากจะมีก็เป็นเพียงตัวละครประกอบ ทำหน้าที่เสริมให้ตัวเอกฝ่ายชายหรือตัวเอกฝ่ายหญิง
เด่นขึ้น เช่น จรกา และนางค่อมในเรื่องอุเทน นางผีเสื้อและนางวาลีในเรื่องพระอภัยมณี ขุนช้าง
ในเรื่องขุนช้างขุนแผน (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, ๒๕๓๑: ๖๓) แต่ในเรื่องแก้วหน้าม้า และ
เทวัญนางตุณ กลับมีตัวละครรูปร่างอัปลักษณ์เป็นตัวเอกของเรื่อง ที่สำคัญที่สุดนางตุณไม่ได้มี
ฐานะเป็น “นางเอก” ของเรื่อง แต่กลับมีบทบาทเด่นที่สุด และเป็นตัวดำเนินเรื่องด้วย นับเป็นการ
เปลี่ยนความนิยมเดิมในวรรณคดีไทยที่มักให้ “พระเอก” หรือ “นางเอก” เท่านั้นเป็นตัวเอก และ
ยังไม่จำเป็นจะต้องมีชาติตระกูลสูงส่งหรือมีรูปโฉมงดงาม มีลักษณะโดดเด่นมากพอที่จะทำให้
เรื่องมีความสนุกสนานหรือมีความน่าสนใจมากขึ้น ลักษณะนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระนิพนธ์
บทละครนอกเรื่องแก้วหน้าม้า และเทวัญนางตุณ ได้รับความสนใจจากผู้ชมและผู้อ่านอย่างมาก
เพราะมีตัวเอกฝ่ายหญิงที่มีชาติกำเนิดต่ำ และมีรูปร่างอัปลักษณ์ต่างไปจากวรรณคดีเรื่องอื่นอย่าง
ชัดเจน

๓.๖.๑.๑.๒.๒ คุณสมบัติเด่น

- มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี

นางขอพระกลั่น นางเกศสุริยง นางแก้วหน้าม้า และ
นางตุณ ต่างมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อตัวเอกฝ่ายชาย

ในเรื่องมณีพิชัย แม้ว่ามณีพิชัยจะปล่อยให้นางกำนัดนำ
นางขอพระกลั่น ไปปล่อยป่าโดยไม่ทักทวนหรือหาทางช่วยเหลือ นางขอพระกลั่นก็ยังคงมีความ
อาลัยรักและจงรักภักดีต่อมณีพิชัยไม่เสื่อมคลาย โดยรำพันว่านางหมายจะปรนนิบัติรับใช้มณีพิชัย

ตราบนั่นชีวิต แต่เป็นเพราะผลกรรมที่นำมาทำให้อดองพลัดพรากจากกัน และมีได้ตัดหื้อต่อว่า
หรือกล่าวโทษมณีพิชัยเลยแม้แต่น้อย

ส่วนนางเกศสุริยง เมื่อรู้ว่าสุวรรณหงส์ถูกหอกยนต์ก็
หนีออกจากเมืองติดตามรอยเลือดไปทันทีโดยไม่พรั่นพรึงต่อภยันตรายใด ๆ และตั้งใจว่าหาก
สุวรรณหงส์สิ้นชีวิตก็จะขอตายตามไปด้วย ดังความว่า

จำกูจะคิดติดตามไป	สืบข่าวทั่วไทยให้แจ้งความ
ถึงยากเย็นเป็น โฉนยก็ไม่กลับ	จนม้วยดับชีวิตไม่คิดขาม
จนูกแฝกแหวกคาพยายาม	ติดตามภูไนยไปให้ภบ
แม่นพระ โลมขงปลงชีवाद	อยู่รอนบาทฝ่าทองเป็นสองสรภ
จผู้ตายชายอื่นหมิวขอคบ	จหลีกหลบถอบออกนอกภวารา

(เลขที่ ๖ หน้า ๒)

จากข้อความที่ยกมาข้างต้น แสดงถึงความรักมั่นคงและ
ความจงรักภักดีที่นางเกศสุริยงมีต่อสุวรรณหงส์อย่างชัดเจน

ในเรื่องแก้วหน้าม้า แม้ว่านางแก้วหน้าม้าจะถูกพินทอง
ดบตีและคำทอด้วยความจริงจังร้ายเกลียดหลายครั้ง นางก็ยิ่งรักพินทองอย่างมั่นคงไม่เสื่อมคลาย เมื่อ
ทราบว่พินทองตกอยู่ในอันตราย เพราะขบวนเรือสำเภาถูกพายุพัดเข้าไปในเมืองยักษ์ก็ขอร้องให้
พระฤาษีช่วยแปลงกายนางให้เป็นชาย แล้วรีบเดินทางไปช่วยเหลือพินทองทันทีโดยไม่หวั่นเกรง
ภยันตรายใด ๆ ทั้งสิ้น

ส่วนนางศุลาภก็มีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อ
เทวัญนุราชเป็นอย่างยิ่ง ครั้งที่นางพาเทวัญนุราชเดินทางกลับเข้าป่าอีกครั้งหนึ่งนั้น เทวัญนุราช
เหน็ดเหนื่อยจนเป็นลมหมดสติไป นางศุลาช่วยเป่าอาคมให้ฟื้นขึ้นแล้วอุ้มเทวัญนุราชเดินทางต่อไป
แสดงให้เห็นว่านางมีความรักและทนุถนอมเทวัญนุราชมาก ต่อมาพระฤาษีแนะนำให้
เทวัญนุราชเสกมนตร์ใส่อาหารให้นางศุลาภกิน นางศุลาภก็ยังทวักความจงรักภักดีต่อเทวัญนุราชมากขึ้น
และให้ปฎิญาณว่าจะป็นข้ารับใช้เทวัญนุราชจนกว่าจะสิ้นชีวิต ภายหลังนางจันทวดีซึ่งเป็นมเหสี
ของเทวัญนุราชถูกวิรุณภักตร์ลักตัวไป เทวัญนุราชได้ถามความสมัครใจของนางศุลาว่ายินดีจะร่วม

เดินทางไปช่วยนางจันทวดีหรือไม่ นางฤดาตอบรับทันที โดยไม่เกียจจนกว่านางจันทวดีคือผู้ที่แฉ่ง เทวัญนุราชไปจากคน เพราะเป็นห่วงเทวัญนุราชที่จะต้องไปทำศึกกับยักษ์ เทวัญนุราชก็ทราบความจริงข้อนี้ดี จึงบอกกับนกอินทรีด้วยความมั่นใจว่า “นางฤดาสามีภักดีรักเราจริง จะช่วยชิงไชยได้เหมือนใจง”

ความรักที่นางแก้วหน้าม้ามีต่อพินทอง และความรักที่นางฤดามีต่อเทวัญนุราชจนยอมสละได้แม้ชีวิตของตนนี้ ทำให้พินทองและเทวัญนุราชรู้สึกซาบซึ้งใจจนให้การยอมรับนางทั้งสองในท้ายที่สุด

น่าสังเกตว่าไม่ว่าตัวเอกฝ่ายหญิงจะมีคุณสมบัติตามขนบเดิมหรือต่างจากขนบเดิมจะต้องมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีเสมอ สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยมีค่านิยมให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมีความดีพร้อม และเห็นว่าความซื่อสัตย์และความรักมั่นคงต่อสามีนี้เป็นคุณสมบัติสำคัญที่สุดของหญิง จึงกำหนดให้เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของตัวเอกฝ่ายหญิงในวรรณคดีไทยทุกเรื่อง

- มีความเพียร อุตุนและกล้าหาญ

นางขอพระกลืน นางเกศสุริยง นางแก้วหน้าม้าและนางฤดาเป็นผู้ที่มีความเพียร อุตุนต่อความยากลำบาก และมีความกล้าหาญ

นางขอพระกลืน เมื่อกำเนิดขึ้นนั้นพระอินทร์ได้เนรมิตเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้อาศัยอยู่ในปล้องไม้ไผ่ ต่อจากนั้นก็ตามมณิพิชัยเข้าไปอยู่ในเมือง นางจึงไม่เคยประสบความทุกข์ยากมาก่อน เมื่อถูกนำมาทิ้งไว้ในป่าจึงต้องอุตุนเดินทางระหกระเหินไปเพียงลำพังจนพระอินทร์เสด็จมาช่วย

ส่วนนางเกศสุริยงเป็นธิดาเกษัตริย์ ย่อมไม่เคยเผชิญกับความทุกข์ยากลำบากเช่นเดียวกัน แต่นางต้องเดินทางบุกป่าฝ่าดงไปเมืองไอยรัตน์ ซึ่งหนทางทุรกันดารและไกลมาดั่งที่กุมภลักษณ์กล่าวไว้ว่า

อยู่ตรงนี้ชี้นิ้ว โน่นทิวไม้
ต้องข้ามเขาเงาไม้ไพรชด

ทางไปโกณคณแสนสาหัส
เดินจัดเจ็ดวันถึงเวียงไชย
(เลขที่ ๖ หน้า ๑๑)

เมื่อพระอินทร์พบนางเกศศุริยงได้ตรัสชมว่านางมีความ
กล้าหาญเยี่ยงชาย สามารถเดินทางมาถึงกลางป่าเพียงผู้เดียวได้โดยไม่หวั่นเกรงสัตว์ร้าย และ
ภยันตรายต่าง ๆ ดังนี้

ไม่กลัวสัตว์เถื่อนตีหิศาจ มาเดินทางกลางไพรน่าใจหาย
นำใจกล้าสามารถดังชาติชาย .....

(เลขที่ ๖ หน้า ๕)

นางเกศศุริยงจึงเป็นหญิงที่มีทั้งความมานะอดทนและ
ความกล้าหาญ แม้พระอินทร์ก็ยังชมเชยยกย่องและให้ความช่วยเหลือนาง เพราะเห็นว่าเป็นคนดี
และมีความเพียรพยายาม

ในเรื่องแก้วหน้าม้า นางแก้วหน้าม้าให้พ่อแม่ไปทูล
ท้าวมงคลราชว่าพินทองให้สัญญากับตนว่าจะรับเลี้ยงเป็นสนม ท้าวมงคลราชจึงแกล้งตั้งเงื่อนไขให้
นางแก้วหน้าม้าไปชะลอเขาพระสุเมรุมาถวาย นางแก้วหน้าม้าก็ออกเดินทางไปค้นหาเขาพระสุเมรุ
ในป่าหิมพานต์โดยไม่เกรงกลัวสิ่งใด นางบุกป่าฝ่าดงไปอย่างอดทนจนเวลาผ่านไปถึง ๑๕ วัน จึงได้
พบกับพระฤๅษี พระฤๅษีได้ให้ความช่วยเหลือนางแก้วหน้าม้าเพราะเห็นว่านางมีความอดทน
กล้าหาญ และเพียรพยายาม ดังความว่า

ดูอุอาจหาญชาญไชย
บุญกายไม่วายชีวา
ซึ่งทูลประสงค์จงใจ
เป็นหญิงวิ้งมาน่าเอ็นดู

คนเดียวมาได้ในป่า
จึงมาประสบพบดู
เห็นพอจะช่วยได้บ้างอยู่
ปะปู้แล้วเห็นไม่ป็นไร
(เล่ม ๑ หน้า ๑๕)

ความอดทน ความกล้าหาญ และความเพียรจึงเป็นปัจจัย
หนึ่งที่ทำให้นางแก้วหน้าม้าประสบความสำเร็จและสมหวังในชีวิต เพราะคุณธรรมดังกล่าวทำให้
พระฤๅษีมีความเมตตาจึงช่วยสอนเวทมนตร์และมอขของวิเศษต่าง ๆ ให้ นางแก้วหน้าม้าจึงมีวิชา
ความรู้เป็นเครื่องมือช่วยในการตั้งสมณคุณงามความดีจนได้อภิเษกกับพินทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ตอนที่แปลงกายเป็นมาฆพไปช่วยชีวิตพินทองในเมืองยักษ์แสดงให้เห็นความกล้าหาญของนาง
แก้วหน้าม้าอย่างเด่นชัดที่สุด เพราะสามารถปราบพาลราชและไพร่พลยักษ์ได้อย่างราบคาบโดย
ลำพังผู้เดียว

ส่วนนางกุลานั้นมีนิสัยไม่กลัวใคร เนื่องจากเชื่อมั่นใน
ฤทธิ์เดชและวิชาคมของตนเอง เช่น ในตอนต่อสู้กับทหารของเมืองมยุรา นางกุลาสามารถสู้ด้วย
มือเปล่าอย่างกล้าหาญจนกองทัพทหารแตกพ่ายไป ดังความว่า

บัดนั้น	นางกุลาก้าหาญชาญกำแหง
รบรับขับเขี้ยวเรียวแรง	ยื้อแย่งศาสตราแล้วรวี
ถอนไม้ไล่ฟาดพวกพล	ย่องนั้แตกแดนแค้นหนี
พอโพล์เพลิงเพลิงราตรี	เข้าสู่ที่ถ้ำแก้วแหวนพราย
	(เลขที่ ๑๓ หน้า ๓)

ท้าวโกยวงศ์และเทวีฉุนราชจึงต้องนำทัพมาด้วยตนเอง
ในเวลาต่อมา แต่นางกุลาก็สามารถเอาชนะได้อย่างง่ายดายอีกครั้งหนึ่งแล้วยังจับตัวเทวีฉุนราชไป
ได้อีกด้วย เหตุการณ์ในตอนนี้แสดงให้เห็นว่านางกุลามีความเก่งกล้ามากและมีสติปัญญา เพราะ
ท้าวโกยวงศ์ทรงช้างในการรบทำให้นางกุลาเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และต่อสู้ได้ไม่สะดวก แต่นางก็
แก้ปัญหาได้โดยจับช้างถอนงาออกแล้วใช้งานนั้นเป็นอาวุธไล่ตีจนช้างหนีไป ดังความว่า

บัดนั้น	นางกุลาก้ารบไม่หลบหนี
จับช้างง้างหน้าถอนงาตี	ช้างหนีหันเหเซซาน
	(เลขที่ ๑๓ หน้า ๖)

ส่วนคุณสมบัติด้านอื่น คือ ความเพียรและความอดทน
นั้น นางกุลามีความเพียรพยายามอย่างยิ่งที่จะเอาเทวีฉุนราชเป็นสามีให้ได้ เริ่มแต่ตอนที่พา

- มีความรู้ด้านเวทมนตร์คาถาและมีความสามารถใน

การรบ

นางขอพระภักดิ์ นางเกศสุริยง นางแก้วหน้าม้าและนางकुตาเป็นตัวแทนฝ่ายหญิงที่มีคุณสมบัติต่างไปจากตัวแทนฝ่ายหญิงในชนบเดิม เพราะมีความรู้เวทมนตร์คาถา นอกจากนี้นางเกศสุริยง นางแก้วหน้าม้า และนางकुตาก็ยังมีความสามารถในการรบอีกด้วย

ตัวละครหญิงเหล่านี้ได้ใช้ความรู้และความสามารถของตนคุ้มครองตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมดังนี้

ในเรื่องมณีพิชัย พระอินทร์สอนเวทมนตร์กันภัยจากสัตว์ป่าและมนตร์แก้พิษงูให้นางขอพระภักดิ์ ต่อมานางได้อาสาเข้าแก้ไขนางจันทร์ที่ถูกงูพิษกัด และมีโอกาสพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง

ส่วนนางเกศสุริยงนั้น พระอินทร์สอนมนตร์ชุบชีวิตคน พร้อมทั้งประทานน้ำมันวิเศษและสร้อยให้เป็นอาวุธ นางเกศสุริยงจึงรบชนะกุมภกณฑ์ แล้วเดินทางไปช่วยชีวิตสุวรรณหงส์ได้ทันท่วงที

นางขอพระภักดิ์และนางเกศสุริยงจึงสามารถเอาตัวรอดจากภยันตรายต่าง ๆ ระหว่างทาง และประกอบภารกิจสำคัญในการช่วยเหลือผู้อื่นได้สำเร็จเพราะมีวิชาความรู้ด้านเวทมนตร์คาถาและมีความสามารถในการรบ

ส่วนนางแก้วหน้าม้าและนางकुตาก็มีความรู้ด้านเวทมนตร์คาถาและมีความสามารถในการรบเช่นเดียวกัน

นางแก้วหน้าม้าได้รับการถ่ายทอดวิชาจากพระฤๅษี ส่วนนางकुตาเป็นอมมนุษย์ที่มีฤทธิ์เดชในตัวเอง ทั้งสองมีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือและเสริมความมั่นคงให้ตัวแทนฝ่ายชายซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ขาดความรู้ความสามารถ

นางแก้วหน้าม้าสามารถแปลงกายได้อีกสองร่าง คือ
แปลงเป็นนางพและถอดรูปเป็นหญิงงามชื่อนางมณี ทั้งนี้ความรู้และความสามารถในการรบของ
นางแก้วหน้าม้า ส่วนใหญ่เกิดจากอำนาจของของวิเศษที่พระฤๅษีมอบให้ ได้แก่ พรีาได้
กระทายทองและเรือเหาะ กล่าวคือ พรีาได้สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ดังประสงค์ และใช้
แปลงกายได้ กระทายทองใช้ใส่ของมีค่าต่าง ๆ และเรือเหาะใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง

นางแก้วหน้าม้าได้แสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์
แก่คนทั่วไป คือ เดินทางไประลอกเขาพระศุเมรุมาถวายท้าวมงคกราชได้ และต่อมารบชนะยักษ์
พาลราชช่วยชีวิตพินทองและไพร่พลไว้ได้

คุณความดีที่นางแก้วหน้าม้าได้บำเพ็ญในครั้งนี้ ทำให้
นางได้รับการยอมรับให้ร่วมวงศ์กษัตริย์เป็นมเหสีเอกของพินทอง โดยไม่คำนึงว่านางเป็น
สามัญชนที่มีชาติตระกูลต่ำ และมีฐานะยากจนอีกต่อไป ดังที่พินทองกล่าวว่า

..... แต่เจ้ามีศถายิ่งกว่าคน
หนึ่งแก้วมีคุณกับผิวแก้ว ควรแล้วจะรักเป็นพักผล
(เล่ม ๖ หน้า ๓๓)

ส่วนนางมณฑาได้แสดงความคิดเห็นว่า

ถึงนวลนางมณีนี้เล่า ไช้พงษ์เผ่ากษัตริย์รังสรรค์
บุญมีเป็นที่อัศจรรย์ กุมภณซ์ยังแพ้ฤทธา
ควรจะภิเศกเสวตรฉัตร ผ่านสมบัติสิบวงศ์พงศา
ช่วยชีพกษัตริย์ภักศดา มีคุณถูกข้าเปนพันไป
(เล่ม ๖ หน้า ๔๐)

แม้แต่ท้าวมงคกราชซึ่งความเกลียดชังนางแก้วหน้าม้า
เป็นที่สุดก็ยังเห็นพ้องด้วยว่า

บุญคุณของเจ้าเท้าแผ่นดิน
จะเลี้ยงแก้วแววตาใจ

ช่วยรบแก้ผ้าเอาตัวได้
เป็นใหญ่ยิ่งกว่าทูกนารี
(เล่ม ๖ หน้า ๓๕)

ความตอนนี้แสดงให้เห็นว่าสังคมยอมรับผู้ที่มิวิชา
ความรู้ที่ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์โดยยอมให้เลื่อนสถานภาพทางสังคมให้สูงขึ้นได้ การมีความรู้
ความสามารถจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยเปลี่ยนแปลงชีวิตของนางแก้วหน้าม้าให้ค
ขึ้น

ส่วนนางकुลาเป็นตัวละครที่มีฤทธิ์เดชเพราะมีกำเนิดจาก
หินและมีแก้วแววตารักษากายจึงอยู่ยงคงกระพัน นอกจากนี้ยังได้กินเพชรเจ็ดสีเป็นอาหารทำให้มี
พลังกำลังมหาศาล นางकुลาจึงเป็นผู้ที่มีศักยภาพในการรบสูงมาก เพียงใช้มือเปล่าในการต่อสู้ก็
ทำให้ทหารทั้งกองทัพแตกพ่ายได้ กวีทรงบรรยายความตอนนี้ไว้ว่า

บัดนั้น
ไฉ่ตะกุ่มทุบธัมมชมนาน

คุลาแข่งข้อเข้าต่อต้าน
นายไพร่ทหารไม่ทานแรง
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๖)

พวกกองทัพจับลากกระซางจุด
ใครคิดทางขวางหน้านางกาลิ

สมบัติหุดมาอีกไม่เหลือหนี
ทุบตีแตกฆ่าด้วยกำอั้ง
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๒๔)

เหตุที่กวีทรงสร้างนางकुลาให้เป็นตัวละครที่มีความ
สามารถมากเช่นนี้ ก็เพื่อให้เป็นผู้ช่วยตัวเอกฝ่ายชายคือเทวีญนุราช คล้ายกับนางวาลีที่ทำหน้าที่เป็น
ผู้ช่วยพระอภัยมณีในเรื่องพระอภัยมณี นางकुลาจึงไม่จำเป็นต้องแปลงกายเป็นชายในการรบทัพ
จับศึก เพราะมีความสามารถในการรบมากกว่าชายเสียอีก เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าในสมัย
ต้นรัตนโกสินทร์สถานภาพทางเพศไม่ใช่ข้อจำกัดของสตรีอีกต่อไป หากขึ้นอยู่กับความรู้และ
ความสามารถมากกว่า ดังคำกล่าวของนางวาลีที่ว่า

ใครทำชอบกอบให้เป็นใหญ่ยิ่ง ถึงชายหญิงไม่ว่าหามีได้
 ว่าใช้การท่านเห็นเป็นอย่างไร หรือหญิงไปฆ่าชายไม่ว่าชวาง
 (เล่ม ๑ หน้า ๓๒๕)

เนื่องจากเทวีญนุราชต้องขอความช่วยเหลือจากนางศุลา ให้เป็นกำลังสำคัญในการติดตามนางจันทวดีผู้เป็นมเหสีซึ่งถูกยักษ์วิรุณกัศกร์ลักไป จึงให้สัญญา กับนางศุลาว่า เมื่อเสร็จสิ้นภาระกิจแล้วจะแต่งตั้งให้เป็นเจ้าจอมหม่อมห้าม เรื่องเทวีญนางศุลา พระนิพนธ์ในกรมหลวงวงษาเนตรนรินทรฤทธิ์ความช่วงหลังขาดหายไป แต่เรื่องพระเทวีญนางศุลา ฉบับโรงพิมพ์อาหารบราดริกกล่าวว่า เทวีญนางศุลาขึ้นเป็นสนมเอกและเปลี่ยนชื่อให้ใหม่เป็น นางวรรณดา เพราะมีความดีความชอบในการทำศึกสงครามแทนพระองค์หลายครั้ง โดยครั้นว่า

แม่ยอดหญิงยิ่งประเสริฐเพริดพราย ถึงร่างกายชั่วช้าสามาญ
 เหมือนทุเรียนเถียนนอกแต่ถั่วหนาม ช้างในงามมีรสหอมหวาน
 ทรงประสิทธิฤทธิ์ไกร ไชยชาญ ควรเป็นยอดเขาวมาลย์กานดา
 (เล่ม ๑๐ หน้า ๓๒๕)

แนวคิดนี้คล้ายคลึงกับวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีซึ่งมี การประเมินค่าหญิงที่มีความรู้ความสามารถแม้จะมีรูปไม่งาม ดังที่นางวาทีทูลพระอภัยมณีว่า

นางทูลว่าช้าน้อยนี้รูปชั่ว ก็รู้ตัวมันคงไม่สงสัย
 แต่แสนงามความรู้อยู่ในใจ เหมือนเพชร ไพฑูรย์ฟ้า ไม่ราศี
 (เล่ม ๑ หน้า ๓๒๗)

และพระอภัยมณีก็ทรงรำพึงถึงนางวาทีว่า “คูฉิวพรรณ สรรพทางค่ออย่างศุลา แต่วิชาพางามขึ้นครามครัน” ซึ่งเป็นการเสนอแนวคิดว่าความรู้และความ สามารถเป็นความงามที่ลึกซึ้งกว่าความงามของรูปลักษณ์ภายนอก

- มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด

รินฤทัย ตั้งจันทน์ กล่าวว่าโดยปกติวรรณคดีไทยน้อยเรื่องนักจะเน้นบทบาทของตัวละครหญิงที่มีปัญญา ผู้แต่งมักจะเน้นคุณสมบัติของความซื่อสัตย์จงรักภักดีมากกว่าคุณสมบัติด้านอื่น (รินฤทัย ตั้งจันทน์, ๒๕๓๔: ๓๕๑) แต่ในพระนิพนธ์บทละครนอก กวีทรงนิพนธ์สร้างให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมีความเฉลียวฉลาด สามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาล่าง ๆ ให้ถูกล่วงไปได้ด้วยดี

ในเรื่องมณีพิชัย พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งมีเนื้อความต่อกันกับพระนิพนธ์ในกรมหลวงวงษาณรงค์นรินทรฤทธิ์ได้แสดงให้เห็นว่านางขอมพระกลั่นมีความเฉลียวฉลาดอย่างมาก กล่าวคือ เมื่อนางขอมพระกลั่นปลอมเป็นพราหมณ์เข้ารักษานางจันทร์ซึ่งถูกงูกัดแล้ว เจ้าพราหมณ์ก็หลอกลามนางจันทร์เรื่องนางขอมพระกลั่นกินแมง และขู่ว่าหากนางจันทร์พูดเท็จก็ต้องตายอีกครั้งหนึ่ง นางจันทร์หวาดกลัวจึงยอมรับผิดว่าตนเป็นผู้ทำอุบายใส่ร้ายนางขอมพระกลั่นเพราะหวังจะให้มณีพิชัยไปอภิเษกกับธิดาพระเจ้ากรุงจีน ท้าวพิชัยนุราชและมณีพิชัยจึงทราบความจริง ทำให้นางขอมพระกลั่นสามารถล้างมลทินของตนเองได้สำเร็จ

ส่วนนางเกศสุริยงนั้น ได้แสดงปัญญาให้เป็นที่ประจักษ์หลายครั้ง นับแต่ให้ยักษ์กุมภภจจ์แปลงตัวเป็นพราหมณ์ก่อนเดินทางไปเมืองไอยร์คัน เพราะเกรงว่าผู้คนจะหวาดกลัวและตื่นตกใจ แสดงให้เห็นว่านางเป็นคนรอบคอบและมองเห็นการณ์ไกลหลังจากแก้สุวรรณหงส์ให้ฟื้นขึ้นแล้ว สุวรรณหงส์ก็คิดทำอุบายพิสูจน์ว่าพราหมณ์เล็กคือนางเกศสุริยงที่ปลอมตัวมาใช่หรือไม่ จึงพาพราหมณ์ทั้งสองไปชมดอกไม้ในอุทยาน และพาไปถ้ำแก้วที่มีเพชรนิลจินดา นางเกศสุริยงซ้อนกลสุวรรณหงส์ได้อย่างแนบเนียน โดยสร้างทำเป็นไม่สนใจดอกไม้ต่าง ๆ เมื่อสุวรรณหงส์เผือกก็แอบส่งสัญญาณให้กุมภภจจ์เก็บดอกไม้ที่ชอบไว้ให้ดังความว่า

พระเก็บแก้วกลางส่งให้พราหมณ์
เจ้าสร้างว่ามาไลยในหิมว่า

ว่ามาลิ้นจี่เป็นหนักหนา
ออกถานตาเต็มไปเข้าไม้รักษ
(หน้า ๑๔๖)

เห็นสาวหุดช้อยระช้านำรัก
กุมภภณฑ์โจนข้ามร่องย่องเข้าไป

พอกุมภภณฑ์สบกัศรพักให้
เก็บได้ไต่ขำมวังตามมา
(หน้า ๑๔๖)

เมื่อเข้าไปในถ้ำแก้วนางเทศสุริยงแสรังทำเป็นไม่ชื่นชม
เพชรนิลจินดา แต่ความจริงแล้วนางไต่ร่องเท้าปัดขี้ผึ้ง เลือกเหยียบเพชรพลอยให้กุมภภณฑ์เก็บไว้ได้
มากมาย ดังความว่า

พระโคมยทรงเก็บมุกดาหาร   ส่งประธานให้พราหมณ์งามหนักหนา
เจ้าพราหมณ์แสรังแกลังทำไมนำพา   บอกว่าข้านี้ไม่ชอบใจ
(หน้า ๑๔๗)

เหนพระเมินเดินเลือกเอาเกือกเหยียบ   แล้วค่อยเหยียบเลียวเมียงเลียงหนี
ให้กุมภภณฑ์เก็บไว้ได้ดีดี   แล้วทำเฉยเฉยถิลามา
(หน้า ๑๔๗)

ท้ายที่สุดสุวรรณหงส์พานางเทศสุริยงไปตงน้ำในแม่น้ำ
ประจำเมืองที่ชื่อว่าแม่น้ำกรคกษัตริย์   ซึ่งพระฤๅมิศวาปว่าหากสตรีลงอาบจะมีโลหิตไหลออกมา
อุบายข้อนี้ น่าจะสัมฤทธิ์ผลมากที่สุดเพราะยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ แต่นางเทศสุริยงก็ยังสามารถแก้ไข
เอาตัวรอดได้สำเร็จโดยให้กุมภภณฑ์นำไก่โยนลงไปในน้ำ ให้เลือดไก่ไหลปนกับเลือดตนเอง แม้ว่า
สุวรรณหงส์จะมีความเคลือบแคลงสงสัยมากเพียงใด ก็ไม่สามารถจับพิรุณพราหมณ์ได้ นาง
เทศสุริยงจึงไม่เพียงแต่รู้เท่าทันชายเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่ามีปัญญาเฉลียวฉลาดเหนือกว่าชาย
อีกด้วย

อัครวิทย์ เรื่องรองได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่อง
แก้วหน้าม้า มีความเห็นว่านางแก้วหน้าม้าเป็นหญิงที่เฉลียวฉลาด และรู้เท่าทันความคิดของผู้อื่น
นับแต่เมื่อทราบวาพินทองจะหนีไปอภิเษกกับนางทัศนาก็กล่าวประชดประชัน เพื่อแสดงให้เห็น
ว่านางรู้เท่าทันความคิดของพินทอง และก่อนออกเดินทางพินทองได้สั่งให้นางแก้วหน้าม้ามีลูก
หากไม่สามารถทำได้จะถูประหารชีวิต นางแก้วหน้าม้ายังรู้ด้วยซ้ำว่าชื่นชอบหญิงที่มีรูปโฉม
งดงาม จึงแปลงกายเป็นหญิงงามไปช่วยวนพินทองจนตั้งครรรค์ขึ้น หลังจากนั้นพินทองจะพานาง

ไปอภิเษกยังเมืองมิตถานาก็ไม่ยอมไป พินทองจึงมอบขำมรงค์และผ้าสไบไว้ให้ ทำให้นาง แก้วหน้าม้ามีหลักฐานว่าบุตรของตนเป็นโอรสของพินทอง พุทธิกรรมดังกล่าวนี้แสดงให้เห็น ความเฉลียวฉลาดอย่างแยบยลและชั้นเชิงที่เหนือกว่าพินทองทุกประการ (อัศววิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๕๖-๕๗)

ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมว่านางแก้วหน้าม้ายังได้แสดงความเฉลียวฉลาดให้ประจักษ์อีกหลายครั้ง เช่น ในคราวที่แปลงกายเป็นมาฉพไปช่วยพินทองในเมืองยักษ เมื่อเสร็จศึกแล้วพินทองได้มอบสร้อยสุวรรณจันทร์ให้มาฉพเป็นบำเหน็จ มาฉพได้พาธิดายักษทั้งสองมาซึ่งอาศรมฤๅษีแล้วแปลงเป็นหญิงงามและใส่รูปหน้าม้าให้ทั้งสองเห็น แล้วบอกให้ทราบว่านางแก้วหน้าม้าคือเจ้านายที่แท้จริง จากนั้นก็นำนางสร้อยสุวรรณจันทร์กลับไปถวายคืนให้เป็นสนมพินทอง โดยอ้างว่าทั้งสองนางไม่มีใจปฏิบัติตน แสดงว่านางแก้วหน้าม้ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แม้แต่นางสร้อยสุวรรณจันทร์ก็กราบทุกพินทองว่า “นางมีปัญญายิ่งกว่าคน จุมพลไม่แจ้งแห่งคดี” เหตุที่นางแก้วหน้าม้าทำเช่นนี้เพราะต้องการให้สร้อยสุวรรณจันทร์รู้เห็นเป็นพยานว่านางแก้วหน้าม้า นางมณีและมาฉพคือคน ๆ เดียวกัน ทำให้ท้าววงศกลราช นางมณฑา และพินทองยอมรับนางแก้วหน้าม้าให้ร่วมวงศ์ด้วย เพราะเห็นว่านางมีบุญคุณต่อพินทองอย่างล้นเหลือ และยังมีโอรสด้วยกันอีกด้วย

หลังจากพินทองทราบความจริงว่านางแก้วหน้าม้าคือ นางมณีก็ขอให้สร้อยสุวรรณจันทร์ทำอุบายตวงให้นางแก้วหน้าม้าถอดรูปเป็นหญิงงาม ทั้งสองจึงพากันมาฮ้อนนางแก้วหน้าม้าให้ถอดรูปให้ดูอีกครั้งหนึ่ง นางแก้วหน้าม้าได้แสดงให้เห็นว่านางรู้เท่าทันความคิดของสร้อยสุวรรณจันทร์ โดยพูดคัดค้านว่า

ครีกพลางทางกล่าววาที	สามิใช้มาฤว่าไร
บอกตามความจริงอย่างหนึ่งซ้ำ	เจ้ารับสินบนมาฤาโฉน
รู้เท่าเจ้าดอกมาหลอกใคร	โง่แล้วบรรโลยเพราะมีอมาร

(เล่ม ๖ หน้า ๒๑)

แต่ด้วยวิสัยสตรีที่อยากอวดว่าตนมีรูปโฉมงดงาม ประกอบกับนางแก้วหน้าม้ามีความเมตตาปรียาใจต่อสร้อยสุวรรณจันทร์ จึงยอมถอดหน้าม้าออก ทำให้

พินทองตบโอกาสที่จะทำลายรูปหน้าม้าเสีย ซึ่งนับว่าเป็นผลดีแก่ตัวนางแก้วหน้าม้าเอง เพราะเมื่อความจริงเปิดเผยแล้วก็ได้อภิเษกกับพินทองในเวลาต่อมา

ในเรื่องเทวัญนางศุภา แม่นางศุภาจะเป็นตัวละคร
 อม่นุชย์แต่ก็มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและรู้เท่าทันคน ครั้งที่ถูกเทวัญนุราชหลงให้พาตัวมาส่งยังเมือง
 มยุราเพื่อทำพิธีอภิเษกนั้น นางศุภาไม่ได้หลงเชื่อเพราะความโง่เขลาเบาปัญญา แต่เป็นเพราะนาง
 “เชื่อตัวว่าคิมิศักดิ์ลา” คือเชื่อมั่นในตัวเองอย่างแรงกล้าว่ามีฤทธิ์เดชเวทมนตร์ที่สามารถ
 คุ้มครองตนได้ เมื่อท้าวไถยวงศ์พยายามเจรจาหลอกล่อให้นางศุภากลับไปรอที่ถ้ำ จนเทวัญนุราชมี
 ชนษาควรแก่การอภิเษกจึงจะไปรับตัวมาทำพิธี นางศุภาก็ได้ตอบอย่างเฉลียวฉลาดว่า

ซึ่งจะให้กลับไปไม่ได้ความ	ไม่สมตามสัญญาที่พาตี
ขรอยพระจะไม่ให้เปนผัว	ปล่อยตัวเลขกะก็จะหนี
ที่อยู่หยาของข่ามี	ไม่ปรานีก็จะพาผัวเข้าไป
	(เลขที่ ๑๕ หน้า ๑๓)

เมื่อเห็นชาววังพากันนุ้ยไปซุบซิบกัน นางศุภาก็ร้องคำ
 นางกำนัลอย่างรู้ทันว่าพวกนั้นกำลังนินทาว่าร้ายตนเอง ดังนี้

อิชาติชั่วผัวกูรู้ฤาไม่	ช่างจิงไรไล่ถวงหวงหึง
อย่าซึ่ซุ่ยนุ้ยกูรู้เท่ามึง	นางโกรธจึ่งค้อนควักกหน้าดา
	(เลขที่ ๑๕ หน้า ๑๔)

ส่วนตอนที่นางศุภาพลาดท่าถูกจับใส่จันทับเพื่อนำไป
 ถ่วงน้ำนั้นเป็นเพราะนางถูกเทวัญนุราชอมเหล้าจึงเมามายหมดสติไป เมื่อพังกรงออกมาได้
 นางศุภาก็ไม่ยอมเชื่อใครอีก แม้ท้าวไถยวงศ์และนางชีวิกาจะพยายามอ้อนวอนให้พักอยู่ในวังก่อน
 นางศุภาก็ไม่ยอม โดยตอบว่า “อย่าพิศพุดจาข่ารู้ทัน จะเอาไว้ใส่จันทับกูแน่”

หลังจากนางศุภาถวายตัวเป็นข้ารับใช้เทวัญนุราชแล้ว
 ได้รับมอบหมายให้เข้าไปสืบข่าวนางจันทวัตินในเมืองยักษ์ นางศุภาคิดอุบายปลอมตัวเป็นหมอ
 เสน่ห์เพื่อจะได้เข้าเฝ้านางจันทวัตินโดยสะดวกและหาช่องทางแก้แค้นวิรุณภักตร์ต่อไป

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่านางกุลลาเป็นตัวละคร
ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดและรู้เท่าทันคนอย่างชัดเจน

นอกจากนี้นางแก้วหน้าม้าและนางกุลลายังมีลักษณะนิสัย
คล้ายหญิงชาวบ้าน กล่าวคือมีฝีปากกล้าและกิริยาไม่เรียบร้อย ดังต่อไปนี้

- มีฝีปากกล้า

นางแก้วหน้าม้าเป็นคนพูดจาคมคายและกล้าพูดอย่าง
ตรงไปตรงมา โดยไม่เกรงกลัวใคร โดยเฉพาะเมื่อถูกพินทองตำว่า นางแก้วหน้าม้าจะได้ตอบ
อย่างทันควันและเฉลียวฉลาดทำให้พินทองต้องจำนนต่อเหตุผลทุกครั้ง ตัวอย่างเช่น

เมื่อนางแก้วหน้าม้าเข้าออกดูพินทอง พินทองก็พูดว่า
จะฆ่าเสีย นางแก้วหน้าม้าก็เถียงว่าตนไม่มีความผิดอันใด ไม่ได้คบชู้ผู้ชาย ดังนั้นพินทองจะมาพาด
เอาผิดได้อย่างไร ดังความว่า

ขันจ้าน	จะคอยพาดเอาผิดคิดก่อน
เฝ้าเรือเรื่องเคืองขัดคัดอรอน	เห็นจ้องอนแตรังใส่เสียไม่เบา
ข้ามได้คบชู้ผู้ชาย	เอาไปฆ่าข้อใดโดนเต่า
งามหนักกรูปรึงจูบเอา	จะฟ้องหาเข้าเจ้าก็ตามใจ

(เล่ม ๑ หน้า ๓๕)

และในตอนที่พินทองว่านางแก้วหน้าม้าพูดจาพล่อย ๆ
ว่าพระองค์เป็นสามี จะขับไล่อย่างไรก็ยังหน้าด้านตามมารังความไม่เลิกรา นางแก้วหน้าม้าก็พูด
หักล้างอย่างมีเหตุผลว่า หากพินทองไม่ใช่สามีของตนทำไมจึงกอดจูบถูกตน หรือถือว่าเป็นโอรส
กษัตริย์จึงได้ตำว่าคนอื่นโดยไม่เกรงใจเช่นนี้ ดังความว่า

พระองค์	ยืนยันมันคงก็เป็นได้
ลูกเต่าเขาอื่นใครจีนใจ	ให้กอดจูบดูไล่ไล่เพล่า

เห็นอยู่แววแววกับแก้วดา   ยังไม่ถึบถึบคำให้อีกเล่า
 เพราะว่ามีวาสนาค้ำสำเนา   คำได้คำเอาไม่เกรงใจ
 (เล่ม ๖ หน้า ๘)

แต่ก็มีบ่อยครั้งที่นางแก้วหน้าม้าตั้งใจพูดล้อเลียน
 เข้าเหยยให้พินทองโกรธ เช่น ตอนที่นำพระโอรสมาถวายพินทอง นางแก้วหน้าม้ากล่าวว่า

แฉ้วนนบัวทุดทันทันโต   ขำตั้งใจทำถูกไว้ท่า
 สมเป็นลูกเจ้าหัวพระยา   เชิญทอดทศนาให้เต็มใจ
 (เล่ม ๖ หน้า ๑)

เมื่อเห็นพินทองเชชมพระโอรส นางแก้วหน้าม้าก็ถาม
 พินทองว่าทราบหรือไม่ว่ากุมารนี้เป็นลูกของใคร แฉ้วแกล้งพูดกระทบถึงเรื่องที่พินทองหวาดกลัว
 ยักรู้ว่ากลัวจะถูกจะมีนิสัยขลาดกลัวเหมือนพ่อ ดังนี้

บัดนั้น   นางแก้วข่มน้อยข่มใหญ่
 สวมกอดลูกยาแล้วว่าไป   นี้ลูกเจ้าเหล่าใครพระราช
 รู้จักฤไฉนยังไรนั้น   นำชมคมสันหนักหนา
 เหมือนละม้ายคล้ายพ่อคังหล่อมา   กลัวแต่คำจะขาวร้องฉาวไป
 (เล่ม ๖ หน้า ๑)

แม้ในตอนที่ถูกรูปเป็นนางมณีแล้วก็มีฝีปากคมกล้าอยู่
 เช่น พูดเสียดสีนางทัศนาลีซึ่งเดินทางมาตามพินทองถึงเมืองมิลิตาว่า

นำหัวเราะ   มาตามเกาะผู้ชายไม่อายุศึ
 ข่างอวดงามข้ามวันชลที   มาเข้าชี้ท่านก็ไม่พอใจดู
 (เล่ม ๖ หน้า ๕๑)

ส่วนนางศุภานั้นเป็นอมมนุษย์ ปากจัด พูดจาหยาบคาย
 และไม่กลัวใคร หากนางโกรธแค้นหรือไม่พอใจใครก็จะคำกราดไปทั่ว ไม่เว้นแม้แต่พระฤทธิซึ่ง

เป็นผู้ทรงศัตถ์ เช่น ในพิริอภิชกเทวัญนุราชกับนางจันทวดี นางศุลาคำพระฤๅมิซึ่งช่วยปกป้อง
เทวัญนุราชว่า

บัดนั้น
มิ่งกันศัวฤๅมิใช้การ

นางศุลาว่าแม่ครุณาน
จะสังหารเสียให้ยับลงกับมือ
(เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๕)

และ

อ้ายฉิบหายตาเด้ออย่าเฒ่า

(เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๕)

อ้ายชาติชั่วหัวหงอกเหมือนดอกเดา

(เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๕)

และค่านางจันทวดีว่า

เร่งส่งศัวฤๅมิผู้หญิง

ใครจึงศัวฤๅมิให้ฉิบหาย

กูจะล้างผลาญให้ว่างวาย

.....

แล้วชี้หน้าค่านางนงลักษณ์

น้อยฤๅมิชักให้มีศัว

มิ่งทำข่มเหงไม่เกรงกลัว

จะจิกหัวคตติให้หน้าใจ

(เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๕)

การที่กวีสร้างให้นางแก้วหน้าม้าและนางศุลาเป็นหญิง
ปากกล้าเหมือนหญิงชาวบ้านทั่วไป ก็เพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้แก่เรื่อง และให้เหมาะแก่การ
แสดงละครนอก เพราะการใช้ภาษาหยาบคายในบททะเลาะวิวาทหรือในตอนที่ตัวละครประการม
กันจะเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม ดังจะเห็นได้ว่าแม้ศัวเอกฝ่ายหญิงในพระราชนิพนธ์บทละครนอกก็มี
ฝปากกล้าเช่นกัน เช่น นางรอนาในเรื่องสังข์ทอง นางจันท์ศุดาในเรื่องท้าว นางตะเภาแก้ว
ตะเภาทอง และนางวิมาลาในเรื่องไกรทอง เป็นต้น

- มีกิริยาท่าทางไม่เรียบร้อย

นางแก้วหน้าม้าและนางकुตาเป็นตัวละครที่มีกิริยาท่าทางไม่เรียบร้อยกล่าวคือ นางแก้วหน้าม้าเมื่ออยู่ในร่างอัปลักษณ์มักชอบกระโดดโถกเดิน และวิ่งไปวิ่งมา แทนที่จะเดินเหินอย่างสงบเสงี่ยมเช่นผู้หญิงทั่วไป ดังตัวอย่าง

พูดกลางถดถืดยั่วเที่ยวเล่น
ทิ้งลูกจนค้ำไ่ม้นำพา
โศกเดินอ้ออิงประหนึ่งบ้า
วิ่งไปวิ่งมาเป็นถึงกลี
(เล่ม ๕ หน้า ๒๕)

หลิกเลขเฉยไปไ่ม้นำพา
ออกมาวิ่งเต้นเล่นสบาย
(เล่ม ๖ หน้า ๓)

ว่าพลางทางเดินออกมา
ร้องรำทำเพลงครื้นเครงไป
เที่ยวเล่นเช่นประสาบ้าใช้
มิได้มาดูพระกุมาร
(เล่ม ๖ หน้า ๑๔)

พฤติกรรมที่ไม่เรียบร้อยของนางแก้วหน้าม้านี้ เป็นการสร้างทำเพื่อล้อเลียนพินทองและทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด เพราะเมื่ออยู่ในร่างของนางงมณีก็จะมีกิริยามารยาทงามตามเป็นกุลสตรี แต่เมื่ออยู่ในร่างอัปลักษณ์ก็จะมีบรรยายอยู่เสมอว่า “นางแก้วสร้างซำทำม้า” หรือบางทีก็จะแก้งเดินลอยหน้าลอยตา เช่น “ว่าพลางทางแก้งเดินดื้อ สายักตร์ยักคอดามวิสัย”

มีแต่พระฤๅษีเท่านั้นที่ทราบความจริงข้อนี้ และขอร้องนางแก้วหน้าม้าให้ลดครูปก่อนเดินทางกลับเมืองมิลิลา ดังนี้

โอนอ่อนผ่อนผันกันเถิดหา
ให้ถูกน้อพลอยขับอัปรี
อย่ารักรูปหน้าม้าบัดศรี
กนคืทำบ้ากูน่าซัง
(เล่ม ๕ หน้า ๒๓)

แต่นางแก้วหน้าม้าก็ยังแกล้งประพุดคนไม่เรียบร้อยต่อไป จนสร้อยสุวรรณจันทร์อ่อนวอนให้ถอดรูปแล้วรูปหน้าม้านั้นถูกพินทองทำลายเสีย นางแก้วหน้าม้าจึงต้องอยู่ในร่างของนางมณี และมีกิริยามารยาทงามเยี่ยงตัวเอกฝ่ายหญิงตามขนบวรรณคดีไทย

การที่กวีกำหนดให้นางแก้วหน้าม้ามีกิริยาไม่เรียบร้อย เฉพาะเวลาที่สวมรูปหน้าม้า อาจเป็นเพราะตัวละครที่เป็นผู้หญิงธรรมดาไม่เหมาะกับการทำท่าทางกระโดดกระเดกหรือกระโดดโถงเดินไปมา แสดงให้เห็นว่าในที่สุดแล้วสังคมก็ยังปรารถนาจะเห็น “นางเอก” ที่มีมารยาทงามสมเป็นกุลสตรีอยู่นั่นเอง

ส่วนนางศุภานันท์มีบุคลิกภาพที่ไม่เรียบร้อยมาแต่เดิม เนื่องจากเป็นตัวละครอมมนุษย์และไม่ใช่ “นางเอก” ของเรื่อง จึงไม่จำเป็นต้องตำรวมกิริยานัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แลเพดินเดินพริ้งตึงตบัด

ยิ้มพยักชักชวนถวนถาม

นมพืดโคงเตงไม้เกรงขาม

ร้องถามหน่อโทไปไหนมา

(เลขที่ ๑๑ หน้า ๕)

เอาผ้าถุงนุ่งรัดขัดเขม่น

เปลื้องผ้าห่มคาดนมโคตทยาน

เหน็บกระเบนแน่นหนักกล้าหาญ

ถนถนรีบไปยังในวัง

(เลขที่ ๑๖ หน้า ๓๓)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์น่าจะมีพระประสงค์ที่จะให้ข้อคิดแก่ผู้ที่ตัดสินใจหรือประเมินค่าคนจากรูปลักษณ์ภายนอก เพราะหญิงอัปถักษณ์ที่แสดงกิริยาไม่เรียบร้อยอย่างนางแก้วหน้าม้า และอมมนุษย์ที่มีนิสัยหยาบคายก้าวร้าวอย่างนางศุภา กตัญญูมีความสามารถและคุณธรรมซ่อนเร้นอยู่ หากมองข้ามรูปถักษณ์และบุคลิกถักษณ์ อันเป็นเปลือกนอกก็จะเห็นคุณงามความดีที่อยู่ภายใน นอกจากนี้เหตุผลอีกประการหนึ่งที่พระองค์ทรงสร้างให้นางแก้วหน้าม้าและนางศุภามีกิริยาทำทางไม่เรียบร้อยเช่นนี้ ก็เพื่อให้มีบทเอะอะ อึกทึกกรึกโครมตามแบบการแสดงละครนอกเป็นการเพิ่มความสนุกสนานให้แก่เรื่อง

- เป็นฝ่ายเสนอรักให้ชาย

นางแก้วหน้าม้าและนางकुตามีพฤติกรรมคล้ายคลึงกัน
คือเป็นฝ่ายเสนอรักให้ชายก่อน

ในเรื่องแก้วหน้าม้า เมื่อนางแก้วหน้าม้าได้พบพินทอง
ซึ่งมีรูปโฉมงดงามก็มีใจปฏิพัทธ์ในทันที จึงขอลาวยตัวเป็นสนมแก่กับว่าวของพินทองที่เก็บได้
โดยไม่คำนึงว่าคนเป็นหญิงอัปลักษณ์ ชาติตระกูลต่ำและมีฐานะยากจน ไม่คู่ควรกับโอรส
กษัตริย์อย่างพินทอง และหลังจากเข้าไปอยู่ในวังแล้ว นางแก้วหน้าม้าก็พยายามทุกวิถีทางเพื่อให้
ได้พินทองเป็นสามี เช่น ประณินบัตพิศวีด้วยท่าทีเชิญชวน ปฤกษปล้ำกอดรัด ฯลฯ ดังตัวอย่าง

ครั้นถึงจึงกลานเข้าไป
แย้มพรายชายตาเป็นท่วงที

เฝ้าพระภูวนายังแท่นที่
พิศวีป่าเรอราชา
(เล่ม ๑ หน้า ๒๗)

ว่าพลาถขึ้นนั่งบนบัลลังก์
รูปร่างอย่างนี้ไม่มีใคร

แนบนั่งนวดเพลาเก้าอี้
เข้ากอดจูบจูบไฉ่บาทา
(เล่ม ๑ หน้า ๒๘)

ว่าพลาถทางขึ้นบนแท่นที่
ทองมือรวบรัดจับกุม

กอดกตึกถือกโสเข้าไปอุ้ม
รัดรูปปล้ำปฤกกอดกตึก
(เล่ม ๑ หน้า ๒๘)

ว่าพลาถทางตรงเข้ากอดรัด
ห่อเจ้าประคุณของเมียอา

โถมจูบจูบหัดช้ายขวา
พระมังสาหอมระรื่นชื่นใจ
(เล่ม ๑ หน้า ๓๕)

พฤติกรรมด้านความรักที่นางแก้วหน้าม้าแสดงออก
อย่างโจ่งแจ้งชัดเจนนี้เป็นการทำทนายต่อกรอบประเพณี และแสดงให้เห็นว่านางแก้วหน้าม้าเป็น
หญิงที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง (อัครวิทย์ เรื่องรอง ๒๕๓๘ : ๘๒-๘๓) หรือพิจารณาได้

อีกประการหนึ่งว่านางแก้วหน้าม้ามีความจริงใจในการแสดงออกตามความรู้สึกของตนเอง เนื่องจากนางมีฐานะชาติตระกูลและรูปลักษณะที่ด้อยกว่าพินทองมาก จึงต้องเป็นฝ่ายบอกรักชายก่อนซึ่งค้านกับจารีตของสังคมที่หญิงไม่ควรแสดงออกด้านความรัก แต่ผู้ชมและผู้อ่านกลับรู้สึกเห็นอกเห็นใจและสงสารนางแก้วหน้าม้ามากกว่าจะตำหนินาง เพราะเห็นว่านางแก้วหน้าม้าไม่ได้รับความเป็นธรรม เนื่องจากพินทองไม่ปฏิบัติตามสัญญา และยังถูกทำวมงกลราชกัณฑ์แก้งด้วย

ส่วนนางकुठा กรมหลวงภูวนศรณรินทรฤทธิ์ทรงสร้างให้เป็นหญิงที่มีคณหาราคะสูง คิดแต่จะหาผู้ชายที่มีหน้าตาหล่อเหลาไว้เป็นคู่ครองโดยไม่คำนึงว่าเป็นใคร เช่นเมื่อได้พบกับทหารหนุ่ม ๆ ของเมืองมยุรา นางकुठाก็แสดงกิริยาช่วยวนต่าง ๆ นานา ดังความว่า

พบพวกผู้ชายหลายร้อย	ทำกระชดกระช้อยดอยหน้า
เห็นหนุ่มบ่าวเหล่าพวกเสนา	กรีดกรายชายตาแล้วพาที
	(เลขที่ ๑๓ หน้า ๓)

เห็นกองทัพนับพันบริวาร	ทำกระชดกระช้อยไม่ดอยหนี
มุ่งมาดปรารณาเลือกสามี	จะหาที่หนุ่มน้อยกลอยใจ
	(เลขที่ ๑๓ หน้า ๔)

ต่อมานางकुठाได้พบเทวีญูราชซึ่งมีรูปโฉมงดงามก็ลักพาตัวไปแล้วพูดจาโง่โงวมให้รับรัก ดังนี้

เป็นชายอายุหญิงด้วยถึงใจ	ฤจะ ไม่มีคู่ผู้เขย
จนผู้หญิงวิงวอนอ่อนน้อม	ยังไม่ยอมอีกเล่าแม่เจ้าเฮ้ย
	(เลขที่ ๑๓ หน้า ๖)

เมื่อเทวีญูราชแสดงท่าทีรังเกียจก็พยายามปลุกปล้ำจะเอาเป็นสามีให้ได้ คล้ายกับพฤติกรรมของนางแก้วหน้าม้า ดังนี้

มีชายใบเถ่าจะเฝ้าดู
พูดพลอดกอดหวานหวาน

เจ้าโอมอุบแล้วเบียดเสียด
ยอมเสียดคืออย่าหนี
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๗)

อัครวิทย์ เรื่องรอง กล่าวว่าตัวละครฝ่ายหญิงที่เสนอรักให้ชายก่อนก็ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่นเช่นกัน แต่มักเป็นตัวละครอมนุษย์ซึ่งถักทอหรือใช้กำลังข่มขู่บังคับชาย หากเป็นมนุษย์ก็จะเป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติ และในที่สุดก็ไม่สามารถผูกมัดตัวเอกฝ่ายชายไว้ได้ (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๕๒) แต่ในเรื่องเทวีธนูนางศุภา แนวคิดนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะนางศุภาซึ่งเป็นตัวละครอมนุษย์ มีรูปร่างน่าเกลียดสามารถเอาชนะใจเทวีธนูราชได้ด้วยความคิด โดยรับอาสาจะไปช่วยนางจันทวดีในเมืองยักษ์ เทวีธนูราชจึงสัญญาว่าจะแต่งตั้งนางศุภาให้เป็นเจ้าจอมเพื่อตอบแทนบุญคุณ จึงเป็นการ โขงเรื่องบุญคุณให้สัมพันธ์กับความรัก แต่นางศุภายังคงมีรูปอัปลักษณ์เหมือนเดิม เนื่องจากนางศุภามิได้เป็นตัวละครที่มีฐานะเป็น “นางเอก” ของเรื่อง จึงไม่จำเป็นต้องแปลงเป็นหญิงงามเพื่อให้ผู้ชมและผู้อ่านยอมรับได้

การที่กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงให้ตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายเสนอรักให้ชายก่อน อาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าความรักเป็นเรื่องของจิตใจ ไม่ว่าจะ เป็นหญิงหรือชายเมื่อมีความรักก็อยากบอกให้คนที่ตนรักทราบความในใจเช่นเดียวกัน ดังนั้น การที่ตัวเอกฝ่ายหญิงบอกรักชายก่อนก็ไม่ควรจะถูกตัดสินว่าเป็นคนชั่ว เพียงแต่อาจดูไม่ค่อยเหมาะสมเพราะขัดกับจารีตของสังคมไทยเท่านั้น นางแก้วหน้าม้าและนางศุภาจึงเป็นตัวแทนของหญิงยุคใหม่ ไม่ยอมอยู่ในกรอบจารีตและค่านิยมของสังคมแบบเก่าที่ต้องการให้ผู้หญิงมีความสงบเสงี่ยมเจียมตน มีกิริยามารยาทงดงามเรียบร้อย แต่กล้าพูด กล้าทำ กล้าแสดงออก เพราะมีความมั่นใจในตนเอง แม้จะมีลักษณะด้อยในด้านรูปลักษณ์และชาติกำเนิดทำให้ต่างไปจากตัวเอกฝ่ายหญิงในอุดมคติ แต่ก็มีความรู้และคุณธรรมเป็นเครื่องชดเชย ส่งผลให้นางแก้วหน้าม้าและนางศุภาเป็นตัวละครที่ผู้ชมและผู้อ่านชื่นชอบ เพราะมีพฤติกรรมต่างไปจากตัวเอกฝ่ายหญิงในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ

เมื่อวิเคราะห์ตัวเอกฝ่ายหญิงในบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทั้งสองประเภท คือ ตัวละครที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิม และตัวละครที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม พบว่าตัวละครเหล่านี้ต่างมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามีเช่นเดียวกัน แม้พระนิพนธ์ส่วนใหญ่จะเป็นการนิพนธ์ขึ้นตามเค้าเรื่องเดิมที่มีมาก่อน แต่กวีทรงกำหนดบทบาท

ตัวละครหญิงบางตัวให้มีลักษณะ โดดเด่นขึ้น และทรงให้ความสำคัญแก่ตัวละครที่มีความรู้และ
คุณธรรมมากกว่าตัวละครที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิม ดังจะเห็นว่าตัวเอกฝ่ายหญิงไม่จำเป็นต้อง
มีชาติกำเนิดสูงส่ง มีรูปโฉมงดงาม หรือมีกิริยามารยาทเรียบร้อยตามเป็นกุตสตรีเท่านั้น แต่
หญิงอับลักษณ์หน้าตาเหมือนม้า เป็นชาวบ้านฐานะยากจน และมีกิริยาท่าทางไม่เรียบร้อยก็สามารถ
เป็นตัวเอกได้ เพราะมีความรู้และความสามารถ

ตัวเอกฝ่ายหญิงในพระนิพนธ์บทละครนอกจึงน่าจะเป็นภาพสะท้อนของผู้หญิง
ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่เริ่มมีบทบาทในสังคมมากขึ้น เนื่องจากการขยายตัวทางการศึกษาใน
สมัยนั้นทำให้ผู้หญิงมีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น และแสดงให้เห็นว่าสังคมยกย่องผู้หญิงที่มี
ความรู้ สามารถพึ่งตนเองได้และช่วยเหลือผู้อื่นได้

กรมหลวงวงศาเนตรนรินทรฤทธิคงจะทรงชื่นชมหญิงยุคใหม่ที่มีความเก่งกล้า จึง
ทรงนิยมนำตัวเอกฝ่ายหญิงให้มีความรู้ความสามารถ เหตุผลอีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะทรง
เห็นว่า ตัวละครหญิงที่มีคุณสมบัติตามอุดมคติเป็นตัวละครที่ไม่น่าสนใจ เพราะเป็นการสร้าง
ตัวละครตามขนบวรรณคดีที่นิยมสืบต่อกันมา คือ ให้มีรูปโฉมงดงามและมีความซื่อสัตย์จงรักภักดี
ต่อสามี แต่ตัวละครเหล่านี้มักไม่มีความเป็นตัวของตัวเองเพราะส่วนใหญ่มีชีวิตอยู่ในอำนาจ
ปกครองของชาย ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงนำบทละครนอกสมัยอยุธยาานิพนธ์ขึ้นใหม่ เช่น เรื่อง
สุวรรณหงส์ ก็ทรงเลือกนิพนธ์ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตซึ่งตัวเอกฝ่ายหญิงมีบทบาทเด่น มี
ความเก่งกล้า และมีความสามารถในการรบ เรื่องที่ทรงนิพนธ์ขึ้นตามเค้าเรื่องเดิม คือ เรื่อง
แก้วหน้าม้า และเรื่องที่นิพนธ์ขึ้นใหม่ คือ ท้าวบุญนางฤๅ ก็มีตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นแกนของเรื่อง และ
มีลักษณะแตกต่างจากตัวเอกฝ่ายหญิงตามขนบเดิมหลายประการ เช่น รูปร่างหน้าตาอับลักษณ์
รู้เวทมนตร์คาถา มีฝีมือในการรบ มีฝีปากกล้า กิริยาท่าทางไม่เรียบร้อย ฯลฯ

นอกจากนี้ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าค่านิยมที่ชื่นชมหญิงที่มีรูปลักษณ์งดงาม
เริ่มแปรเปลี่ยนเป็นการให้ความสำคัญแก่หญิงที่มีวิชาความรู้มากกว่า เพราะรูปโฉมที่งดงามนั้นมัก
เป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น นางตะเกาทองและนางจันทวดีถูกตัวละครฝ่ายปฎิปักษ์
ลักพาไป นางขอพระกัณธและนางเกศสุริยงต้องแปลงเพศเป็นชายเพื่อความปลอดภัยในการเดินทาง

ลักษณะเด่นของตัวเอกฝ่ายหญิงในพระนิพนธ์บทละครนอก จึงได้แก่การมี
ความรู้คู่คุณธรรม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีบทบาทสำคัญเหนือชาย ยกเว้นเรื่อง ไกรทอง เพียง

เรื่องเคียวเท่านั้น ที่ตัวเอกฝ่ายหญิงมีคุณสมบัติตามขนบเดิมและไม่มีควมรู้ความสามารถในการรบ จึงมีสถานภาพเป็นรองชาย

๓.๖.๑.๒. ตัวเอกฝ่ายชาย

ตัวเอกฝ่ายชายจำแนกได้เป็นสองประเภท คือตัวละครที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิมและตัวละครที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม

๓.๖.๑.๒.๑. ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิม

ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติตามขนบเดิม คือ มีรูปโฉมงดงาม มีความสามารถในการรบและมีคุณธรรม ได้แก่ ไกรทองในเรื่องไกรทอง

๓.๖.๑.๒.๑.๑ ชาติกำเนิดและรูปลักษณะ

ไกรทองเป็นสามัญชน ประกอบอาชีพค้าขายระหว่างเมืองนนทบุรีและเมืองพิศตร นับว่าต่างจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เรื่องอื่นที่ตัวเอกฝ่ายชายมักเป็นกษัตริย์หรือโอรสกษัตริย์ ทั้งนี้เนื่องจากเรื่องไกรทองมีที่มาจากเค้าเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในจังหวัดพิศตร ไกรทองจึงเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา

ไกรทองเป็นชายหนุ่มที่มีรูปโฉมงดงามและมีนิสัยเจ้าชู้ ตามเนื้อเรื่องกล่าวว่าเมื่อไกรทองแต่งงานกับนางตะเภาก้าวและนางตะเภาทองแล้ว ก็ยังอยากได้นางวิมาลาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง ไกรทองน่าจะมีหน้าตาคล้ายเป็นที่พึงใจของสตรี เพราะตอนที่นางวิมาลาได้พบไกรทองก็นึกชมชอบความสง่างามของไกรทอง ดังกวีพรรณนาว่า

มนุษย์คนนี้มีศักดิ์	งามนักแอร่มแจ่มใส
คามันคมสันเป็นพันใจ	คิ้วค่งละไมดั่งแก้งกัน
คอกกลมอกใหญ่ไหล่ผาย	สูงระหงทรงกายเฉิดฉัน
ผิวผ่องละอองคั่งสูงจันทน์	ให้กระสันปิ่นป่วนชวนใจ

(หน้า ๔๖)

นอกจากนี้การที่กวีสร้างให้ไกรทองมีรูปร่างสูงใหญ่และมีความองอาจตนเป็นชายชาติตรี ยังเหมาะสมกับบทบาทสำคัญที่เป็นผู้ปราบระเซ็คร้ายได้สำเร็จด้วย

๓.๖.๑.๒.๑.๒. คุณสมบัติเด่น

- มีความรู้ความสามารถ

ระหว่างที่ไกรทองทำการค้าอยู่ที่เมืองพิศตรได้ใช้เวลาว่างศึกษาวิชาความรู้จากอาจารย์วัดหน้าพระธาตุ ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพสังคมไทยในอดีตว่าวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา* วิชาที่เรียนส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในด้านไสยเวทวิทยาคมต่าง ๆ ได้แก่ วิชาปราบระเซ็ การทำเทียนระเบิดน้ำ มนต์รป้องกันเขี้ยวงาสัตว์ และวิชาอยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น

ต่อมาไม่นานมีระเซ็ร้ายขึ้นมาอาละวาดกินคน จึงมีการให้สินบนแก่ผู้ที่ปราบระเซ็ได้ ไกรทองทราบข่าวจึงเข้ารับอาสาและสามารถปราบระเซ็นั้นได้สำเร็จ ได้รางวัลเป็นทรัพย์สินเงินทองและได้ธิดาสองคนของเศรษฐีเป็นภรรยา

ไกรทองจึงเป็นตัวอย่างของบุคคลที่มีความมั่นใจเพียรและเลือกศึกษาวิชาความรู้ได้เหมาะสม กล่าวคือไกรทองต้องเดินทางค้าขายทางเรือจึงต้องระมัดระวังภัยจากกสัตว์น้ำที่ร้ายซึ่งได้แก่ระเซ็ การเรียนวิชาปราบระเซ็จึงสามารถคุ้มครองตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้

- มีความกล้าหาญ

เนื่องจากไกรทองได้ศึกษาวิชาความรู้จนเชี่ยวชาญ จึงมีความมั่นใจในตนเอง รับอาสาปราบชาลวันโดยไม่เกรงกลัวว่าเป็นระเซ็ที่มีฤทธิ์และมีความร้ายโหดเหี้ยมเพราะกินคนและนำหมองระเซ็ไปนับร้อยคน

---

* เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน พลายแก้วซึ่งเป็นตัวเอกฝ่ายชายก็เรียนวิชาจากพระภิกษุที่วัด

กวีบรรยายให้เห็นว่าไกรทองได้ต่อสู้กับชาตวันอย่างกล้าหาญทั้งที่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เนื่องจากชาตวันทัพแพให้ไกรทองจมน้ำ ทั้งสองจึงต่อสู้กันใต้น้ำ แต่ไกรทองมีความเก่งกล้ามากกว่า จึงใช้มีดหมอแทงชาตวันจนได้รับบาดเจ็บหนีไป แล้วติดตามชาตวันไปจนถึงลำทองโดยไม่เกรงกลัวฝูงบริวารจระเข้ ในที่สุดไกรทองก็สามารถเอาชนะชาตวันได้ แล้วจับชาตวันเป็นพาหนะพานางตะเภาทองขึ้นมานบนบก เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวเมืองพิจิตรที่เฝ้าดูอยู่ที่ทำน้ำ

พฤติกรรมของไกรทองจึงได้รับการยกย่องว่ามีความกล้าหาญและเก่งกาจมาก เพราะนอกจากจะปราบชาตวันได้แล้ว ยังสามารถช่วยชีวิตนางตะเภาทองไว้ได้ด้วย

- มิจิตวิทยาเข้าใจผู้อื่น

คุณสมบัติสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ไกรทองประสบความสำเร็จคือมิจิตวิทยาสามารถเข้าใจจิตใจผู้อื่น เช่น ตอนที่ตามชาตวันลงไปลำทอง ไกรทองไม่ทราบที่ชาตวันซ่อนตัวอยู่ที่ไหน แต่เมื่อได้พบนางวิมาลาไกรทองก็แกล้งข่มขู่นางให้บอกที่ซ่อนตัวของชาตวัน เพื่อให้ชาตวันได้ยินและออกมาปรากฏตัว ครั้นพบชาตวันแล้วไกรทองก็ทำเป็นหยอกเย้านางวิมาลาเพื่อข่มขู่ให้ชาตวันโกรธ แสดงให้เห็นว่าไกรทองรู้จักใช้จิตวิทยาในการต่อสู้ เพราะทราบว่าชายย่อมรักศักดิ์ศรีของตนและทนไม่ได้ที่จะเห็นภรรยาถูกชายอื่นถวนถามเมื่อชาตวันเกิดโทสะแรงกล้าข่มขู่มาตติ ทำให้มีโอกาสดพลาถพลังได้ง่าย ด้วยเหตุนี้เมื่อสู้กันไกรทองจึงได้รับชัยชนะอย่างง่ายดายแล้วจับชาตวันขึ้นมานบนบก ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นความเก่งกล้าสามารถแล้ว ไกรทองน่าจะมิจิตประสงคิให้คนเหล่านี้มีส่วนร่วมในการนำชาตวันด้วย เป็นการสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนเองเพราะชาวเมืองใช้อาวุธฟันแทงชาตวันไม่เข้า ต้องมาขอหอกสกัดโลหะจากไกรทองจึงนำชาตวันได้สำเร็จ

ไกรทองจึงเป็นตัวละครที่สามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและทางสังคมให้สูงขึ้นด้วยความรู้และความสามารถของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษา นอกจากนี้การศึกษาของไกรทองยังเป็นแบบอย่างของการศึกษาที่คนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ เพราะเป็นการเรียนกับพระสงฆ์ที่วัด มิใช่เรียนจากพระฤๅษีหรือพระอินทร์ตามแบบเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่ว ๆ ไป และแสดงให้เห็นว่าผู้มีความรู้

ความสามารถจะมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จได้ โดยไม่จำเป็นจะต้องมีพื้นฐานเป็นคนมีชาติตระกูลสูงหรือมีฐานะร่ำรวยแต่อย่างใด

๓.๖.๑.๒.๒ ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม

ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม ได้แก่ พินทอง ในเรื่อง แก้วหน้าม้า เทวัญนุราช ในเรื่อง เทวัญนางอุลา มณีพิชัย ในเรื่อง มณีพิชัย และสุวรรณหงส์ ในเรื่อง สุวรรณหงส์

๓.๖.๑.๒.๒.๑ ชาติกำเนิดและรูปลักษณ์

ตัวละครในกลุ่มนี้ล้วนมีชาติกำเนิดที่สูงส่งคือต่างเป็นโอรสกษัตริย์ และมีรูปลักษณ์งดงาม ส่วนใหญ่กวีนิพนธ์พรรณนาว่าตัวละครเหล่านี้มีรูปร่างเหมือนเทวดา มีรูปร่างแน่นน้อย ทรวดทรงองค์เอวอ่อนแอ้นและมีกริยานุ่มนุ่มชุ่มซ้อย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พินทอง

รูปโฉมโนมพรรณดั่งฐาน งามปานเทวาในราชม์
(เล่ม ๑ หน้า ๘)

ผิวผ่องละอองแน่นน้อย

ชุ่มซ้อยไสภานำรักใคร่
(เล่ม ๒ หน้า ๘)

เทวัญนุราช

แต่งองค์ทรงเครื่องเรืองรอง

ผุดผ่องผิวพรรณคังจันทรา

ทั้งทรวดทรงองค์เอวอ่อนแอ้น

นุ่มแน่นนำรักเป็นหนักหนา
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๕)

 เหวองค์อ่อนแอแน่นทวน
 คุ่มนึ่งข้มเข้มน้ำช้อย   หนุ่มน้อชนารักเป็นหนักหนา
 (เลขที่ ๑๖ หน้า ๒๗)

มณิพิชัย

พียงจะรุ่มเนื้อหนุ่มกระชุ่มกระชวย สะสวยสง่าราศรี
 (หน้า ๔๗)

มีพระ โอรศยศยง   รูปทรงท่าอย่างทวน
 (หน้า ๕๘)

หญิงมาหลงรัก   ด้วยรูปโฉมทิ้งคางของพินทองและเทวีฉุนราชทำให้มี
 ตามมา   แต่เนื่องจากหญิงนั้นมีรูปร่างอัปลักษณ์จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งในเรื่อง

๓.๖.๑.๒.๒.๒ ฤๅสมบัติ

ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติต่างจากชนบเดิมจะมี
 ลักษณะด้อยแทนที่จะมีลักษณะเด่น มีดังต่อไปนี้

- ขาดความรู้และความสามารถในการรบ

พินทอง เทวีฉุนราช มณิพิชัยและสุวรรณหงส์เป็น
 ตัวละครที่ไม่มีความรู้ แม้ว่าจะเป็นโอรสกษัตริย์ก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นผู้มีบุญญาธิการหรือมีอาวุธ
 วิเศษคู่กายติดตัวมาแต่กำเนิด และไม่ได้เดินทางไปศึกษาศิลปศาสตร์จากอาจารย์สำนักใดจึงไม่มี
 ฝีมือในการรบ* เป็นคุณสมบัติที่ตรงกันข้ามกับตัวเอกฝ่ายชายในอุดมคติ ส่งผลให้ตัวละครเหล่านี้

* เป็นการศึกษาเฉพาะตอนที่พระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนครนรินทรฤทธิ์เท่านั้น
 เพราะบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ความค่อจากนี้ สุวรรณหงส์มีชัยชนะในการต่อสู้กับสุวรรณวิก
 และวิรุณบุษตามลำดับ

ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ และเป็นฝ่ายรับความช่วยเหลือจากตัวละครอื่น ๆ ดังต่อไปนี้

ในเรื่องแก้วหน้าม้า เมื่อพินทองทราบว่าขบวนเรือท่าเกาฬถัดหลงเข้าไปในเมืองยักษ์ก็รีบหนีไปซ่อนตัวโดยไม่คิดหาทางต่อสู้ จนกระทั่งนางแก้วหน้าม้าแปลงกายเป็นมาวพเดินทางมาช่วยเหลือ

ในเรื่องท้าวบุญนางอุลา ตอนแรกท้าวบุญนุราชขอร้องให้ท้าววิเรนทร์และพระฤาษีช่วยคุ้มครองคนให้พ้นจากการคุกคามของนางอุลา ต่อมานางจันทวดีผู้เป็นนมเหล็กถูกยักษ์ลักไป ท้าวบุญนุราชก็ขอร้องนางอุลาให้ไปช่วยพระองค์ทำสงครามกับยักษ์อีก

ในเรื่องสุวรรณหงส์ ขณะที่ชาวเมืองไอยรัตน์กำลังทำพิธีแห่พระศกสุวรรณหงส์ที่ถูกหอกยนต์ตี้นพระชนม์ นางเกศสุริยก็เข้ามาช่วยไว้ได้ทันที่วงที่โดยใช้น้ำมันวิเศษชุบชีวิตสุวรรณหงส์ขึ้นใหม่

การที่พินทอง ท้าวบุญนุราช และสุวรรณหงส์รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้เพราะมีตัวละครอื่นคอยช่วยเหลือ สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่มีสถานภาพเป็นกษัตริย์อาจไม่จำเป็นจะต้องมีฝีมือในการรบหรือมีความสามารถพิเศษก็ได้ถ้ามีผู้ช่วยเหลือและบริวารที่ดีช่วยปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ แทน เช่น ในเรื่องกิตติมพชมงกุฏ เจ้าชายเพชรมงกุฏก็มีพุทธศรีคอยถวายคำแนะนำ ในเรื่องรวมเกียรติ แม้พระรามจะมีความสามารถในการรบ แต่ส่วนใหญ่พระองค์จะ โปรดให้พระลักษมณ์และหนุมานรับหน้าที่ทำศึกแทน

ในพระนิพนธ์บทละครนอก ผู้ที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือตัวเองฝ่ายชายมักเป็นตัวเองฝ่ายหญิง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากวีทรงมีพระประสงค์ที่จะยกย่องหญิงที่มีวิชาความรู้ว่าสามารถช่วยเหลือชายได้นั่นเอง

- ขาดความรับผิดชอบ

ตัวเองฝ่ายชายที่ขาดความรับผิดชอบ ได้แก่ พินทองและมณีพิชัย พินทองเป็นผู้ขาดความรับผิดชอบต่อคำพูด คือ ไม่รักษาสัจจะเพราะสัญญา กับ

นางแก้วหน้าม้าว่าจะรับนางเป็นสนมแต่ไม่ปฏิบัติตามสัญญา และขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่
ในฐานะผู้นำ คือตอนหนียักษ์เข้าไปซ่อนในห้อง ปล่อยให้บรรดาเสนาที่เฝ้าทางแก้ไขปัญหา
โดยลำพัง (อภินิหาร เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๑๐๓-๑๐๔, ๑๑๐)

ตอนที่หนีเข้าไปซ่อนในห้อง พินทองได้แสดงความ
เห็นแก่ตัวอย่างชัดเจนโดยคิดเอาตัวรอดแต่เพียงผู้เดียว เมื่อที่เฝ้ามาทูลว่ามีมาฆพมาช่วย พินทอง
ไม่ยอมเปิดประตูรับ และกล่าวว่าจะขอให้คายแต่พวกที่เฝ้าและไพร่พล ส่วนพระองค์จะขอซ่อนตัว
อยู่ ดังความว่า

ยักษ์ใช้ให้หลอกคอกกระมัง	วังมานั่งอ้อยอิ่งวังวอน
คายแต่ตัวเจ้าเราไม่เปิด	ซึ่งเกิดแต่เราจะเข้าซ่อน
	(เล่ม ๔ หน้า ๒๗)

กลับไปเสียดังไม่เปิดรับ	กัวยักษ์จกจับไปเข่นฆ่า
คายแต่ตัวเจ้าเหล่าโยธา	อย่ามาพาม้วยมอดควอดวาย
	(เล่ม ๔ หน้า ๒๘)

เมื่อมาฆพจะเข้าต่อสู้กับยักษ์ พินทองก็ขอตามไปด้วย
เพราะกลัวว่าตนเองจะไม่ปลอดภัย ทั้งที่ในฐานะผู้นำทัพแล้วพินทองควรจะอยู่ดูแลและบำรุงขวัญ
ของเหล่าเสนาทหาร นอกจากนี้ยังมีการกระทำที่น่าตำหนิยิ่งไปกว่านั้น คือเมื่อเผชิญหน้ากับยักษ์ก็
กราบไหว้ยักษ์ และบอกให้เลิกกินไพร่พลได้ตามชอบใจ ขอแต่ชีวิตของคนไว้ ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระพินทองมองเห็นยักษ์
ตัวต้นขวัญบินน้อมอินทรี	ไศกีสารภาพกราบกราน
ร้องขอโทษตัวกลัวแล้วพ้อ	อย่าหักคอให้สิ้นสังขาร
จะกินใครไม่ขัดทาดทาน	ได้ยกโทษโปรดปรานปรานี
	(เล่ม ๕ หน้า ๕)

พฤติกรรมของพินทองแสดงให้เห็นว่าเป็นกษัตริย์ที่ขาด
ความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นผู้นำ ไม่คุ้มครองประชาชนคือไพร่พล และมีความเห็นแก่ตัว
อย่างมากด้วย

ส่วนเรื่องมณีพิชัย กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรง
ปรับปรุงเรื่องให้มณีพิชัยมีข้อบกพร่องด้านความรับผิดชอบชัดเจนขึ้น กล่าวคือในตำนานอยุธยา
นั้นเมื่อมณีพิชัยได้พบนางขอมพระกัณท์ในป่า ก็ให้เสนามาราบทูลให้ท้าววิชัยราชจัดขบวน
ออกไปรับ แล้วทำพิธีอภิเษกอย่างถูกต้อง แต่ในฉบับพระนิพนธ์ มณีพิชัยแอบพานางขอมพระกัณท์
มาอยู่ในวังโดยไม่แจ้งให้พระชนกชนนีทราบ เมื่อท้าวพิชัยนุราชให้นางกัณท์มาตามมณีพิชัยเพื่อ
ให้เตรียมไปอภิเษกกับบิดาพระเจ้ากรุงจีน มณีพิชัยก็แกล้งทำเป็นไม่สบายเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา
แสดงให้เห็นว่ามณีพิชัยเป็นคนเอาแต่ใจตนเองและขาดความรับผิดชอบ กวีทรงกล่าววามณีพิชัยมี
ความคิดดังนี้

ข้าจะคิดบิดตะกุดพุดพาด	บอกอาการป่วยไข้ไม่สบาย
จะบอกว่าเป็นผีที่ในท้อง	ใครจะครองจับได้เหมือนใจหมาย
ทำแอดออกคอกคเมียบเลียสะบาย	ไม่ให้หายเป็นอันขาดในชาตินี้

(หน้า ๖๕)

แต่ในที่สุดมณีพิชัยก็ไม่สามารถปกปิดพระชนนีได้อีก
ต่อไป ทำให้นางจันทร์ไม่พอใจและหาทางกำจัดนางขอมพระกัณท์ โดยทำอุบายใส่ร้ายนาง
ขอมพระกัณท์ว่าเป็นผีกระตือกีนแมว แม้กระนั้นมณีพิชัยก็ไม่ได้แสดงความรับผิดชอบในฐานะสามี
ที่มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองภรรยา แต่กลับปิดปัญหาให้พ้นตัวโดยกล่าวว่าสุดแต่นางจันทร์จะจัดการ
อย่างไรก็ได้ ดังนี้

จึงทูลว่าตามแต่พระแม่เจ้า	จะโปรดเกล้าอย่างไรถูกไม่ว่า
---------------------------	-----------------------------

(หน้า ๖๘)

เมื่อนางจันทร์ให้นางกัณท์นำนางขอมพระกัณท์ใส่หีบไป
ปล่อยป่า มณีพิชัยก็ไม่ได้ทักท้วงหรือแสดงความไม่เห็นด้วยแต่อย่างใด

การขาดความรับผิดชอบของมณีนพิชัยจึงทำให้นาง
ยอพระกลิ่นได้รับความเดือดร้อนทั้งที่นางไม่มีความผิด

- มีความเขลา

ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติต่างจากอุดมคติ (ยกเว้น
เทวัญนุราช*) ล้วนมีความเขลาและรู้ไม่เท่าทันผู้อื่น

ในเรื่องแก้วหน้าม้า พินทองมีความเขลาที่ตั้งข้อรังเกียจ
นางแก้วหน้าม้าและต่อมาหนีไปอภิเษกกับนางทัศนมาติ แต่เมื่อนางแก้วหน้าม้าแปลงเป็นนางมณีนพิชัย
มา พินทองก็หลงใหลนางอย่างมากถึงกับอ้อนวอนให้ตามตนกลับเมืองมิลิธาเพื่ออภิเษกให้เป็น
มเหสีเอกโดยไม่รู้ว่านางแก้วหน้าม้าที่ตนเกลียดชังเป็นคนเดียวกับนางมณีนพิชัย ต่อมาเมื่อนาง
แก้วหน้าม้านำโอรสมาถวายพร้อมหลักฐานคือผ้าสไบและธำมรงค์ของพินทอง พินทองก็ยังแสดง
ความเขลาอีก คือเชื่อว่านางแก้วหน้าม้าไปขโมยลูกของนางมณีนพิชัยมา จนสร้อยสุวรรณจันทรบอก
ความจริงให้ทราบในภายหลัง (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๑๐๖-๑๐๘)

ผู้วิจัยพบว่ากวีทรงเน้นให้ผู้อ่านเห็นว่าพินทองมี
ความเขลาอย่างชัดเจน โดยให้ตัวละครอื่น ๆ กล่าวตำหนิพินทอง เช่น พระฤาษีกล่าวว่า

มีศักดิ์เทียบเท่าไม่เท่าทัน   พากันโง่งงเหมือนเต่าปลา
(เล่ม ๒ หน้า ๒๑)

และนางแก้วหน้าม้ากล่าวว่า

ช่างไม่รู้ระบบแบบแผน   เป็นชายโง่กว่านารี
(เล่ม ๓ หน้า ๑๓)

* เทวัญนุราชเป็นตัวเอกฝ่ายชายที่รู้จักใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหา แม้จะต้องพึ่งผู้อื่น
เป็นส่วนใหญ่

แม้แต่พินทองเองก็ยอมรับข้อบกพร่องของตนเองถึงสองครั้ง ดังนี้

น้องแก้ว	ผิดแล้วอย่าถือโทษ
พินนี้โง่งง่าแยวปัญหา	ชั่วช้าทุกสิ่งจริงจัง
	(เล่ม ๖ หน้า ๒๘)

ไอ้ลูกน้อยกลอยใจโนยเนตร	บิดเรตรีโง่งง่าเขานักหนา
ไม่รู้จักพักตร์แก้วเววตา	ชั่วช้าทุกสิ่งจริงจัง
	(เล่ม ๖ หน้า ๓๓)

คำที่พระฤๅษีก้าวว่า “มีศักดิ์เสียเปล่าไม่เท่าทัน” หมายถึงพินทองเป็นถึงโอรสภคินีแต่รู้ไม่เท่าทันผู้หญิง ตรงกับที่แก้วหน้าม้าว่าพินทองว่า “เป็นชายโง่กว่านารี” นั่นเอง

ในเรื่องมณีพิชัย กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงเปลี่ยนแปลงให้มณีพิชัยมีทั้งความเขลาและรู้ไม่เท่าทันผู้อื่น เพื่อให้แสดงละครนอกได้สนุกขึ้น กล่าวคือ โนบทะเลศรมย์อยุธยา เดิมมณีพิชัยไม่เชื่อนางจันทร์ว่านางขอพระกถินกินแมว แต่เห็นว่าน่าจะมีผู้ประสงค์ร้ายวางแผนพาลผิดนางขอพระกถิน ดังความว่า

เจ้าถับโลยชูโมจรตัว	ผัวเหนจึงปลุกนางกลอยใจ
มันแกลงชิงซังจันทาน	จเอาเหตุกานมาทานไสย
	(เลขที่ ๑๔)

แต่เรื่องมณีพิชัยตำนานพระนิพนธ์ นอกจากมณีพิชัยจะเชื่อนางจันทร์ว่านางขอพระกถินเป็นผีกระสือกินแมวแล้ว ยังแสดงความหวาดกลัวว่านางขอพระกถินจะกินตนเองด้วย ทำให้ผู้ชมขบขันเพราะเห็นว่ามณีพิชัยมีความเขลา และรู้ไม่เท่าทันกลอุบายของมารดา

มณีพิชัยจึงเห็นสมควรให้ลงโทษนางขอมพระกัณเฑาะจะ มีความอาลัยรักนางอยู่ กวีให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ “กองอภุคตเจ้าคณิศร กลับมุกคึกเคื่องุ่นทูนหัน” กองอภุคตในที่นี้ที่จริงก็คือความเขลานั้นเอง

ส่วนเรื่องสุวรรณหงส์ สุวรรณหงส์ได้แสดงความเขลานั้นนับแต่ปีกใจเชื่อว่านางเกศสุริยงเป็นผู้วางแผนฆ่าตนและยังผูกพยาบาทนาง โดยกล่าวว่า

ทั้งนี้สุริยงชั่ว	ฆ่าหัวแก่นหน้าเลือดคาไท
จแต่เนื้อเกลือกทำให้สาใจ	ไม่ไว้ชีวาอีกชาติ
	(หน้า ๑๔๓)

ทั้งที่ความจริงแล้วพี่เลี้ยงของนางเกศสุริยงเป็นผู้ทำ หอกยนต์ฆ่าสุวรรณหงส์ ส่วนนางเกศสุริยงนั้นมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสุวรรณหงส์เป็นอย่างยิ่ง และได้เดินทางมาช่วยชีวิตสุวรรณหงส์ด้วย ต่อมาสุวรรณหงส์แสดงให้ผู้อ่านเห็นว่ามีความเขลาเพิ่มขึ้น คือแม้จะสังเกตเห็นว่าพราหมณ์เล็กมีรูปร่างหน้าตาและกิริยาท่าทางเหมือนนางเกศสุริยงทุกประการ แต่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ แม้ท้าวสุทัญนุราชจะช่วยแนะนำอุบายทดสอบให้ถึงตามประการ คือให้พาพราหมณ์เล็กไปชมดอกไม้ในอุทยาน ถ้าเป็นหญิงปลอมมากก็จะลืมตัวเก็บดอกไม้ต่าง ๆ ถ้ายังจับพิรุณไม่ได้ให้พาไปชมถ้ำแก้วซึ่งมีเพชรนิลจินดา แล้วให้สุวรรณหงส์สังเกตท่าทีพราหมณ์เล็กว่าแสดงกิริยาชื่นชมหรืออยากได้เพชรพลอยเหล่านั้นหรือไม่ และท้ายที่สุดคือให้พาไปอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ถ้าเป็นผู้หญิงจะมีโลหิตไหลออกจากร่างกาย แต่สุวรรณหงส์กลับเลือกว่านางเกศสุริยงทุกครั้ง เพราะนอกจากนางเกศสุริยงจะแก้ไขอุบายได้แล้ว ยังซ่อนกลสุวรรณหงส์ด้วยการให้กุมภภณฑ์เก็บดอกไม้และเพชรพลอยไว้ให้ด้วย

การสร้างตัวเอกฝ่ายชายให้มีความเขลาและรู้ไม่เท่าทันผู้อื่น นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นข้อบกพร่องของตัวละครเหล่านี้แล้ว ยังทำให้ผู้อ่านเห็นความเฉลียวฉลาดของตัวเอกฝ่ายหญิงเด่นชัดขึ้นด้วย โดยเฉพาะพระนิพนธ์เรื่องแก้วหน้าม้าและสุวรรณหงส์ที่ตัวเอกฝ่ายชายเป็นฝ่ายหลงกลตัวเอกฝ่ายหญิง

- มีกิริยาไม่องอาจ

ตัวเอกฝ่ายชายที่มีกิริยาเอะอะและ ไม่องอาจกล้าหาญ ไม่เหมาะสมแก่สถานภาพที่เป็นกษัตริย์ ได้แก่ ฟินทอง เทวัญนุราช และสุวรรณหงส์

กวีทรงสร้างฟินทองในเรื่องแก้วหน้าม้าให้เป็นตัวเอก ฝ่ายชายที่มีลักษณะ ไม่องอาจมากที่สุด เมื่อขบวนเรือของฟินทองถูกพายุพัดเข้าไปในเมืองยักษ์ กวี ทรงบรรยายให้เห็นอย่างละเอียดว่าฟินทองหวาดกลัวยักษ์ เรียงตามลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

เมื่อทราบว่าจะอยู่ในเมืองยักษ์ ฟินทองรีบหนีเข้า ห้องบรรทมปิดหน้าต่างลงกลอน นั่งกอดเข่าร้องไห้คร่ำครวญ แล้วห่มผ้านอนนิ่งไม่ไหวติง

เมื่อพี่เลี้ยงมาทูลว่ามีมาณพมาช่วย แต่ฟินทองคิดว่าเป็น ยักษ์แปลงตัวมา ฟินทองแหวกช่องมองดู นั่งกอดเข่าบ่นว่าพี่เลี้ยงว่าพ่ายักษ์มากินคน แล้วกลานเข้าไปซ่อนได้เพียง พี่เลี้ยงเรียกทำอะไรก็ไม่เปิดประตูรับ พี่เลี้ยงและมาณพจึงต้องช่วยกันพังประตู แล้วดูคิดว่าตัวฟินทองออกมา แต่ฟินทองยังเดินขยับดอยหน้าดอยหลังไม่ยอมออกจากห้องง่าย ๆ

เมื่อมาณพขี่ม้าเข้าต่อสู้กับยักษ์ ฟินทองอ้อนวอนขอตาม มาณพไปด้วยโดยนั่งแอบดูอยู่ข้างหลังแล้วกอดมาณพไว้นั่น เมื่อเผชิญหน้ากับยักษ์ ฟินทองก็ กราบไหว้อ้อนวอนขอชีวิตจนถูกมาณพตำหนิ ระหว่างที่มาณพรบกับยักษ์ ฟินทองหลับคาสนิท จนกระทั่งมาณพฆ่ายักษ์ได้แล้วบอกให้ฟินทองลืมตาดู ฟินทองเห็นศพยักษ์แล้วยังหวาดกลัวอยู่ บอกมาณพว่าทनुไม่ได้ ให้พาไปเสียให้ไกล

การที่ฟินทองแสดงความหวาดกลัวยักษ์จนออกนอก หน้า เช่น นอนคลุมโปง กลานเข้าไปซ่อนได้เพียง ร้องไห้คร่ำครวญ กราบไหว้ยักษ์ ฯลฯ ดังที่ กล่าวมาแล้วนั้นเป็นพฤติกรรมที่ขาดความองอาจสง่างาม และไม่เหมาะสมแก่สถานภาพที่เป็นถึง โอรสกษัตริย์ และเป็นผู้นำทัพ

ในเรื่องเทวัญนางอุก ตอนที่เทวัญนุราชได้พบนาง จันทวดีครั้งแรก เทวัญนุราชไม่ได้แสดงความสามารถพิเศษ หรือแสดงฝีมือในการรบให้นาง

จันทวีรู้สึกชื่นชมและประทับใจแม้แต่น้อย ตรงกันข้ามเทวีญูราชได้ “ปิ่น” ขึ้นรถทรงของนาง
จันทวี และอ่อนวอนขออาศัยซ่อนตัวให้พ้นภัย ดังความว่า

เห็นรถทรงขององค์พระบุตร	แพรตีม่านกันพรณราย
กำลังกั้วปิ่นปายเข้าในรถ	เห็นสาวน้อยช้อยชดเฉิดฉาย
ก้อยกระซิบบอกว่าข้าเคราะห์ร้าย	จะจำตายหนีมาหาที่ยัง
ขออาศัยซ่อนอยู่สักครู่หนึ่ง	อย่าโกรธซึ่งปรานีกับพี่มั่ง
ว่าพลางรวบรัดวิสูตรบัง	นึ่งนึ่งอกถันพรันพริ้ง

(เลขที่ ๑๖ หน้า ๒๓)

ครั้นตกกลางคืนเทวีญูราชก็ใช้เชิงเจ้าผู้เกี่ยวพาราตีนา
จนได้นางเป็นชายา ภาพของเทวีญูราชที่ตะเกียบตะกายปิ่นปายขึ้นรถทรงของนางจันทวี
อย่างทุกทีทุกเถ วิวรุดมานั่งแ้วนั่งนึ่งด้วยความรู้สึกอกตันขวิญูหาย จึงเป็นภาพของตัวเอกฝ่ายชาย
ที่ไม่มีความองอาจสง่างาม เพราะนอกจากจะไม่ได้ให้การคุ้มครองตัวละครหญิงตามขนบนิยมใน
วรรณคดีไทยแล้ว เทวีญูราชยังเป็นฝ่ายขอให้นางจันทวีช่วยคุ้มครองปกป้องตนเองอีกด้วย
มีหน้าซ้ำผู้ที่ทำให้เทวีญูราชต้องหนีอย่างถูกถีถูกถนก็ไม่ใช่ศัตรูที่มุ่งเอาชีวิตคิดปองร้ายต่อ
เทวีญูราช แต่เป็นเพียงหญิงอัปถักษณ์ที่อยากได้เทวีญูราชเป็นสามีเท่านั้น ทำให้เทวีญูราชเป็น
ตัวเอกฝ่ายชายที่มีลักษณะชวนขันมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้เทวีญูราชยังมีกิริยาท่าทางเงอะงะไม่
เรียบร้อย เช่น ตอนเข้านมัสการพระฤาษีที่เขาเขิว พระฤาษีถามว่าไครมาก็ไม่ยอมตอบ มัวแต่ทำ
กระแอมกระไอให้เสียง พระฤาษีประหลาดใจจึงถ่มตาดู กลายเป็นไฟกรดเผาเทวีญูราชหมดใหม่
เหลือแต่กระดูก พระฤาษีจึงต้องชุบร่างให้ใหม่ แต่การณ์กลับกลายเป็นผลดีเพราะทำให้เทวีญูราช
มีร่างกายเป็นเพชรและอยู่ยงคงกระพัน

การที่เทวีญูราชได้หญิงงามอย่างนางจันทวีเป็นมเหสี
และได้รับการชุบร่างขึ้นใหม่ จึงเป็นเหตุบังเอิญที่เกิดจากความไม่องอาจ และกิริยาที่เงอะงะของ
เทวีญูราช

ตัวละครที่มีลักษณะไม่มองอาจอีกผู้หนึ่งคือสุวรรณหงส์ ในเรื่องสุวรรณหงส์ กล่าวคือสุวรรณหงส์ที่ฟื้นขึ้นมาพบพราหมณ์เด็ก ก็เข้าใจว่าเป็นนางเกศสุริยง ตามมา จึงกอดจูบได้ แต่ต้องประหลาดใจเมื่อพบว่าพราหมณ์ไม่มีหน้าอกทั้งที่มีรูปร่างหน้าตา เหมือนนางเกศสุริยงทุกประการ สุวรรณหงส์จึงพยายามกอดจูบค้ำพราหมณ์เพื่อให้แน่ใจ อีกครั้ง แล้วไล่ตามเปิดเสื้อผ้าของพราหมณ์ดู จนพราหมณ์เด็กทนรำคาญไม่ไหว ต้องขู่ว่าจะ ฎัฎญูราชให้ช่วยห้ามปราม ดังนี้

นั่งยืนอยู่ที่ไหนตามใจคิดว่า	จูบค้ำทำเข้าประเดี๋ยว
เก้อเก้อเออเข้ามาเค้าน่าเกลียด	ช่างทำเยี่ยงหยุกหยิกจุกจิกจริง
ดูเกิดทรงฤทธิ์พระบิดา	ขึ้นมาว่าคิดฉันนั้นเป็นหญิง
มาเด็กผ้าห่มหลุดจุกจิก	เหม็นยิ่งยิ่งรูกคามกตุกคณิ

(หน้า ๑๔๔)

ในที่สุดเมื่อสุวรรณหงส์ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ จึงยอมเลิกรา แต่การที่สุวรรณหงส์แสดงกิริยาถวนถามและล่วงเกินพราหมณ์ที่คนทั่วไปให้ความเคารพนับถือว่าเป็นผู้ทรงศิตนั้น เป็นพฤติกรรมที่ขาดความสำรวมและไม่สมควรอย่างยิ่ง นอกจากนี้เมื่อสุวรรณหงส์ไม่สามารถจับพิรุชได้ว่าพราหมณ์เด็กคือนางเกศสุริยง ทำให้สุวรรณหงส์ รู้สึกเงินอายและเสียหน้ามาก เพราะเข้าใจว่าได้กอดจูบพราหมณ์ซึ่งเป็นชายเหมือนกัน พฤติกรรมของสุวรรณหงส์จึงแลดูน่าขบขันในสายตาของผู้ชมและผู้อ่าน

การกำหนดบทบาทให้ตัวเอกฝ่ายชายแสดงพฤติกรรมที่ ไม่มองอาจ ขาดความสำรวม มีกิริยาแอะแอะ เป็น ฯลฯ นอกจากจะแสดงให้เห็นข้อบกพร่องของ ตัวละครแล้ว กวียังมีพระประสงค์ในการสร้างอารมณ์ขันด้วยการล้อเลียนตัวละครตามลักษณะ ของวรรณคดีบทละครนอกด้วย

คุณสมบัติที่ต่างจากตัวเอกฝ่ายชายตามขนบเดิมของ พินทอง เทวัญนุราช และมีพิชัยอีกประการหนึ่งคือ มีลักษณะนิสัยอ่อนแอและขลาดกลัวสตรี นอกจากนี้พินทองและเทวัญนุราชยังมีจริตกิริยาคล้ายสตรีอีกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- อ่อนแอและขลาด

พินทอง เทวัญนุราช และมณีพิชัยเป็นตัวละครฝ่ายชายที่มีนิสัยอ่อนแอและขลาด เนื่องจากเป็นโอรสกษัตริย์จึงมีความเป็นอยู่สุขสบาย เพราะมีข้าทาสบริวารปรนนิบัติรับใช้ ดังที่นางชีวิกாரำพันถึงเทวัญนุราชว่า “เลี้ยงโอรสสมควรไม่ให้ดอม” หมายถึงได้รับการเลี้ยงดูหนุนนอมเป็นอย่างดี ตัวละครเหล่านี้จึงไม่เคยทุกข์ยากลำบากทั้งไม่เคยเดินทางผจญภัยไปตามที่ต่าง ๆ จึงขาดประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต

การที่กวีสร้างความขัดแย้งในเรื่อง ให้ตัวละครฝ่ายชายเหล่านี้เผชิญกับอุปสรรคหรือภัยอันตรายต่าง ๆ จึงมิใช่การสร้างโอกาสให้ตัวละครได้แสดงฝีมือในการรบหรือแสดงความเก่งกล้าสามารถเพื่อให้ผู้ชมและผู้่านรู้สึกชื่นชมตัวละครเพิ่มขึ้น แต่เป็นการแสดงให้เห็นความขลาดและความอ่อนแอของตัวละครที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้เพราะขาดความรู้และประสบการณ์ชีวิต

อัครวิทย์ เรื่องรอง ได้ศึกษาเรื่องแก้วหน้าม้าจำนวนต่าง ๆ พบว่าพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์เน้นความขลาดของพินทองมากกว่าจำนวนอื่น เพราะต้องการแสดงความแตกต่างว่าพินทองมีความขลาดในขณะที่นางแก้วหน้าม้ามีความกล้าหาญ โดยกวีได้บรรยายความรู้สึกหวาดกลัวภัยและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพินทองไว้โดยละเอียด (อัครวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๕ : ๑๐๖,๑๐๘) ดังได้กล่าวมาแล้ว

พฤติกรรมอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าพินทองเป็นกษัตริย์ที่อ่อนแอ คือการร้องไห้คร่ำครวญอยู่ตลอดเวลา แทนที่จะคิดหาทางต่อสู้หรือป้องกันไม่ให้ไพร่พลได้รับอันตราย ตัวอย่างเช่น

รำพลางโศกาอาดูร

ชลเนตรโทรมทราบลงอาบกำกคร

คร่ำพลางทางทรงโคก

เพิ่มพุดวิคเพียงออกหัก

ทรงศักดิ์ขบกำกครโตกา

(เล่ม ๔ หน้า ๒๓)

กลัวว่าชีวิตจะวางวาย

(เล่ม ๕ หน้า ๑)

ว่าพลางทางทรงโศกา
สวมกอดองค์พระน้องไว้

ชดนาแฉวตั้งหลังโศ
พระกรรณคร่ำรำไรโศกา
(เล่ม ๕ หน้า ๓)

ตัวถันขวัญบินน้อมอินทรีย์

โศกิตารภาพกรามกราน
(เล่ม ๕ หน้า ๕)

สวมกอดน้องแล้วร้องไห้
จะผันแปรแก้ไขฉันทโคติ

ยักษ์ใหญ่มาแล้วนะแก้วพี่
พี่นี่ขัดสนพันปัญญา
(เล่ม ๕ หน้า ๗)

การร้องไห้เพราะความหวาดกลัวหรือตื่นตกใจควรจะ
เป็นอาภัพกิริยาของตัวละครหญิงมากกว่า พินทองจึงถูกที่เลี้ยงและมาฆพคำหาว่า “ช่างกลัวตาย
จนเกินขนาดไป” และ “ช่างกลัวตายยิ่งกว่านารี” เพราะมีความอ่อนแอและขลาดกลัวยิ่งกว่าสตรี
ซึ่งในที่นี้ผู้ชมและผู้อ่านเข้าใจได้ว่าหมายถึงนางแก้วหน้าม้าซึ่งแปลงเป็นมาฆพมาช่วยพินทอง
นั่นเอง

ในเรื่องเทวัญนางศุภา เมื่อเทวัญนุราชถูกนางศุภาจับไป
นั้นไม่สามารถต่อสู้หรือขัดขืนได้ เพราะนางศุภามีพลังกำลังเหนือกว่ามาก จึงทำได้เพียงหาทาง
ผ่อนผันไม่ให้นางศุหารุกเร้าปลุกปล้ำได้เต็มที่โดยแกล้งทำเป็นป่วย และร้องไห้สะอึกสะอื้นเพราะ
หวาดกลัวนางศุภา ดังตัวอย่าง

.....
ชวนชวนหลบหน้าน้ำตานอง

พระหน่อนารณีกกตัวม้าหม่นหมอง
ให้ขัดข้องวิญญาแฉวอาบัสย์
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๗)

แล้วทำครางอย่างจุกเจ็บป่วย
สะอึกสะอื้นกฉันทน้ำตา

ไม่พูดด้วยขวยเงินเมินหน้า
นางศุภาปรนนิบัติพัคดี
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)

คิดถึงพระชนกชนนี

โสภีก่าสรคตตใจ

(เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)

เขียนข่ากล่าภคตริกตรา

พุ่มพ่ายชดนาโศกาลัย

(เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)

เมื่อถูกนางศุลาพาตัวไปเป็นครั้งที่สอง กวีก็บรรยายให้
เห็นว่าเทวีญนุราชร้องไห้ไปตลอดทาง ตั้งแต่กราบลาท้าวโกยวงศ์และนางชีวิกาเดินทางออกจากวัง
ไปจนถึงชายป่า ดังนี้

เมื่อนั้น

กราบบาทพระบิดาโศกาลัย

พระเทวีญเศร่าสร้อยละห้อยไห้

กรวญกรร่ำร่ำโรยอยู่ไปมา

(เลขที่ ๑๕ หน้า ๕)

แล้วกราบกรานมารดาบิดุเรศ

สถอนร่าก่าสรคโตกา

ชดเนตรพลั่งพลาญ*ทั้งซ้ายขวา

ดั่งว่าชีวิจาจะบร โภย

(เลขที่ ๑๕ หน้า ๕)

เดินพลางทางเหยี่ยวหลังพลาง

อ้างว้างวิญญูณน้ำตาไหล

(เลขที่ ๑๕ หน้า ๖)

จะแลเหยี่ยวเปลี่ยวเปล่าทุกเข้าค้ำ

ขึงนิกน้ำตาคทกนระอกอ้อย

(เลขที่ ๑๕ หน้า ๖)

มายมุ้งท่งกว้างทางไกล

สถอนให้หิวโหยโรยแรง

(เลขที่ ๑๕ หน้า ๖)

* น่าจะเป็น พริ้งพราย

ต่อมาหลังจากอภิเษกกับนางจันทวดีแล้ว เทวัญนุราช ได้พานางกลับเมืองมยุรา ระหว่างทางวิรุณภักตร์มาสะกดทัพลักนางจันทวดีไป เมื่อเทวัญนุราช ดินบรกรรมแล้วพบว่านางจันทวดีหายไป แทนที่จะตั้งให้ทหารช่วยกันค้นหา หรือตรวจดูร่องรอย ที่ผิดปกติบริเวณพลับพลา เทวัญนุราชกลับเฝ้าแต่ร้องไห้คร่ำครวญจนสลบไป ดังคำกลอน กล่าวไว้

ไม่พบนางต่างคนก็จนจิตร   ต่างคิดพะวงกังขา
พระเทวัญตันทรวงก็โศกา   ตั้งว่าชีวันจะบันไลย
(เลขที่ ๑๔ หน้า ๓)

ยังรำลึกครีคราอิงอาบฉย   สถอนอันอ่อนชบสลบไป
(เลขที่ ๑๔ หน้า ๓)

การร้องไห้ทุกครั้งที่เผชิญปัญหาแสดงให้เห็นลักษณะนิสัยที่อ่อนแอของเทวัญนุราชได้เป็นอย่างดี

ในเรื่อง มณีพิชัย มณีพิชัยเป็นคนใจอ่อนจึงคล้อยตามผู้อื่นได้ง่าย เมื่อนางจันทรบอกว่านางขอพระกถินเป็นผักระสือก็เชื่ออย่างสนิทใจ แล้วแสดงความขลาดโดยกล่าวกับนางจันทรว่า ถ้าจะเลี้ยงนางขอพระกถินไว้เป็นชายาต่อไป ก็กลัวว่าสักวันหนึ่งนางจะจับคนกินเช่นเดียวกับแมว ดังความว่า

แต่นางทำวิบัติกินสัตว์สด   ได้ความอัปยศมิใช่ชั่ว
จะเลี้ยงไว้ไปข้างหน้าข้าก็กลัว   จะจับตัวกินเล่นเหมือนเช่นแมว
(หน้า ๑๘)

ดังนั้นเมื่อนางจันทรตั้งนางก้านถให้นางขอพระกถินไปปล่อยป่า มณีพิชัยได้แต่นึกเวทนาและร้องไห้สงสารนางขอพระกถิน ดังความว่า

ครั้นแลดูโฉมของแก้วสงคราม
เห็นนางควรวุฒุ์รำไร

ภูบาทไม่กั้นน้ำตาได้
ภักตอยกรแสงให้ด้วยยุพิน
(หน้า ๑๖)

เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าฉัพชัชเป็นคน
อ่อนแอ ขลาดและไม่ใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหาจึงต้องพราวจากคนรัก

การสร้างตัวเอกฝ่ายชายให้มีลักษณะด้อย คือมีความ
อ่อนแอและขลาด เป็นกลวิธีการสร้างตัวละครตามแบบละครนอก เรื่องนี้ดวงมน จิตรจ้านงค์
มีความเห็นว่าเป็นการแสดงให้เห็นข้อบกพร่องของมนุษย์โดยให้ตัวเอกเป็นตัวแทนของความ
บกพร่องนั้น (ดวงมน จิตรจ้านงค์, ๒๕๒๔ : ๒๘๖) ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วย แต่ข้อบกพร่องเหล่านี้ล้วน
ส่งผลให้ชีวิตของตัวละครไม่ประสบความสำเร็จ จึงเป็นเรื่องเตือนใจให้ผู้ชมและผู้อ่านได้
ปรับปรุงหรือแก้ไขข้อบกพร่องของตน

- มัจฉาทักษิณกษัตริย์

นอกจากพินทองและเทวัญนุราชจะมีความอ่อนแอและ
ขลาดคชัตริย์แล้วยังมัจฉาทักษิณกษัตริย์ในตอนที่ถูกปลุกปล้ำด้วย

ในเรื่องแก้วหน้าม้า เมื่อนางแก้วหน้าม้าเข้ามาอยู่ในวัง
แล้วก็พยายามเสนอตัวให้พินทองด้วยการปรนนิบัติพิศวี และแสดงความรัก เช่น กอดจูบพินทอง
แต่พินทองรู้สึกเกรงเกียดที่นางมีหน้าตาอัปลักษณ์จึงปิดป้อง ดบตี ผลักไส และคำทอนนาง
แก้วหน้าม้าอย่างรุนแรง ตัวอย่างเช่น

เมื่อนั้น
อายเหล่าสาวสรรคกำนัลใน
ดูคู่ด้านหน้าอ้ากาม
ใครๆก็ถือว่าเป็นสามี

หน่อกระษัตริย์หุนหันหมั่นไฉ่
พระฮักฮักมดักไล่ไปทันที
ลวนลามกอดรัดไม่บัดดี
ช่างพาทีโกหกพกลม
(เล่ม ๑ หน้า ๓๕)

หน้ามึงถึงจะพันให้บรรลัย
แต่มาอยู่ร่วมวังขังนี้
ยังยืนจีนเข้ามาเร้ารบ

ก็ไม่ปรารถนาค้าคบ
ยังหลีกหนีท่องเที่ยวเที่ยวหลบ
คิดบไม่เจ็บทำเล็บมือ
(เล่ม ๖ หน้า ๘)

ตามปกติแล้วผู้แสดงพฤติกรรมปิดป้อง ผักไถ คำทอ
อีกฝ่ายหนึ่งน่าจะเป็นหญิงที่ถูกชายลวนลามมากกว่าที่จะเป็นพฤติกรรมของชายที่แสดงต่อหญิง
ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า กวีต้องการล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัย ที่มีอนุภาคตัวละครหญิงปฏิเสธความรัก
ชาย เช่น ในเรื่อง ควาวิ และ รวมเกียรติ โดยเปลี่ยนให้ชายเป็นฝ่ายแสดงพฤติกรรมเช่นนี้บ้างในเรื่อง
แก้วหน้าม้า และ เทวีธนูนางकुลา

ในเรื่อง เทวีธนูนางकुลา เทวีธนูราชตอบได้นางकुลาซึ่งเข้า
มาปลุกปล้ำกอดรัดด้วยการผักไถและคำทอเช่นเดียวกับที่พินทองกระทำกับนางแก้วหน้าม้า ดัง
ตัวอย่าง

จึงถูกขืนยีนคำอิหน้าด้าน
อย่ารักริ่งคถึงเกล้าเขามา

มาเกี่ยวพานกวนกูเป็นผู้ฆัว
ชาติชั่วเช่นนี้กาลิถาม
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๗)

อีกาก
มากวนกูดูเอาเฝ้าขี้ยุค

มึงเต็มอยากหยิ่งหยาบเหม็นสาบสุด
เธอถูกมุคผัดกว่ากะมาไป
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)

แต่เนื่องจากนางकुลาเป็นอมมนุษย์ที่แข็งแกร่งมาก แม้จะ
ถูกเทวีธนูราชผักไถทูปคืออย่างไรก็ไม่ยอมเลิกรา เทวีธนูราชจึงแกล้งทำเป็นเจ็บไข้ไม่สบาย พร้อม
กับยื่นคำขาดว่า

แม้ขืนปล้ำทำไปให้ได้ฮาย

จะสู้ตายเสียทีเดี๋ยวประเดี๋ยวนี้
(เลขที่ ๑๓ หน้า ๘)

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่รู้อาจะนำตัวตายเพื่อรักษาพรหมจรรย์
 ของตัวเองล้วนแต่เป็นตัวละครหญิงทั้งสิ้น เช่น กรณีนางอรุณศรีไม่ยอมเข้าหอกับสินสมุทรใน
 เรื่องพระอภัยมณี

ดังนั้นการที่กวีกำหนดให้พินทองและเทวีอุณฺหารามิ
 พุทธิกรรมดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นการสลับบทบาทโดยนำจริตภริยาของผู้หญิงมาใช้กับตัวเอก
 ฝ่ายชายเพื่อล้อเลียนวรรณคดีร่วมสมัย และสร้างความขบขันครั้งนึ่ง เนื่องจากเป็นลักษณะ
 ตรงกันข้ามกับเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่หญิงเท่านั้นที่จะแสดงอาภักภริยารักนวลสงวนตัวเช่นนี้

จากการศึกษาวิเคราะห์ตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิม
 จะเห็นได้ว่าตัวละครเหล่านี้มีลักษณะคล้ายในด้านความรู้ ความสามารถในการรบและมีข้อบกพร่อง
 ทหลายประการอันเป็นลักษณะที่เบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานของตัวเอกฝ่ายชายในอุดมคติ อย่างไรก็ตาม
 ก็ตามได้สะท้อนให้เห็นถึงธรรมประการหนึ่งว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ไม่มีใครที่มี
 ความสมบูรณ์พร้อมทุกด้าน การลดลักษณะเชิงอุดมคติของตัวเอกจึงทำให้ตัวละครมีความสมจริง
 มากขึ้น และสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่กษัตริย์เคยเป็น
 สามัญชนมาก่อน ดังนั้นแม้ตัวเอกจะมีสถานภาพเป็นกษัตริย์ก็อาจไม่มีลักษณะพิเศษเหนือ
 คนทั่วไป และอาจมีพฤติกรรมที่น่าตำหนิและมีการกระทำที่ผิดพลาดได้เช่นกัน

เมื่อศึกษาบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงวชิรญาณวงศ์เรื่อง
 พบว่า กวีทรงนิยมนำตัวเอกฝ่ายชายให้มีคุณสมบัติต่างไปจากขนบเดิมเพราะตัวละครเหล่านี้มัก
 มีข้อบกพร่องต่าง ๆ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดหัตยรส เช่น ในบทละครนอก พระราชนิพนธ์
 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็มีการยั่วล้อข้อบกพร่องของตัวละครที่เป็นกษัตริย์
 เช่น ท้าวสามนต์ และท้าวสวิมลในเรื่องสังข์ทอง ท้าวตันนุราชในเรื่องอุทวิ ท้าวเสนากฎใน
 เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ไชยเชษฐาในเรื่องไชยเชษฐา และ มณีพิชัยในเรื่องมณีพิชัย แต่ในบทละครนอก
 พระนิพนธ์ในกรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ตัวละครที่ถูกยั่วล้อมักเป็นตัวเอกฝ่ายชายมากกว่า
 ตัวละครอื่น ๆ เป็นการเสนอแนวความคิดใหม่ที่ว่าตัวเอกฝ่ายชายไม่จำเป็นจะต้องมีความเก่งกล้า
 แบบวีรบุรุษตามความนิยมในวรรณคดีไทยเท่านั้น ตัวละครที่มีนิสัยขลาด เขลา อ่อนแอ ไม่มี
 ความรู้และความสามารถในเชิงรบก็สามารถเป็นตัวเอกได้หากมีผู้ช่วยเหลือที่ดี

นอกจากนี้การสร้างตัวเอกฝ่ายชายให้มีลักษณะคล้ายยังทำให้ผู้ชมและผู้อ่านเห็นความแตกต่างระหว่างตัวเอกฝ่ายชายกับตัวเอกฝ่ายหญิงได้ชัดเจนขึ้น คือเห็นว่าตัวเอกฝ่ายหญิงมีคุณสมบัติเด่นกว่าชายในทุก ๆ ด้าน เช่น มีความรู้ความสามารถในการรบ กล้าหาญ เฉลียวฉลาด มีความเพียรพยายาม ฯลฯ มากกว่าตัวเอกฝ่ายชาย อันเป็นการให้ความสำคัญและยกย่องตัวเอกฝ่ายหญิงอย่างเห็นได้ชัด

น่าสังเกตว่าตัวเอกฝ่ายชายที่มีคุณสมบัติตรงตามขนบเดิมในพระนิพนธ์บทละครนอกมีไกรทองเพียงผู้เดียว และเป็นตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าตัวละครอื่น คือมิได้เป็นโอรสกษัตริย์ แต่ไกรทองก็ประสบความสำเร็จในชีวิตได้เพราะมีวิชาความรู้ แสดงให้เห็นความเห็นความสำคัญและคุณค่าประโยชน์ของการศึกษา ซึ่งเป็นแนวความคิดร่วมของพระนิพนธ์บทละครนอกทั้ง ๕ เรื่อง ดังจะกล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

๓.๖.๒ ตัวละครรอง

ตัวละครรอง คือตัวละครที่มีบทบาทและมีความสำคัญรองลงมาจากตัวเอก แบ่งได้เป็นสองประเภท คือตัวละครรองฝ่ายหญิง และตัวละครรองฝ่ายชาย

๓.๖.๒.๑ ตัวละครรองฝ่ายหญิง

ตัวละครรองฝ่ายหญิง ได้แก่ ทศมาลีในเรื่องแก้วหน้าม้า นางตะพานแก้วและนางเลื่อนลายวรรณในเรื่องไกรทอง นางจันทวดีในเรื่องเทวัญนางฤๅ และนางเกษมณีในเรื่องมณีพิชัย

ตัวละครหญิงเหล่านี้ล้วนมีคุณสมบัติตรงตามขนบนิยม คือมีชาติตระกูลดี มีรูปโฉมงดงาม แต่ไม่มีบทบาทโดดเด่นมากนัก ดังจะกล่าวถึงต่อไปดังนี้

๑) นางทศมาลี

นางทศมาลีเป็นธิดากษัตริย์พรหมทัตแห่งเมืองโรมวิถี เป็นหญิงที่มีรูปโฉมงดงามมาก แต่มีข้อบกพร่องคือรู้ไม่เท่าทันผู้อื่นและมีนิสัยหึงหวง

หลังจากพินทองเดินทางมาอภิเษกกับนางทัศนีย์แล้ว นางแก้วหน้าม้าก็แปลงกายเป็นหญิงงามตามมาย້ววนให้พินทองหลงใหล พินทองแอบหนีนางทัศนีย์มาหานางมณี หรือนางแก้วหน้าม้าเป็นประจำทุกวันเป็นระยะเวลากว่าหนึ่งปีจนนางมณีมีครรภ์ ระหว่างนี้นางทัศนีย์หลงเชื่อว่าพินทองเสด็จไปฝึกไพร่พล โดยไม่ระแคะระคายเลยว่าพินทองกำลังมีความสัมพันธ์กับหญิงอื่น ต่อมาเมื่อท้าวมงคลราชมีราชสาส์นมาตามพินทองให้กลับเมืองมิดิลา พินทองคิดจะพานางมณีไปด้วย จึงพยายามกีดกันไม่ให้นางทัศนีย์ติดตามไปโดยให้เหตุผลว่า “จะเข้าไปไม่ทันท่วงที” ทั้งที่ตามความเป็นจริงแล้ว การพานางทัศนีย์ร่วมเดินทางไปกับขบวนเรือสำเภาก็ด้วย ไม่น่าจะเป็นเหตุให้การเดินทางล่าช้าออกไปแต่อย่างใด แต่นางทัศนีย์ขาดปัญญาไหวพริบจึงรู้ไม่เท่าทันพินทอง

เมื่อพินทองกลับเมืองมิดิลาแล้วก็เจียบหายไปจนนางทัศนีย์ทนรอไม่ไหวจึงเดินทางมาตาม ครั้นพบว่าสาเหตุที่พินทองไม่ยอมกลับเมืองโรมวิถีเพราะมีชายอยู่ที่เมืองมิดิลา นางทัศนีย์ก็แสดงความไม่พอใจ โดยเข้าไปนั่งแทรกกลางระหว่างพินทองกับนางมณี แล้วพูดจาเสียดสีนางมณีและนางสร้อยสุวรรณจันทร์ด้วยความหึงหวง พฤติกรรมก้าวร้าวของนางทัศนีย์ นอกจากจะไม่เหมาะสมแก่สถานภาพที่เป็นธิดาภคินีแล้ว ยังก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี เพราะท้าวมงคลราชและนางมณฑาแต่งตั้งให้นางมณีเป็นมเหสีเอกของพินทอง เมื่ออยู่ในเมืองมิดิลา นางมณีย่อมได้รับการยกย่องนับถือมากกว่านางทัศนีย์ นางทัศนีย์จึงควรที่จะหาทางปรองดองกับนางมณีมากกว่า

กวีทรงสร้างนางทัศนีย์ให้เป็นคู่เปรียบเทียบกับนางแก้วหน้าม้า เพื่อแสดงให้เห็นว่าหญิงที่มีเพียงรูปสมบัติงดงามนั้น ไม่อาจสู้หญิงที่มีคุณธรรมและความรู้ได้ เพราะความพึงใจในรูปโฉมอาจแปรเปลี่ยนเนื่องจากรูปโฉมมีการเสื่อมสลายไปได้ตามกาลเวลา แต่คุณงามความดี เป็นสิ่งที่ยั่งยืนถาวร ดังจะเห็นได้ว่า ความงามของนางทัศนีย์ไม่สามารถผูกมัดใจพินทองไว้ได้เมื่อพินทองได้พบนางมณี (หรือนางแก้วหน้าม้า) ซึ่งมีความงามมากกว่า แต่ที่สำคัญนางแก้วหน้าม้ามีวิชาความรู้และความกล้าหาญ สามารถรบชนะยักษ์ช่วยชีวิตพินทองไว้ได้จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นมเหสีเอกซึ่งมีฐานะสูงกว่านางทัศนีย์

๒) นางตะเภากแก้ว

นางตะเภากแก้วเป็นธิดาคนเล็กของเศรษฐีเมืองพิจิตร จิตว่ามีสถานภาพทางสังคมดีพอสมควร ลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของนางไม่ปรากฏเด่นชัดนักเพราะกวีมักกล่าวถึงนางตะเภากแก้วร่วมไปกับนางตะเภาทอง เช่น

เมื่อนั้น
กับนางตะเภากแก้วแววไว
ตะเภาทองนารีศรีใส
ตำราญใจนั่งเล่นเจรจา
(หน้า ๑)

เมื่อนั้น
ทั้งนางตะเภาทองผ่องโสภาก
โฉมนางตะเภากแก้วเสนาหา
ได้ฟังคำว่าไม่แคลงใจ
(หน้า ๔๒)

เศรษฐียกนางตะเภากแก้วให้ไกรทองเป็นรางวัลที่สามารถปราบจระเข้ได้ สะท้อนให้เห็นว่าในอดีตนั้นผู้หญิงถูกประเมินค่าว่าเป็นเสมือนทรัพย์สินสมบัติอย่างหนึ่งของผู้ชาย ในกฎหมายโบราณ เช่น มังรายศาสตร์ ก็กล่าวว่าผู้ชายสามารถขายภรรยาและลูกเพื่อใช้หนี้ได้ (ชานินทร์ กรีวิเชียร, ๒๕๑๐: ๒) นางตะเภากแก้วจึงต้องแต่งงานกับคนที่ตนไม่รู้จักมักคุ้น เพราะเชื่อฟังบิดามารดา

๓) นางเลื่อมถายวรรณ

นางเลื่อมถายวรรณมีฐานะเป็นภรรยาของชาลวัน มีนิสัยขี้อิจฉาและอารมณ์จัดจ้านเช่นเดียวกับนางวิมาลา ในตอนต้นกวีทรงกล่าวถึงนางเลื่อมถายวรรณร่วมไปกับนางวิมาลาคล้ายกับเป็นตัวละครตัวเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

ตกตกกันสัญญาเป็นแหบคาย
แล้วสองนางพลางเดินเมินเมียง
ทำขยับทับเพลาเข้าไป
มุ่งหมายจะทำให้หน้าใจ
ขึ้นไปนั่งบนเตียงเคียงไหล่
แสร์งสมบัติสไปไปมา
(หน้า ๕-๖)

นางเถื่อนถาวรธรรมเป็นผู้ช่วยนางวิมาลาในคอนวิวาทกับนางตะเกาทอง ความหลังจากนี้ก็มีได้มีบทบาทสำคัญอย่างใดต่อไปอีก

๔) นางจันทวดี

นางจันทวดีเป็นธิดาของท้าววิเรนทร์ซึ่งครองเมืองมารัน จึงเป็นตัวละครที่มีสถานภาพสูง และมีคุณสมบัติตรงตามขนบเดิมทุกประการ คือมีรูปโฉมงดงามและมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี

อย่างไรก็ดี นางจันทวดีมีบทบาทด้อยกว่านางศุลาอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเพราะความงามของนางทำให้วิญญูภักตร์พึงใจจึงลักตัวไป เป็นภาระให้ผู้อื่นต้องตามมาช่วยเหลือตัวละครที่มีบทบาทสำคัญและได้แสดงความสามารถให้ปรากฏในคอนนี้ก็คือนางศุลา ดังนั้นหญิงที่มีความเด่นดังจึงได้แก่หญิงที่มีความเก่งกล้ามีไหวพริบงาม ดังจะเห็นได้ว่าแม้นางศุลาจะมีรูปร่างอัปลักษณ์แต่ก็มีเวทมนตร์คาถาที่คุ้มครองคนได้ไม่ต้องพึ่งพาใคร ส่วนนางจันทวดีแม้แต่ความงาม ไม่มีความรู้และความสามารถจึงต้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น

นางจันทวดีจึงเป็นตัวละครที่กวีสร้างขึ้นเปรียบเทียบกับนางศุลาเพื่อให้ผู้ชมและผู้อ่านเล็งเห็นว่านางศุลา มีลักษณะที่โดดเด่นกว่า

๕) นางเกษณี

นางเกษณีเป็นธิดาภคินรีและมิรูปร่างงดงามคล้ายกับตัวละครรองฝ่ายหญิงในเรื่องอื่น แต่มีคุณลักษณะเด่นกว่าเพราะมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงและกล้าตัดสินใจ

เมื่อท้าววรกรรมโปรดให้ประชุมโอรสภคินรีจำนวนร้อยเอ็ดพระนครเพื่อให้นางเกษณีเลือกเป็นคู่ครอง นางเกษณีไม่เลือกใครแล้วกราบทูลท้าววรกรรมว่าไม่พอใจผู้ใด ท้าววรกรรมจึงให้เสนาเกณฑ์ชาวพระนครมาให้นางเลือกอีกวาระหนึ่ง ในครั้งนี้นางเกษณีเลือกคนบ้านเป็นคู่ทำให้ท้าววรกรรมกริ้วมาก จึงสั่งให้จับนางเกษณีออกจากวัง

นางเกษณีจึงเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่น และกล้าทำตามความคิดเห็นของตนเอง แม้ว่าสิ่งที่นางเลือกทำจะต่างไปจากความคาดหวังของสังคม แต่ท้ายที่สุดแล้วนางเกษณีก็ได้พิสูจน์ให้ทุกคนเห็นว่านางตัดสินใจถูกต้อง เมื่อเข้าบ้านได้แสดงร่างที่แท้จริงว่าเป็นพระอินทร์ปลอมแปลง มา จึงเป็นคู่ครองที่เหมาะสมคู่ควรกับนางเกษณีทุกประการ

จากการศึกษาวิเคราะห์ตัวละครรองฝ่ายหญิงในพระนิพนธ์บทละครนอกพบว่า ตัวละครส่วนใหญ่มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกันคือมีสถานภาพทางสังคมดี มีรูปโฉมงดงามและมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี แต่ตัวละครเหล่านี้ไม่มีบทบาทโดดเด่นนัก นอกจากนางเกษณีแล้ว ตัวละครอื่น ๆ ไม่มีโอกาสกำหนดชีวิตของตนเองเลย ดังจะเห็นได้ว่านางทัศนาลี นางตะพานแก้ว และนางจันทวดีต่างมีคู่ครองตามที่บิดามารดาจัดหาให้ ส่วนนางเลื่อนถายวรวงศ์ก็เป็นภรรยาของไกรทองในเวลาต่อมา ตัวละครหญิงในกลุ่มนี้จึงเป็นตัวแทนของผู้หญิงในสังคมเก่าที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ และอยู่ในอำนาจปกครองของชาย

อย่างไรก็ดี ตัวละครเหล่านี้ก็มีความสำคัญในการดำเนินเรื่อง เพราะมักจะมีเรื่องขัดแย้งวิวาทกันเพราะความหึงหวง อันเป็นตอนที่ได้รับความนิยมมากในการแสดงละครนอก เพราะมีการประชันกันด้วยด้อยคำหาบายคายเผ็ดร้อนเป็นที่ถูกอกถูกใจของผู้ชม นอกจากนี้ก็น่าจะมีพระประสงค์ที่จะสร้างตัวละครหญิงที่มีคุณสมบัติตรงตามขนบเดิม เปรียบเทียบกับตัวเอง ที่มีคุณสมบัติต่างจากขนบเดิมแต่มีความเก่งกล้า เช่น นางแก้วหน้าม้าและนางตุลา เพื่อให้ผู้ชมและผู้อ่านเห็นว่าวิชาความรู้มีความสำคัญและมีคุณประโยชน์มากกว่าชาติกำเนิดและรูปลักษณ์ภายนอก

๓.๖.๒.๒ ตัวละครรองฝ่ายชาย

ตัวละครรองฝ่ายชายได้แก่ ชาลวัน ในเรื่อง ไกรทอง และพระอินทร์ในเรื่อง มณีพิชัย

๑) ชาลวัน

ชาลวันเป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติที่ช่วยเสริมให้ไกรทองเด่นชัดในทุกด้านเพราะมีความสามารถและสถานภาพที่ทัดเทียมกัน กล่าวคือเป็นพญาจรเข้ที่มีฤทธิ์และมีเขี้ยวแก้ว

กายสิทธิ์ทำให้อยู่ยงคงกระพัน การที่ไกรทองสามารถฆ่าชาลวันได้จึงเป็นการต่อสู้ที่สมศักดิ์ศรี (บูรณิศร บุญสนิท, ๒๕๒๕: ๔๕) และแสดงให้เห็นว่าไกรทองมีฝีมือเหนือกว่า

แม้ว่าชาลวันจะเป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์แต่กวีมิได้สร้างภาพให้ชาลวันเป็น คนชั่วหรือดูน่ารังเกียจจนเกินไปนัก แต่แสดงให้เห็นว่าชาลวันก็เป็นปुरुชนธรรมดาที่มีทั้งข้อดีและ ข้อเสียคละเคล้ากันไป อันเป็นลักษณะเด่นของตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ในวรรณคดีคันทรัน โกสินทร์ ดังที่ดวงมน จิตรงานงค์กล่าวไว้ว่า

นวลักษณ์ของวรรณคดีคันทรัน โกสินทร์ตอนต้นคือการ
เพิ่มการเอาใจใส่ต่อฝ่ายปฏิปักษ์ และสร้างตัวละคร
ฝ่ายปฏิปักษ์ให้มีชีวิตจิตใจและมีเหตุผลพฤติกรรม
เช่นเดียวกับตัวเอก โดยมีได้เป็นเพียงแบบของ
ความชั่วร้ายหรืออุปสรรคที่เชิดชูความสามารถของ
ตัวเอกเท่านั้น (ดวงมน จิตรงานงค์, ๒๕๓๔ :
๒๒๐, ๒๔๓)

คุณสมบัติเด่นของชาลวันคือเมื่อแปลงเป็นมนุษย์จะมีรูปโฉมงดงามมาก แม้แต่ ไกรทองซึ่งเป็นผู้ชายด้วยกัน เมื่อพบชาลวันครั้งแรกก็ถึงกับตกตะลึงจนลืมตัว ไปชั่วขณะดังความว่า

นวลตองมองพักตร์โสภา	รอนาดั่งหนึ่งเทพบุตร
แต่ดูได้เห็นในมนุษย์	ไม่ผาคผูดเหมือนพระยาชาลวัน
ครันได้สติจึงร้องว่า	-----

(หน้า ๓๒)

ทั้งนี้เป็นเพราะชาลวันเป็นพระเจ้าที่มีฤทธิ์เดชมาก กวีจึงต้องการเน้นให้เห็นว่า เมื่อแปลงร่างเป็นมนุษย์ก็มีรูปงามเหนือกว่ามนุษย์ทั่วไป

ชาลวันมีนิสัยเจ้าชู้ แม้จะมีภรรยาอยู่แล้วสองคนคือนางวิมาลาและนาง
เลื่อนลาขรรณ ก็ยังลักพานางตะเภาทองมาเป็นภรรยาอีก แต่ชาลวันก็รักใคร่ภรรยาทุกคนเท่าเทียม

กัน ถึงจะมีภรรยาใหม่ที่ยังยกย่องและให้ความสำคัญแก่ภรรยาเก่า ดังจะเห็นได้ว่าชาลวันมักปรึกษาปัญหากับนางวิมาลาอยู่เสมอ

ส่วนข้อบกพร่องของชาลวันก็คือว่าเป็นความผิดร้ายแรง คือการกินมनुย์ทั้งที่เมื่ออยู่ในถ้ำวิเศษก็อิมทิพย์อยู่แล้ว และยังลักเอานางมनुย์มาเป็นภรรยา โดยไม่คำนึงว่าผิดฝ่าฝืนฐ์กัน นอกจากนี้ชาลวันยังเป็นคนเจ้าโทโส ใจร้อนและทงงคนอีกด้วย

อย่างไรก็ดี กวีได้แสดงให้เห็นว่าชาลวันเป็นผู้ที่รักศักดิ์ศรี มีจิตใจกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และไม่หวั่นเกรงต่อความตาย ตอนที่ชาลวันบาดเจ็บสาหัสแล้วได้ยื่นไกรทองข่มขู่นางวิมาลาให้บอกที่ซ่อนของตน ก็ออกมาปรากฏตัวทันทีเพราะห่วงใยภรรยา ดังความว่า

จะเป็นกระไรก็ตามกรรม	จะให้เขาทำเล่นกระไรได้
ถึงมनुย์ครุฑาสุราถัย	ถึงที่แล้วใครไม่หันตาย
ให้ทำตัวเราเสียดึกว่า	อย่าให้ภรรยาระตำระตาย
มิให้ใครคิดฉินร้าย	จึงจะนับว่าชายอันมีฤทธิ์
ถึงจะตายให้ชายเขาสื่อไว้	กลัวอะไรกับมनुย์กะจิริต
	(หน้า ๓๑)

ในที่สุดชาลวันก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ถูกไกรทองจับตัวขึ้นไปให้ชาวเมืองพิจิตรช่วยกันฆ่า การแสดงให้เห็นความขัดแย้งทางอารมณ์และความตระหนักในศักดิ์ศรีที่มีอำนาจเหนือความอาลัยชีวิตของชาลวันดังกล่าว ทำให้ผู้อ่านรู้สึกตัวเอกได้รับชัยชนะอย่างสมศักดิ์ศรี* ดังนั้นนอกจากชาลวันจะมีบทบาทในฐานะตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์แล้ว ยังช่วยเสริมให้ไกรทองมีความโดดเด่นขึ้นด้วย

* ดู ดวงมน จิตรจ้านงค์. “คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๔)”, หน้า ๒๒๐.

๒) พระอินทร์

ในเรื่องมณีพิชัย พระอินทร์มีบทบาทสำคัญในตอนต้นเรื่องคล้ายจะเป็นตัวเอก ในตอนนี้ แต่ต่อมามีบทบาทในฐานะเป็นผู้ช่วยตัวเอกฝ่ายหญิง คือ นางขอพระภักดิ์

พระอินทร์เป็นเทพดาในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ช่วยเหลือผู้มีบุญหรือผู้ทำความดีที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, ๒๕๒๐ : ๔) แม้พระอินทร์จะมีสถานภาพสูงส่ง แต่ในเรื่องมณีพิชัยตอนต้นนี้ พระอินทร์ไม่มีลักษณะของเทวดาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ นำเกรงขามแต่อย่างใด เพราะแปลงตัวเป็นคนบ้ามาแก้ปัญหามาให้นางเกษณีเลือกเป็นคู่ครอง แล้วยังแกล้งทำกริยาบ้าไปต่าง ๆ นานาล้อเลียนทำวรกรรมผู้เป็นพ่อตา ตัวอย่างเช่น

ว่าพลางทางทำพุมผู้ดี	ท้วงทีดั่งอิเหนาเข้าดาหา
ถอยชายกรายแขนแอ่นอุรา	หลอกล้อพ่อตาสบายใจ
	(หน้า ๒๘)

หากเปรียบเทียบกับอนุภาคที่คล้ายคลึงกันในเรื่องสมบัติอมรินทร์คำกลอน ตอนพระอินทร์ปลอมเป็นยักษ์ชราไปในงานเลือกคู่ของนางสุชาดา และในนิทานคำกลอนเรื่องขอพระภักดิ์ฉบับวัดเกาะ ตอนพระอินทร์แปลงเป็นชายชราไปในงานเลือกคู่ของนางผกา พระอินทร์ยังคงไว้ซึ่งบุคลิกลักษณะอันสง่างามสมกับเป็นเทวดาทุกประการ แต่เนื่องจากเรื่องมณีพิชัยสำนวนนี้เป็นบทละครนอก จึงเน้นความสนุกสนานตลกขบขันเป็นหลัก ดังนั้นแม้พระอินทร์จะเป็นเทวดาก็อาจมีบทบาทและพฤติกรรมที่ชวนขันได้ กวีทรงย้ำแนวคิดนี้ด้วยการบรรยายให้เห็นว่าพระอินทร์มีกริยาทำทางเหมือนคนธรรมดา เช่น ในตอนเข้าพระเจ้านาง กล่าวว่

นางมนุษย์สุดเสน่ห์ด้วยเทวีญ	ก็เหมือนกันกับชาวชมพู
ตองภิรมย์สมสนิทพิสมัย	ความอาลัยลืมหมคอายอดสุ
นางฉอเกาะสหัสสนัยให้เอ็นดู	หยอกกันอยู่ซิกซ์ในวิมาน
	(หน้า ๓๗)

และในตอนนางเกษณีประสูตินางขอพระภักดิ์ พระอินทร์ก็แสดงความตื่นเต้น คือคิดใจ ช่วยเลี้ยงลูกและแห่กล่อมลูกเช่นเดียวกับคนทั่วไป

การกำหนดบทบาทเช่นนี้ให้พระอินทร์ เป็นการลดลักษณะอิทธิปาฏิหาริย์ที่เหนือจริง เพื่อให้ผู้ชมและผู้่านรู้ดีกว่าพระอินทร์มีบุคลิกลักษณะเหมือนกับเป็นมนุษย์คนหนึ่ง มิได้เป็นถึงศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏตัวเพื่อช่วยเหลือตัวเอกยามคับขันเป็นครั้งคราวเท่านั้น

เนื่องจากพระอินทร์เป็นบิดาของนางขอมพระกณิกา จึงมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองนางขอมพระกณิกา เท่ากับเป็นผู้ช่วยตัวเอกฝ่ายหญิงโดยปริยาย เมื่อนางขอมพระกณิกาถูกนำมาทิ้งไว้ในป่า พระอินทร์ก็เสด็จลงมาช่วยแปลงตัวให้เป็นพรหิมาณ์ พร้อมทั้งตอนมนตร์กันภัยจากสัตว์ร้ายในป่าและมนตร์แก้พิษงูให้นางขอมพระกณิกา เพื่อให้นางขอมพระกณิกามีโอกาสหาทางแก้แค้นนางจันทระต่อไป

จากการศึกษาตัวละครรองในพระนิพนธ์บทละครนอกพบว่า แม้ตัวละครรองจะไม่มีบทบาทเด่นเท่าตัวเอก แต่ก็มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องและช่วยให้เรื่องทวีความสนุกสนานเข้มข้นขึ้น นอกจากนี้ยังมีตัวช่วยส่งเสริมตัวเอกทั้งทางตรงคือให้ความช่วยเหลือตัวเอก และทางอ้อมคือทำให้ผู้ชมและผู้่านเปรียบเทียบความต่างระหว่างตัวละครรองและตัวเอกทำให้รู้สึกชื่นชมคุณลักษณะเด่นของตัวเอกมากขึ้น

๓.๖.๓ ตัวละครประกอบ

ตัวละครประกอบในพระนิพนธ์บทละครนอกแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ ตัวละครที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องมากพอควร และตัวละครที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องน้อย

๓.๖.๓.๑ ตัวละครประกอบที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องมากพอควร

ตัวละครประเภทนี้มีทั้งที่ เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอก และเป็นปฏิปักษ์กับตัวเอก

๓.๖.๓.๑.๑ ตัวละครที่ เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอก

ตัวละครที่ช่วยเหลือตัวเอกมีทั้งมนุษย์และอมมนุษย์ อาจมีบทบาทในการช่วยเหลือตัวเอกโดยตรง เช่น เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ ให้ความอนุเคราะห์ ให้คำแนะนำแก่

ตัวเอง ฯลฯ หรืออาจมีบทบาทที่ช่วยส่งเสริมคุณลักษณะของตัวเองให้โดดเด่นขึ้น ซึ่งวิเคราะห์ได้ ดังนี้

- เรื่องแก้วหน้าม้า

ในเรื่องแก้วหน้าม้าตัวละครประกอบที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือตัวเอง ได้แก่ พระฤๅษี นางมณฑา และนางสร้อยสุวรรณจันทร์ซึ่งล้วนมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือและส่งเสริมนางแก้วหน้าม้าทั้งสิ้น

๑) พระฤๅษี

พระฤๅษีเป็นผู้ช่วยเหลือนางแก้วหน้าม้าในการแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ และเป็นผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยาให้ด้วย (อภิวิทย์ เรื่องรอง, ๒๕๓๘ : ๑๑๕) กล่าวคือครั้งแรกได้มอบค้อน สี่กรวด และเรือเหาะให้แก่นางแก้วหน้าม้า นางแก้วหน้าม้าจึงสามารถระลอกเขาพระศุเมรุ มาถวายหัวมงคกราชได้สำเร็จ ทำให้รอดพ้นจากการถูกประหารชีวิต และได้เข้าไปอยู่ในวังในฐานะสนมของพินทอง ครั้งที่สองช่วยถอดครูปนางแก้วหน้าม้าให้เป็นหญิงงาม* มอบกระต่ายทอง และบอกทางไปเมืองโรมวิถีให้นางแก้วหน้าม้าเดินทางไปตามพินทอง และครั้งสุดท้ายช่วยแจ้งข่าวว่าพินทองตกอยู่ในเมืองยักษ์และมอบพร้าได้ให้เป็นการ นางแก้วหน้าม้าจึงแปลงกายเป็นมาณพไปช่วยพินทองไว้ได้ทันทั่วทั้ง

พระฤๅษีจึงเป็นผู้ช่วยตัวเองที่สำคัญที่สุดในเรื่องแก้วหน้าม้า เพราะช่วยตั้งสอนนางแก้วหน้าม้าให้มีความรู้ จึงสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตให้สมดังปรารถนาได้

---

* ในเรื่องกล่าวว่านางแก้วหน้าม้าถอดครูปเป็นหญิงงามเมื่อเดินทางมาถึงเมืองโรมวิถีแล้ว จึงสันนิษฐานว่าพระฤๅษีเป็นผู้สอนเวทมนตร์ที่ทำให้ถอดครูปได้

๒) นางมณฑา

นางมณฑาคือมารดาของพินทอง เป็นตัวละครที่ให้ความช่วยเหลือแก่นางแก้วหน้าม้าอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

นางมณฑาเป็นผู้ใหญ่ที่มีความคิดลึกซึ้งและมีความเมตตา กรุณาต่อนางแก้วหน้าม้า ต่างจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เรื่องอื่นที่มักมีความขัดแย้งระหว่างแม่ผัวกับลูกสะใภ้ ในเรื่องพินทองกลอนสวนซึ่งเป็นต้นเค้าของเรื่องแก้วหน้าม้า มารดาของพินทองเป็นคนโหดเหี้ยมมาก เมื่อทราบว่านางสัปคนขอให้พินทองรับเป็นสนมก็สั่งให้ประหารนางสัปคนทันที* แต่เมื่อกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิทรงนำมานิพนธ์เป็นบทละครนอก ได้ปรับเปลี่ยนให้นางมณฑาเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรมและมีความซื่อสัตย์มากขึ้น กล่าวคือ แรกเริ่มเมื่อนางแก้วหน้าม้าให้ดาบมาทวงสัญญาแก่พินทองในวัง ท้าวมงคลราชก็รวมมากสั่งให้ทหารนำดาบไปประหารชีวิต แต่นางมณฑาทูลทัดทานไว้โดยให้เหตุผลว่า พินทองเป็นกษัตริย์ควรรักษาสัตย์จะ และอีกประการหนึ่งพินทองเป็นฝ่ายชายย่อมไม่ได้รับความเสียหาย แต่ท้าวมงคลราชคิดจะฆ่านางแก้วหน้าม้าให้ได้จึงมีรับสั่งให้นางไปชะลอเขาพระสุเมรุมาถวาย เมื่อนางแก้วหน้าม้าสามารถนำมาถวายได้จริง ท้าวมงคลราชก็คิดบิดพลิ้วโดยปรึกษากับนางมณฑาว่าจะประจานแก้วหน้าม้าให้ตายได้หรือไม่ นางมณฑาแสดงความไม่เห็นด้วยและกล่าวตักเตือนท้าวมงคลราชว่า

พระองค์ทรงศักดิ์จักรพาห

มาตรเมื่อนเขาหามาไม่ได้

เสาะหามาได้ก็ไม่ดี

คิดการไม่ต้องประเพณี

พระจะให้ฆ่าพินบันเกศ

เช่นนี้จะทำประการใด

(เล่ม ๑ หน้า ๒๑)

นางมณฑาจึงเป็นกษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ถ้าได้แย้งและทัดทานท้าวมงคลราชเมื่อเห็นว่าใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้อง จึงช่วยให้นางแก้วหน้าม้ารอดพ้นจากอาญา และได้เข้ามาอยู่ในวังตามที่พินทองให้สัญญาไว้ นอกจากนี้นางมณฑายัง

* ดู อัครวิทย์ เรื่องรอง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องแก้วหน้าม้า”, หน้า ๘๒.

ประธานเงินทองและเสื้อผ้าให้แก่นางแก้วหน้าม้า พร้อมทั้งให้โชคนำจัดที่พักอาศัยให้แก่นาง
แก้วหน้าม้าอีกด้วย

เมื่อพินทองทราบเรื่องก็ทุกข์ขอให้นางมณฑาขับไล่นางแก้วหน้าม้าไป
จากวัง นางมณฑาปฏิเสธและให้เหตุผลว่านางแก้วหน้าม้าไม่ได้ทำความผิดที่สมควรถูกขับไล่ไสส่ง
แสดงให้เห็นว่านางมณฑาเป็นคนมีเหตุผล นอกจากนี้ยังเป็นผู้เดียวที่ไม่ตัดสินคุณค่าของคนจาก
รูปลักษณะภายนอก เพราะในตอนนี้นางแก้วหน้าม้าเข้าถวายตัวนั้น นางมณฑาเองเห็นว่านาง
แก้วหน้าม้ามีท่าทางเฉลียวฉลาด ดังคำประพันธ์ว่า

นุ่งห่มปุ๊กปุ่ยกรวยกราย	รูปกายจ๋าม่าคำมิดหมี
ผิดกับคนผู้ทั้งบุรี	แต่ท่วงทีฉลาดอาจอง
	(เล่ม ๑ หน้า ๒๕)

นางมณฑาจึงกล่าวกับพินทองว่านางแก้วหน้าม้าเป็นคนดีมีวิชา อาจ
พึ่งพาอาศัยได้ในวันข้างหน้า หากพินทองชิงชิงรังเกียจนางแก้วหน้าม้ามาก นางจะเป็น
ผู้รับผิดชอบเลี้ยงดูนางแก้วหน้าม้าไว้เอง ดังความว่า

นางแก้วสัปรคนคนนี่	ต้องจะมีเดชกล้าหาญ
รู้เหาะเหินเดินโดยพโยมมาน	จึงได้ศิลาถนพรวนร่าย
	(เล่ม ๑ หน้า ๒๐)

นางนี้มีอิทธิฤทธิ์ไกร	เลี้ยงไว้สำหรับอับจน
เจ้าไม่รักใครก็ไม่ว่า	มารดาจะเลี้ยงเลี้ยงกุศล
	(เล่ม ๑ หน้า ๒๖)

นับว่านางมณฑาเป็นผู้ใหญ่ที่สุ่มรอบคอบและมองเห็นการณ์ไกล
เพราะต่อมานางแก้วหน้าม้าได้ช่วยชีวิตพินทองไว้ได้ เมื่อพินทองหลงเข้าไปในเมืองยักษ์ สมดังที่
นางมณฑาได้คาดการณ์ไว้

เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความยุติธรรมและความมีเหตุผลของนางมณฑาอีกคนหนึ่ง คือตอนนางแก้วหน้าม้านำโอรสมาถวายพินทอง พินทองกล่าวหาว่านางแก้วหน้าม้าขโมยลูกของนางมณฑามาเพราะจำห้ามรงค์และผ้าสไบได้ นางมณฑาไม่เชื่อพินทองและได้แย้งว่านางแก้วหน้าม้ามีน้ำนมให้ลูกกิน จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะไปขโมยลูกของคนอื่นมา

จวบจนเมื่อความจริงทุกอย่างเปิดเผย นางมณฑาก็เป็นผู้สนับสนุนให้นางแก้วหน้าม้าได้อภิเษกเป็นมเหสีเอกของพินทอง โดยให้เหตุผลแก่ท้าวมงคลราชว่า แม้นางแก้วหน้าม้าจะไม่ใช่พงศ์กษัตริย์แต่ก็มีความชอบธรรมที่จะได้ตำแหน่งนี้ เพราะมีบุญคุณต่อพินทองแล้วประทานนามให้นางแก้วหน้าม้าเสียใหม่ว่า “นางมณฑิศรีเมือง” การให้นางมณฑาเป็นผู้ตัดสินปัญหานี้เพื่อป้องกันคำครหาว่าพินทองมีใจลำเอียงรักนางมณฑามากกว่านางทัศนมาติ เพราะพินทองได้เข้าพิธีอภิเษกกับนางทัศนมาติมาก่อน กวีจึงให้ผู้ใหญ่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย เพราะสังคมไทยมักให้ความสำคัญแก่ผู้อาวุโสเสมอ และเป็นการยกย่องผู้หญิง คือนางมณฑาว่ามีสติปัญญาในการแก้ไขปัญหาคณะหน้า และช่วยให้ผู้ชมและผู้อ่านไม่รู้สึกกับข้อใจเมื่อเห็นว่าตัวเอกถูกกดดันแก่ถึงหรือถูกบีบบังคับมากจนเกินไปด้วย

๓) นางสร้อยสุวรรณจันทร์

นางสร้อยสุวรรณจันทร์เป็นตัวละครที่ช่วยส่งเสริมคุณธรรมของนางแก้วหน้าม้าให้โดดเด่นยิ่งขึ้น

นางสร้อยสุวรรณจันทร์เป็นธิดาของท้าวพาลราช แม้จะมีชาติตระกูลสูงแต่ก็มีฐานะเป็นเพียงสนมของพินทองเท่านั้น เนื่องจากเป็นภรรยาที่ได้มาจากการชนะศึกสงคราม เมื่อพินทองพานางทั้งสองมาอยู่ในเมืองมิลิตา ทุกครั้งที่พบสร้อยสุวรรณจันทร์ นางแก้วหน้าม้ามักจะแกล้งข่มขู่และหาเรื่องวิวาทกับสร้อยสุวรรณจันทร์ เพื่อยั่วให้พินทองโกรธ เพราะตระหนักว่านางทั้งสองมีความเคารพยำเกรงคนอย่างมาก แต่เมื่ออยู่กันตามลำพังนางแก้วหน้าม้าจะแสดงความเมตตาปรานี และดักเตือนตั้งต่อนสร้อยสุวรรณจันทร์ด้วยความห่วงใยเสมอ ตัวอย่างเช่น

บัดนั้น
รักเจ้าเราว่าด้วยปรานี

นางแก้วตอบความตามที่
กลัวจะเสียชีวิตว้าวาย

เจ้าอย่าประมาทราชกิจ
ขึ้นมาไม่ฟังหลังจะตาย

ทรงฤทธิ์มุ่นมุดใจหาย
วุ่นวายสมเพชเวทนา
(เล่ม ๖ หน้า ๒๒)

ในที่สุดเมื่อสร้อยสุวรรณจันทร์อ่อนวอนให้ถอดรูปเป็นหญิงงามให้ดู
อีกครั้งหนึ่ง นางแก้วหน้าม้าก็ยินยอมทำตามเพราะมีใจเมตตา ดังที่นางกล่าวว่า

บัดนั้น
เพราะเราคิดเมตตาปราณี

นางแก้วหน้าม้าปรามตามที
จะถอดครั้งเดียวนี้ให้ชมเชย
(เล่ม ๖ หน้า ๒๓)

พินทองจึงมีโอกาสนำรูปหน้าม้านั้นไปทำลาย ดั่งนั้นสร้อยสุวรรณจันทร์จึงเป็นตัวละครที่มี
บทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง เพราะเป็นผู้ไขปริศนาของเรื่องทั้งหมดว่าแท้จริงแล้วนาง
แก้วหน้าม้า มาฆพ และนางมณีเป็นคน ๆ เดียวกัน ทำให้ความขัดแย้งในเรื่องคลี่คลายลง เรื่องจึง
จบอย่างมีความสุข นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ชมและผู้อ่านเห็นว่านางแก้วหน้าม้าเป็นผู้ที่มีคุณธรรม คือ
มีความเมตตาและรู้จักให้อภัยผู้อื่นอีกด้วย

- เรื่องไกรทอง

ตัวละครประกอบที่มีบทบาทในการช่วยเหลือตัวเองในเรื่องไกรทอง
ได้แก่ พระอาจารย์วัดหน้าพระธาตุ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเนื่องจากเรื่องไกรทองมีที่มาจากเค้าเรื่องจริง จึง
กำหนดให้ผู้ช่วยตัวเองเป็นบุคคลในสังคมที่ชาวบ้านคุ้นเคย ได้แก่ พระสงฆ์ซึ่งนับถือกันว่าเป็น
ผู้ทรงคุณวิद्याคม แทนที่จะเป็นพระฤๅษีหรือพระอินทร์เหมือนในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป

พระอาจารย์วัดหน้าพระธาตุเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาปราบจระเข้ให้
ไกรทอง และเมื่อไกรทองมาราบเรียนว่าจะไปรับอาสาปราบชาลวัน พระอาจารย์ก็ช่วยแนะนำว่า
ชาลวันมีเขี้ยวแก้วกายสิทธิ์ ทำให้คงทนต่ออาวุธทุกชนิด เว้นแต่ทองคำตัดโลหะเท่านั้นจึงจะฆ่า

ชาลวันได้ ต่อจากนั้นพระอาจารย์ได้มอบมิดหมอบ หอกสกัดโลหะและเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ให้ ไกรทอง

พระอาจารย์จึงเป็นตัวละครที่ให้ความช่วยเหลือ ไกรทองมากที่สุด เพราะเป็นผู้สอนให้ไกรทองมีความรู้และเป็นผู้นอบอาวชิรเวศให้ไกรทอง ทำให้ไกรทองสามารถปราบชาลวันได้สำเร็จ

- เรื่องเทวีธูนางคฤดา

ในเรื่องเทวีธูนางคฤดา ตัวละครประกอบที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือตัวเอง มีจำนวนมากกว่าในพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ และล้วนแต่เป็นผู้ช่วยตัวเองฝ่ายชายทั้งสิ้น ได้แก่

๑) ท้าวโกยวงศ์และนางชีวิกา

ท้าวโกยวงศ์และนางชีวิกาซึ่งเป็นพระชนกชนนีของเทวีธูนุราช เป็นผู้ช่วยเหลือเทวีธูนุราชในตอนต้นเรื่อง

หลังจากเทวีธูนุราชถูกนางคฤดาจับตัวไป เทวีธูนุราชได้หลอกให้นางคฤดาพาตัวกลับมายังเมืองมยุรา ท้าวโกยวงศ์พยายามอุทธรณ์นางคฤดาเพื่อขอคัดผ่อนให้เทวีธูนุราชมีชันษามากกว่านี้จึงจะให้อภิเษกกับนางคฤดา แต่นางคฤดาไม่ยินยอม ท้าวโกยวงศ์จึงให้เทวีธูนุราชขอมเหตุนางคฤดา แล้วจับใส่จันทับจะนำไปถ่วงน้ำ แต่นางคฤดาพังกรงออกมาได้เสียก่อน ท้าวโกยวงศ์และนางชีวิกาใช้ความพยายามครั้งสุดท้ายเหนี่ยวรั้งให้นางคฤดาพักอยู่ในเมืองมยุรา แต่ไม่สำเร็จ

นอกจากท้าวโกยวงศ์และนางชีวิกาจะเป็นผู้ช่วยตัวเองฝ่ายชายคือเทวีธูนุราชแล้ว ยังทำให้ผู้ชมและผู้อ่านเห็นว่านางคฤดามีปัญญา รู้เท่าทันคน เป็นการส่งเสริมคุณลักษณะของตัวเองฝ่ายหญิงอีกประการหนึ่งด้วย

๒) ท้าววิเรนทร์

ท้าววิเรนทร์เป็นตัวละครที่ให้ความช่วยเหลือเทวัญนุราชอีกผู้หนึ่ง ในขณะที่เทวัญนุราชถูกนางศุภาจับตัวไว้ นั้นได้พบกับกองทัพของท้าววิเรนทร์ ท้าววิเรนทร์สั่งให้ทหารช่วยกันไล่ตีนางศุภา แล้วให้เทวัญนุราชร่วมเดินทางมาด้วย แต่บังเอิญเทวัญนุราชหนีนางศุภาเข้าไปอยู่ในรถของนางจันทดีแล้วได้ลอบรักกัน เมื่อกลับถึงเมืองมารันท้าววิเรนทร์จึงปรึกษากับมหาดเล็กงานอภิเษกเทวัญนุราชกับนางจันทดีเสีย แม้จะรู้สึกริ้วเทวัญนุราชอยู่บ้างก็ตาม

ในเรื่องเทวัญนางศุภาจึงไม่มีความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขย แม้ว่าเทวัญนุราชจะประพฤติดัวไม่ถูกต้องตามประเพณี เนื่องจากท้าววิเรนทร์เป็นกษัตริย์ที่มีเมตตาธรรมและมีเหตุผล

๓) พระฤๅษี

ในเรื่องมีพระฤๅษีสองคนที่เป็นผู้ช่วยเหลือเทวัญนุราช พระฤๅษีคนแรกเป็นอาจารย์ของท้าววิเรนทร์ซึ่งได้รับเชิญให้มาร่วมงานอภิเษกเทวัญนุราชกับนางจันทดี พระฤๅษีเป็นผู้มอบไม้เท้าวิเศษและสอมนมนตร์ปราบนางศุภาให้เทวัญนุราช

พระฤๅษีอีกคนหนึ่งจำศีลอยู่ที่เขาเขี้ยว เทวัญนุราชได้มาถามทางไปเมืองวิรุญภักตร์แต่บังเอิญถูกดาไฟของพระฤๅษีเผาจนเสียชีวิต พระฤๅษีจึงช่วยชุบร่างให้ใหม่เป็นเพชรแล้วมอบสรและพระขรรค์ให้เทวัญนุราช ต่อมาเทวัญนุราชได้มอบพระขรรค์ให้นางศุภาใช้เป็นอาวุธสู้กับยักษ์

๔) นกอินทรี

กวีทรงสร้างนกอินทรีให้เป็นพาหนะของเทวัญนุราชและนางศุภาโดยกำหนดให้นกอินทรีคู่นี้ถูกวิรุญภักตร์ฆ่า แต่พระฤๅษีได้ช่วยชุบร่างให้ใหม่ นกอินทรีจึงเป็นตัวละครฝ่ายเดียวกับเทวัญนุราชเพราะมีศัตรูคนเดียวกัน

นกอินทรีมีบทบาทช่วยให้เทวัญนุราชและนางศุลาเดินทางไปถึงเมืองวิรุณภัทรได้รวดเร็วขึ้น เพราะหากเดินเท้าไปจะต้องใช้เวลาถึงหนึ่งปี แต่นกอินทรีสามารถบินไปถึงภายในระยะเวลาหนึ่งวันเท่านั้น เทวัญนุราชและนางศุลาจึงไปช่วยเหลือนางจันทวดีได้ทันเวลา

การมีตัวละครประกอบจำนวนมากทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยตัวเอกฝ่ายชายในเรื่องเทวัญนางศุลา สะท้อนให้เห็นว่าเทวัญนุราชคือความสามารถ ต้องพึ่งผู้อื่นอยู่บ่อยครั้งหรืออาจพิจารณาได้อีกแง่มุมหนึ่งว่าผู้ที่มีสถานภาพเป็นกษัตริย์ไม่จำเป็นต้องเป็นคนเก่งกล้าสามารถเสมอไป เพราะหากมีผู้ช่วยเหลือและบริวารที่ดีก็สามารถแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ให้ถูกลงไปได้เช่นเดียวกัน

- เรื่องมณีพิชัย

ในเรื่องมณีพิชัย ท้าวพิชัยนุราชเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือปกป้องนางขอมพระกถินในตอนต้น คือเมื่อท้าวพิชัยนุราชทราบวามณีพิชัยพานางขอมพระกถินมาอยู่ในวังก็แสดงความรักใคร่เอ็นดูนางขอมพระกถิน และกล่าวขอโทษที่ไม่ได้จัดขบวนไปต้อนรับให้สมเกียรติ พร้อมทั้งสัญญาว่าจะจัดงานอภิเษกให้ เมื่อนางจันทรหัตถทานวามณีพิชัยจะต้องไปอภิเษกกับนางจินตะหาราชิดาพระเจ้ากรุงจีนเท่านั้น ท้าวพิชัยนุราชก็ช่วยได้แย่งว่าถึงมณีพิชัยจะมีชายาแล้วก็สามารถมีเพิ่มได้อีก ถ้าพระเจ้ากรุงจีนไม่พอพระทัยก็จะขอลองทำศึกดูสักครั้ง แต่ตอนนี้ควรให้มณีพิชัยอยู่กับนางขอมพระกถินสักปีหนึ่งก่อน จึงค่อยเดินทางไปอภิเษกกับรัชดาพระเจ้ากรุงจีนในภายหลัง

ท้าวพิชัยนุราชจึงเป็นกษัตริย์ที่ประพฤตินิยมเป็นผู้ใหญ่และมีความเข้าใจโลกและชีวิตมากกว่านางจันทร

- เรื่องสุวรรณหงส์

เรื่องสุวรรณหงส์ มีกุนภณฆ์และพระอินทร์เป็นผู้ช่วยตัวเอกฝ่ายหญิง และท้าวศุทัญนุราชเป็นผู้ช่วยตัวเอกฝ่ายชาย

๑) กุมภกษัตริย์

กุมภกษัตริย์เป็นยักษ์ที่รู้เวทมนตร์คาถาและมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีบทบาทเป็นทั้งเพื่อน ข้าราชการและพี่เลี้ยง* ของนางเกศสุริยง

นางเกศสุริยงได้พบกุมภกษัตริย์ระหว่างเดินทางไปช่วยสุวรรณหงส์ ทั้งสองได้รบกัน กุมภกษัตริย์เป็นฝ่ายปราชัย แต่นางเกศสุริยงช่วยชุบชีวิตขึ้นใหม่ กุมภกษัตริย์จึงยอมเป็น ข้าราชการ ด้วยเหตุนี้กุมภกษัตริย์จึงเป็นตัวละครที่ช่วยส่งเสริมตัวเอกฝ่ายหญิงให้เด่นขึ้น คือทำให้ ผู้ชมและผู้อ่านเห็นว่านางเกศสุริยงเป็นหญิงเก่ง กล้าหาญ และมีความเมตตากรุณา

กุมภกษัตริย์ช่วยนำทางนางเกศสุริยงไปเมืองไอยร์ตัน นอกจากจะคอย รับใช้นางเกศสุริยงแล้ว ยังชี้ชวนให้ชมนกชมไม้ คอยเข้าเฝ้าหยอกถือนางเกศสุริยงให้คลายความ เหน็ดเหนื่อยและเศร้าหมองระหว่างการเดินทาง เมื่อมาถึงเมืองไอยร์ตันและรับอาสาแก้ไข สุวรรณหงส์แล้ว กุมภกษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือนางเกศสุริยงแก้อุปสรรคทดสอบของ สุวรรณหงส์ไว้ได้ ทำให้สุวรรณหงส์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าพราหมณ์เล็กเป็นหญิงหรือไม่

นอกจากเป็นผู้ช่วยสำคัญของนางเกศสุริยงแล้ว กุมภกษัตริย์ยังเป็น ตัวตลกที่สร้างความครื้นเครงให้แก่การแสดงละครนอกด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในบทที่ ๕

๒) พระอินทร์

พระอินทร์ เป็นผู้ช่วยนางเกศสุริยงให้เดินทางไปช่วยชุบชีวิต สุวรรณหงส์ได้สำเร็จ โดยพระอินทร์ช่วยแปลงร่างนางเกศสุริยงให้เป็นพราหมณ์ แล้วนิมิต ชำรงรงค์เป็นตัวแทนนางเกศสุริยงให้กลับไปอยู่ยังเมืองมัตตัง เพื่อไม่ให้ใครทราบว่านางหายตัวไป พร้อมทั้งมอบน้ำมันวิเศษที่ใช้ชุบชีวิตคนและมอบสรให้แก่นางเกศสุริยงด้วย

---

* นางเกศสุริยงมีพี่เลี้ยงห้าคน ซึ่งเป็นผู้ทำหอกยนต์นำสุวรรณหงส์ คำว่า "พี่เลี้ยง" ในที่นี้หมายถึงกุมภกษัตริย์มีบทบาทคล้ายเป็นพี่เลี้ยง เช่นคอยดูแล ให้คำปรึกษาแนะนำ ฯลฯ แต่ไม่ได้ มีฐานะเป็นพี่เลี้ยงจริง ๆ

พระอินทร์จึงเป็นผู้แก้ไขอุปสรรคเบื้องต้นให้นางเกศสุริยง คือทำให้นางเดินทางไปโดยสะดวกและปลอดภัยเพราะได้แปลงเพศเป็นชายแล้ว และยังมีศรเป็นอาวุธไว้ป้องกันตัว นอกจากนี้ยังไม่ต้องกังวลว่าท้าวสุวรรณวิหังผู้เป็นบิดาจะออกติดตาม เพราะมีนางนิมิตอยู่แทนตัว

๓) ท้าวสุทัณฺฑนุราช

ท้าวสุทัณฺฑนุราชเป็นบิดาของสุวรรณหงส์ เป็นผู้ช่วยเหลือสุวรรณหงส์

ท้าวสุทัณฺฑนุราชแนะนำสุวรรณหงส์ให้ทำอุบายพิชิตนว่า พราหมณ์เล็กใช้ศรหรือไม้โดยให้พาไปชมดอกไม้ เพชรพลอย และพาไปตรงน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง แต่สุวรรณหงส์ไม่สามารถจับพิรุณใด ๆ ได้ซ้ำยังถูกนางเกศสุริยงซ่อนกลอีกด้วย

ท้าวสุทัณฺฑนุราชจึงช่วยส่งเสริมคุณลักษณะของนางเกศสุริยงทางอ้อมให้เห็นว่านางเกศสุริยงมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าสุวรรณหงส์

จากการศึกษาวิเคราะห์ตัวละครประกอบที่มีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือหรือสนับสนุนตัวเองในพระนิพนธ์บทละครนอกทั้ง ๕ เรื่อง พบว่าแม้จะมีตัวละครอื่น ๆ คอยให้ความช่วยเหลือตัวเองทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยตัวเองได้ดี ได้แก่ คุณธรรม สติปัญญา และความสามรถของตัวเอง เช่น ท้าวพิชัยนุราชช่วยให้มณีพิชัยและนางขอมพระกัณทรองรักกันต่อไปได้โดยเปิดเผย แต่ด้วยความเขลาของมณีพิชัย ทั้งสองจึงถูกพรากจากกัน ท้าวสุทัณฺฑนุราชช่วยแนะนำอุบายให้สุวรรณหงส์ทดสอบพราหมณ์เล็กถึงสามประการ แต่สุวรรณหงส์มีปัญหาคือยกว่านางเกศสุริยงจึงไม่สามารถพิสูจน์ความจริงได้ พระฤาษีและพระอินทร์มอบเพียงเครื่องมือที่ช่วยขจัดอุปสรรคเบื้องต้นแก่ตัวเองฝ่ายหญิง คือให้พริ้วได้และเรือเหาะแก่นางแก้วหน้าม้า และให้น้ำมันวิเศษและศรแก่นางเกศสุริยง เช่นเดียวกันกับพระอาจารย์วัดหน้าพระธาตุมอบทองคำตัดโลหะและมีคมขอให้ไกรทอง แต่ตัวละครดังกล่าวต้องใช้คุณธรรมและความสามารถเฉพาะตน เช่น ความกล้าหาญ ความเพียร และสติปัญญา ฯลฯ ในการฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยตนเองจึงจะประสบความสำเร็จ

๓.๖.๓.๑.๒ ตัวละครที่เป็นฝ่ายปฏิปักษ์

แม้ว่าตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์จะเป็นฝ่ายตรงข้ามกับตัวเอก แต่ก็มีส่วนในการส่งเสริมคุณลักษณะเด่นของตัวเอกด้วยเช่นกัน ดังจะวิเคราะห์ให้เห็นต่อไปนี้

- เรื่องแก้วหน้าม้า

๑) ท้าวมงคลราช

ท้าวมงคลราชเป็นตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ที่ช่วยส่งเสริมให้เห็นคุณลักษณะของนางแก้วหน้าม้า กล่าวคือเมื่อนางแก้วหน้าม้าให้ดาบเข้ามาทวงสัญญาในวังท้าวมงคลราชทรงพิโรธและแสดงความเกลียดชังนางแก้วหน้าม้าอย่างเปิดเผย ครั้นไม่สามารถสังหารดาบได้เพราะนางมณฑาห้ามปรามไว้ ก็คิดฆ่านางแก้วหน้าม้าโดยสั่งให้ไปชะลอเขาพระศูมรมาถวาย นางแก้วหน้าม้าจึงมีโอกาสดำเนินการแสดงความสามารถและคุณธรรม คือความเพียรและความกล้าหาญให้เป็นที่ประจักษ์ เมื่อจำเป็นต้องรับนางแก้วหน้าม้าเข้ามาอยู่ในวัง ท้าวมงคลราชก็ช่วยหาทางให้พินทองหนีไปอยู่ต่างเมืองโดยส่งนางทัศนาลีแห่งเมืองโรมวิถีให้เป็นชายา นางแก้วหน้าม้าจึงเดินทางติดตามไปเพื่อหาวิธีมีลูกกับพินทอง ท้าวมงคลราชจึงมีส่วนช่วยให้นางแก้วหน้าม้าได้แสดงความเฉลียวฉลาดในการวางแผนซ่อนกมลพินทอง

แต่ภายหลังเมื่อท้าวมงคลราชทราบว่านางแก้วหน้าม้าเป็นผู้ช่วยชีวิตพินทองก็โปรดให้นางแก้วหน้าม้าเป็นมเหสีเอกของพินทอง และแต่งตั้งให้บิดามารดาของนางเป็นเศรษฐี ท้าวมงคลราชจึงกลายเป็นผู้ช่วยสนับสนุนให้นางแก้วหน้าม้าประสบความสำเร็จในตอนที่ท้ายเรื่อง

๒) ท้าวพาลราช

พาลราชหรือพานาสूरเป็นตัวละครแบบฉบับ (Typed Character) ที่กวีทรงสร้างขึ้นเพื่อเชิดชูความสามารถของนางแก้วหน้าม้า แต่มีบทบาทเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น

กวีสร้างเรื่องให้ขบวนเรือสำเภาของพินทองถูกพายุพัดเข้าไปในเมือง
ยักษ์เพื่อให้นางแก้วหน้าม้าเดินทางมาช่วยเหลือ และได้แสดงความสามารถในเชิงรบโดยบรรยายให้
เห็นว่าพาดรราชเป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์มาก แต่นางแก้วหน้าม้าซึ่งแปลงเป็นมาดพก็ต่อสู้กับพาดรราช
อย่างแคล้วคล่องว่องไว และสามารถฆ่าพาดรราชได้ในที่สุด

การที่นางแก้วหน้าม้าเป็นผู้ต่อสู้กับยักษ์ ขณะที่พินทองเป็นฝ่ายรับ
การปกป้องคุ้มครอง แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างความกล้าหาญของนางแก้วหน้าม้ากับ
ความขลาดของพินทองอย่างชัดเจน พาดรราชจึงเป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมให้เห็นฝีมือ
ในเชิงรบและความกล้าหาญของนางแก้วหน้าม้า

- เรื่องเทวัญนางคฤา

ตัวละครปฏิบัติในเรื่องเทวัญนางคฤา ได้แก่ วิรุณภักตร์

วิรุณภักตร์เป็นยักษ์ที่มาสะกดทัพแล้วลักตัวนางจันทวดีไป
เทวัญนุราชจึงต้องออกติดตามมเหสี แต่เนื่องจากเทวัญนุราชไม่มีความสามารถในการรบ ผู้ที่
แสดงความสามารถในตอนนี้จึงเป็นนางคฤา นอกจากนี้กวียังกำหนดเงื่อนไขว่าวิรุณภักตร์จะตาย
ต่อเมื่อถูกผู้หญิงฆ่าเท่านั้น เท่ากับเป็นการเจาะจงให้นางคฤารับบทบาทนี้โดยตรง แต่ดันฉบับที่พบ
มีเพียงคอนนางคฤาตกลงให้วิรุณภักตร์เชื่อว่าตนเป็นหมอเสน่ห์เท่านั้น

ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าวิรุณภักตร์เป็นตัวละครที่กวีทรงสร้างขึ้นเพื่อ
แสดงให้เห็นคุณลักษณะเด่นและความสามารถของนางคฤา

- เรื่องมณีพิชัย

นางจันทระเป็นตัวละครที่สร้างความขัดแย้งในเรื่อง เป็นเหตุให้ตัวเอก
คือมณีพิชัยและนางขอมพระกัณธิด้องพลัดพรากจากกัน ทำให้นางขอมพระกัณธิดีมีโอกาสได้แสดง
บุญบารมีและความสามารถ

นางจันทระเป็นคนเจ้าเล่ห์เพทุบาย โลกมาก และใจโหดเหี้ยม เมื่อเห็นว่ามณีพิชัยหลงใหลนางขอพระกถิน และคงไม่ยอมไปอภิเษกกับพระธิดาพระเจ้ากรุงจีนง่าย ๆ จึงคิดหาทางกำจัดนางขอพระกถิน เพราะเห็นว่าพระเจ้ากรุงจีนเป็นเจ้านครใหญ่มีฐานะร่ำรวย ส่วนนางขอพระกถินเป็นหญิงตัวคนเดียวมาจากป่าดง ไม่มีหลักฐานยืนยันได้แน่ชัดว่าเป็นธิดาของพระอินทร์จริง นางจันทระจึงสร้างหลักฐานผูกมัดว่านางขอพระกถินกินแมว โดยเอาเลือดแมวมาทาริมฝีปากและตัดหางแมวมาเสียบผมนางขอพระกถิน เมื่อดวงมณีพิชัยให้หลงเชื่อได้แล้วนางจันทระก็จับนางขอพระกถินใส่หีบให้นางกำนัลนำไปทิ้งในป่า โดยหวังให้นางขอพระกถินถูกสัตว์ร้ายในป่าฆ่าเสียหรือหลงทางอดอาหารจนตายไป แต่ด้วยบุญบารมีของนางขอพระกถินซึ่งเป็นธิดาของพระอินทร์ พระอินทร์จึงเสด็จมาช่วยเหลือและหาวิธีให้นางขอพระกถินได้แก่แค้นนางจันทระต่อไป

นางจันทระจึงเป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมคุณลักษณะของนางขอพระกถิน และแสดงให้เห็นข้อบกพร่องของมณีพิชัย

ตัวละครฝ่ายปฏิบัติในพระนิพนธ์บทละครนอกจึงมีบทบาทในการส่งเสริมคุณลักษณะของตัวเอกทางอ้อม เพราะเป็นผู้สร้างความขัดแย้งในเรื่อง ทำให้ตัวเอกมีโอกาสได้แสดงวิชาความรู้ หรือความสามารถในการรบให้ปรากฏ

๑.๖.๓.๒ ตัวละครประกอบที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องน้อย

ตัวละครในกลุ่มนี้มีความสำคัญเช่นเดียวกับตัวละครประเภทอื่น ๆ เพราะช่วยให้เนื้อเรื่องมีความสมบูรณ์ นอกจากนี้ตัวละครบางตัวยังช่วยสร้างความสนุกสนานในการแสดงละครนอกด้วย ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- เรื่องแก้วหน้าม้า

๑) คายาย

ในเรื่องแก้วหน้าม้า มีคายนสองคู่ที่สร้างความครึ้นเครงสนุกสนานให้แก่เรื่อง ส่วนใหญ่เป็นการทำกริยาเป็น เงอะงะ หรือทำอะไร ไม่ถูกกาลเทศะเพื่อเรียกเสียงหัวเราะจาก ผู้ชมและผู้อ่าน

คายนคู่แรกเป็นบิดามารดาของนางแก้วหน้าม้า เป็นผู้เข้าไปทวงสัญญา กับ พินทองในวังแต่กลับถูกท้าวมงคลราชคาดโทษ จึงแสดงกริยาหวาดกลัวต่าง ๆ อย่างชวนขบขัน เช่น ตะกายเข้าอกอกกัน ร้องให้เสียงคังอ้ออึง และตอนท้ายเรื่องเมื่อท้าวมงคลราชเชิญให้ไป ร่วมงานอภิเษกระหว่างพินทองกับนางมณี คายนก็ประหม่าจนทำอะไรไม่ถูก เช่น นั่งยอง ๆ มา ในวอ พวกกันกราบไหว้ นางมณีเพราะจำไม่ได้ว่าเป็นธิดาของคน ๆ ๑

ส่วนคายนคู่ที่สอง เป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์นางมณีขณะที่ทำนักรอยู่ในเมือง โรมวิถี ทั้งคู่มีพฤติกรรมที่ชวนขันในตอนทีนางมณีคลอดลูก เพราะตื่นเต้นดีใจจนดิคไฟคัมน้ำ ไม่ถูก พวกกันวิ่งไปวิ่งมาอย่างโกลาหล

ประเด็นที่น่าสังเกตคือ แม้คายนทั้งสองคู่จะเป็นผู้อาวุโสและมีฐานะเป็น ผู้ปกครองของนางแก้วหน้าม้า แต่ไม่มีบทบาทในการชี้นำทางความคิดแก่นางแก้วหน้าม้าเลย เพราะนางแก้วหน้าม้าเป็นผู้ตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ ทุกเรื่องด้วยตนเองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการ เดินทางไปเสาะหาเขาพระศูเมรุหรือการพาโอรสกลับเมืองมิลิลาโดยไม่ยอมร่วมเดินทางไปกับ พินทอง ทำให้ผู้ชมและผู้อ่านเห็นว่านางแก้วหน้าม้ามีความเชื่อมั่นในตนเอง รู้จักใช้สติปัญญา แก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยไม่สร้างภาระให้แก่ผู้อื่น

- เรื่องไกรทอง

๑) เศรษฐีเมืองพิจิตร

บทละครนอกเรื่องไกรทอง พระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์มีความสัมพันธ์เรื่องตัวละครระหว่างเศรษฐีเมืองพิจิตรกับเจ้าเมืองพิจิตร กล่าวคือ เมื่อไกรทองเข้ารับอาสาปราบชาตวัน เจ้าเมืองพิจิตรได้ให้ไกรทองและเศรษฐีทำสัญญากันไว้ แต่เมื่อไกรทองปราบชาตวันได้แล้วพาตะเภาทองมาส่ง บิดามารดาของนางกลับกลายเป็นเจ้าเมืองพิจิตรและนางสาคร

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เนื่องจากนิทานพื้นบ้านเรื่องไกรทองมีหลายสำนวน บางสำนวนก็กล่าวว่านางตะเภาทองเป็นธิดาเศรษฐีเมืองพิจิตร บางสำนวนก็กล่าวว่าเป็นธิดาเจ้าเมืองพิจิตร เมื่อกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์บทละครเรื่องนี้ คงจะทรงนิพนธ์ที่ละตอนจึงเกิดความคลาดเคลื่อนดังกล่าว แต่จะเป็นเศรษฐีเมืองพิจิตรหรือเจ้าเมืองพิจิตรก็เป็นผู้ช่วยสนับสนุนไกรทองให้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น โดยยกทรัพย์สินสมบัติให้ถึงหนึ่งและยกธิดาทั้งสองคนให้เป็นภรรยาไกรทอง

๒) ท้าวรำไพ

ท้าวรำไพเป็นพญากระษัตริย์ มีฐานะเป็นปู่ชาตวัน แต่จัดอยู่ในประเภทตัวละครฝ่ายดีเพราะตั้งอยู่ในธรรม

ท้าวรำไพเตือนชาตวันว่าจะมีเคราะห์หนักและกำชับให้อยู่แต่ในถ้ำ แต่ชาตวันไม่เชื่อฟัง ออกไปต่อสู้กับไกรทองจนบาดเจ็บกลับมา ท้าวรำไพปฏิเสธไม่ยอมให้ความช่วยเหลือใด ๆ แก่ชาตวันอีก ชาตวันจึงถูกไกรทองจับได้และถูกชาวบ้านรุมฆ่าในที่สุด

พฤติกรรมของท้าวรำไพเป็นการย้ำให้เห็นว่าชาตวันมีความผิด ควรแก้กรรมโทษมากขึ้น เพราะแม้แต่ปู่ของชาตวันเองยังไม่สนใจช่วยเหลือชาตวัน

- เรื่องมณีพิชัย

๑) ท้าววรรณและนางบุษบง

ท้าววรรณมีบทบาทในเรื่องมณีพิชัยตอนต้น คือให้นางเกษมิซึ่งเป็นพระธิดา เลือกลูกตามใจสมัคร แต่นางเกษมิเลือกคนบ้าเป็นคู่ครอง จึงถูกพระชนกชนนีขับไล่ออกจากเมือง แต่เจ้าบ้านแสดงตัวว่าเป็นพระอินทร์จำแลงมา ท้าววรรณและนางบุษบงจึงขอกับพระอินทร์ และกล่าวฝากฝังนางเกษมิไว้กับพระอินทร์

พฤติกรรมของท้าววรรณในตอนนี้นั้นชวนขบขันมาก เพราะมีทั้งอารมณ์โกรธ ที่พระธิดาองค์เดียวเลือกคนบ้าที่ไม่มีความเหมาะสมคู่ควรทั้งด้านฐานะและชาติตระกูลเป็นคู่ จึงดูค่าและทำกิริยาเอะอะปึงปึงด้วยความโมโห มีทั้งความหวาดกลัวคนบ้าจะเข้ามาทำร้ายจนตัวถัน ้จันงกพลัดตกจากที่ประทับ และมีทั้งความประหลาดใจที่คนบ้ากลายเป็นพระอินทร์พาพระธิดา เหาะขึ้นไปบนสวรรค์จนตกตะลึงตาค้าง ซึ่งจะสร้างความสนุกครื้นเครงในการแสดงละครนอก เป็นอย่างมาก แต่ความค่อจากนี้ท้าววรรณและนางบุษบงไม่มีบทบาทใด ๆ ในเรื่องอีก

๒) พระเจ้ากรุงจีน

พระเจ้ากรุงจีนเป็นผู้ส่งราชทูตมาสู่ขอพระมณีพิชัยให้ไปอภิเษกกับนางจินตหรา ซึ่งเป็นพระธิดาองค์เล็ก และกล่าวตำหนิมาว่าหากท้าวพิชัยนุราชไม่ตกลงก็จะยกทัพมาตี กรุงศรีอยุธยา

พระเจ้ากรุงจีนจึงเป็นตัวละครที่ช่วยให้พฤติกรรมของนางจันทรีที่ไต่ร้าย นางขอพระกลืนมีความสมเหตุสมผลมากขึ้น อย่างไรก็ตามพระเจ้ากรุงจีนไม่มีบทบาทอื่นใด ในการดำเนินเรื่อง

- เรื่องสุวรรณหงส์

ตัวประกอบที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องเลยคือนนยูเวก นนยูเวกเป็นน้อง
กุมภภักษ์ กวีกล่าวถึงนนยูเวกแต่เพียงว่า นางเกศสุริยงได้มอบหมายให้นนยูเวกเป็นผู้ดูแลสถานที่พัก
ของกุมภภักษ์ระหว่างที่กุมภภักษ์ไม่อยู่เท่านั้น

เท่าที่กล่าวมาเห็นได้ว่าตัวละครประกอบในพระนิพนธ์บทละครนอกมีความสำคัญไม่
แพ้ตัวละครประเภทอื่น ส่วนใหญ่เป็นผู้ช่วยเหลือ สนับสนุนและส่งเสริมตัวเอกทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม นอกจากนี้ตัวละครประกอบยังมีส่วนช่วยสร้างสีสันและความสนุกสนานครึกครื้นในการ
แสดงละครนอกด้วย

จากการศึกษาวิเคราะห์บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศ์นครนรินทรฤทธิ์ พบ
ว่ากวีทรงนิพนธ์บทละครเฉพาะตอนเพื่อใช้แสดงละครมากกว่าจะนิพนธ์เป็นเรื่องยาวติดต่อกัน
โดยมีลักษณะเด่นคือให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมีความรู้ความสามารถ และมีบทบาทเด่นเหนือตัวเอก
ฝ่ายชาย และนิยมสร้างตัวเอกฝ่ายชายและฝ่ายหญิงให้มีคุณสมบัติต่างไปจากตัวเอกในขนบเดิม
เพื่อเป็นปัจจัยในการสร้างหัตถ์ยศหรืออารมณ์ขันอันเป็นหัวใจสำคัญของวรรณคดีบทละครนอก

แม้ว่าพระนิพนธ์ส่วนใหญ่จะนิพนธ์ตามเค้าเรื่องเดิม และนิพนธ์ขึ้นตามเค้าเรื่อง
บทละครนอกสมัยอยุธยา แต่ก็มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้สอดคล้องกับวรรณคดีร่วมสมัย
โดยเฉพาะการให้ความสำคัญแก่คุณธรรม สติปัญญา และความรู้ความสามารถของมนุษย์ว่า
จะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ถูกลงและนำความสำเร็จมาสู่ชีวิตได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย